

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Regulering af tilgængelighed i udlandet

Grangaard, Sidse; Ginnerup, Søren

Publication date:
2013

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Grangaard, S., & Ginnerup, S. (2013). *Regulering af tilgængelighed i udlandet*. SBI forlag. SBI Bind 2013 Nr. 28
<http://www.sbi.dk/tilgaengelighed/bygningsindretning/regulering-af-tilgaengelighed-i-udlandet/regulering-af-tilgaengelighed-i-udlandet-1>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

STATENS BYGGEFORSKNINGSINSTITUT
AALBORG UNIVERSITET KØBENHAVN

REGULERING AF TILGÆNGELIGHED I UDLANDET

SBI 2013:28

Regulering af tilgængelighed i udlandet

Sidse Grangaard
Søren Ginnerup

Titel	Regulering af tilgængelighed i udlandet
Serietitel	SBi 2013:28
Udgave	1. udgave
Udgivelsesår	2013
Forfatter	Sidse Grangaard, Søren Ginnerup
Sprog	Dansk
Sidetæl	139
Litteratur-henvisninger	Side 36
Emneord	Tilgængelighed, regulering, krav, bygningsreglement, standarder, vejledninger, regler lovgivning, byggesagsbehandling, handicap, funktionsnedsættelse
ISBN	978-87-92739-50-6
Omslagsfoto	Sidse Grangaard
Udgiver	Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet, A.C. Meyers Vænge 15, 2450 København S E-post sbi@sbi.aau.dk www.sbi.dk

Der gøres opmærksom på, at denne publikation er omfattet af ophavsretsloven.

Indhold

Forord	5
Rammen for projektet	6
Baggrund	6
Projektet	6
Kildemateriale	7
Analysefasens resultater	9
Grundlæggende forskellige juridiske systemer	9
Tre overordnede strukturer	10
Model og begreber anvendt i kortlægningsprocessen	10
Bygningsreglement-strukturen	12
Teknisk standard-strukturen	13
DA standard-strukturen	16
Forskellige reguleringsstrukturer; nogle hovedgrupperinger	18
Kompleksitet af strukturer	19
Dialog og kontrol	20
Kontrol og fraværet af kontrol	23
Sanktionsmuligheder	26
Bygningsmyndighedens rolle versus private aktører	26
Reguleringsformen set i relation til tilgængelighedsniveauet	28
Fremadrettet diskussion	32
Litteraturliste	36
Bilag	38
Bilag 1: Danmark	39
Danmark, kortlægning af kravselementer	39
Danmark; principper og midler i byggesagsbehandling	42
Bilag 2: Norge	45
Norge, kortlægning af kravselementer	45
Norge; principper og midler i byggesagsbehandlingen	49
Bilag 3: Sverige	57
Sverige, kortlægning af kravselementer	57
Sverige; principper og midler i byggesagsbehandlingen	64
Bilag 4: Finland	69
Finland, kortlægning af kravselementer	69
Finland; principper og midler i byggesagsbehandlingen	70
Bilag 5: Tyskland	73
Tyskland, kortlægning af kravselementer	73
Tyskland; principper og midler i byggesagsbehandlingen	77
Bilag 6: Polen	82
Polen, kortlægning af kravselementer	82
Bilag 7: Holland	86
Holland, kortlægning af kravselementer	86
Bilag 8: Storbritannien	89
Storbritannien (England og Wales), kortlægning af kravselementer	89
Storbritannien; principper og midler i byggesagsbehandlingen	94
Bilag 9: Australien	104
Australien, kortlægning af kravselementer	104
Australien; principper og midler i byggesagsbehandlingen	109
Bilag 10: USA	114
USA, kortlægning af kravselementer	114
USA; principper og midler i byggesagsbehandlingen	120
Bilag 11: Canada	123
Canada, kortlægning af kravselementer	123

Canada; principper og midler i byggesagsbehandlingen.....	127
Bilag 12: Svar fra nøglepersoner.....	132
Svar fra Australien	132
Svar fra Irland.....	133
Svar fra Danmark.....	134
Bilag 12a, USA og alle delstaterne.....	136

Forord

Denne rapport indgår i rækken af studier over metoder til fremme af tilgængeligheden i det byggede miljø. Gennem flere år har hovedindsatsen på området ligget i en udvikling af byggelovens og bygningsreglementets bestemmelser samt tilhørende anvisninger og checklister. Rapporten sammenligner med de nærmeste landes indsatser og erfaringer og fremhæver elementer, der måske kan bruges i Danmark, hvis vi ønsker at gå nye veje for at forbedre tilgængeligheden. Også mere enkle, rent danske tiltag diskuteres. Den opnåede viden kan være med til at perspektivere og målrette drøftelser om tilgængelighedsindsatsen i Danmark. Det er imidlertid en omfattende opgave at afdække reguleringen af det byggede miljø med hensyn til tilgængelighed og dets resultater. Opgaven har derfor været begrænset til at omfatte selve regelværket og dets opbygning og kun til dels dets konkrete anvendelse eller resultaterne heraf, uanset hvor relevant det ville være.

Rapporten omhandler reguleringen af tilgængeligheden i de lande, som Danmark normalt sammenligner sig med, og som groft kan inddeles i tre grupper: De nordiske lande (Norge, Sverige og Finland), Nordeuropæiske lande (Tyskland, Polen og Storbritannien) og de angelsaksiske lande; Australien, USA og Canada. Storbritannien kan med rimelighed hævdes at tilhøre såvel gruppen af Nordeuropæiske som angelsaksiske lande.

Rapporten er udarbejdet af forsker, ph.d. Sidse Grangaard, som har stået for indsamling, bearbejdning og sammenskrivning af rapporten. Seniorforsker Inge Mette Kirkeby har behandlet det hollandske materiale og kommenteret manuskriptet. Seniorrådgiver Søren Ginnerup har behandlet de juridiske systemer i landene, tilføjet talmæssige sammenligninger, bearbejdet de fremadrettede diskussioner og redigeret den endelige udgave.

Energistyrelsen har rekvireret rapporten som en del af SBI's myndighedsopgaver indenfor tilgængelighedsområdet.

Statens Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet København
By, bolig og ejendom
September 2013

Hans Thor Andersen
Forskningschef

Rammen for projektet

Baggrund

I forbindelse med en vurdering og en diskussion af tilgængelighedsindsatsen er det relevant at lade viden indgå om, hvordan tilgængeligheden i andre lande reguleres. Når tilgængelighed i det byggede miljø debatteres i Danmark, inddrages ofte eksempler fra udlandet. Det kan være udsagn om, *"at man i USA fører en meget bedre kontrol med, at det byggede miljø efterlever loven"*. Eller *"at svenskerne er ret gode til det med tilgængelighed"*¹.

Sådanne eksempler optræder ofte løsrevet fra deres nationale kontekst. Det betyder, at man som tilhører ikke får nogen reel fornemmelse af forholdene i de pågældende lande. Derfor er der behov for at få tilvejebragt en samlet viden om forholdene i andre lande. Denne viden skal være med til at perspektivere og målrette drøftelser om tilgængelighedsindsatsen i Danmark.

Tilgængelighedsindsatsen i det byggede miljø handler i høj grad om regulering. Denne regulering er bestemmende for de rammer, der bygges inden for. Måden tilgængelighed reguleres på i Danmark kan i princippet opdeles i to områder. Det ene område omhandler den lovgivning, der reguleres ud fra. Dette niveau består af flere elementer, der i undersøgelsen defineres som kravselementer, der skal overholdes. Betegnelsen struktur er valgt til at beskrive den samlede struktur, kravselementerne tilsammen danner. Det andet område omhandler forvaltningen af lovværket i forbindelse med byggesagsbehandlingen. I denne forbindelse er betegnelsen reguleringsstruktur valgt til at beskrive den struktur af principper og midler, der anvendes til at forvalte strukturen med. Der er tale om områder af varierende karakter, som relaterer sig til hinanden. Derfor bør de ikke betragtes isoleret, hvis målet er en diskussion af en helhedsorienteret tilgængelighedsindsats.

Viden på dette niveau om hvordan de forskellige lande har lagt rammerne til rette for byggeriet samt forhold omkring tilgængelighed kan betragtes som inspiration. Den erhvervede viden kan pege på områder, der bør undersøges nærmere eller give anledning til en vurdering af afprøvning af tiltag i eksempelvis pilotprojekter. Alt sammen med henblik på at kvalificere diskussionen af den danske tilgængelighedsindsats.

Projektet

Hovedformålet med projektet 'Regulering af tilgængelighed i udlandet' har været:

- At kortlægge omfanget af kravselementer i de udvalgte lande inklusiv de standarder og vejledninger, som spiller en rolle i reguleringen af tilgængeligheden.
- At redegøre for relationen mellem egentlig lovgivning, standarder og vejledninger i de udvalgte lande.
- At vurdere i analysefasen hvorvidt det er muligt at definere et antal typiske strukturer, som går igen landene imellem.

- At kortlægge de principper og elementer der danner reguleringsstrukturen og anvendes i forbindelse med byggesagsbehandlingen i de udvalgte lande.
- At vurdere i analysefasen, hvorvidt det er muligt på baggrund af fællestræk og forskelle mellem landene og deres reguleringsstrukturer at definere nogle tendenser.

Et sekundært formål med projektet har været at vurdere, om der var tiltag, midler eller andet, der kan forbedre implementering af tilgængelighed i det byggede miljø i Danmark.

Ved siden af bedre information om det specielle danske system og dets konsekvenser kunne forskellige procedurer og værktøjer fra andre lande og så overvejes overført i en dansk sammenhæng. Stikprøver, krav om tidlig 3. partskontrol, samt access audits og access statements indeholder et potentiale, der bør undersøges nærmere. Disse og flere andre forslag er diskuteret nærmere i afsnittet Diskussion. Beskrivelsen af midlerne findes i bilag om forholdene i andre lande.

Projektet omhandler de lande, som Danmark normalt sammenligner sig med, og som groft kan inddeles i tre grupper:

- Skandinavien; Norge, Sverige og Finland.
- Nordeuropa; Tyskland, Polen og Storbritannien (sidstnævnte land tilhører dels denne kategori og dels kategorien de angelsaksiske lande).
- De angelsaksiske lande; Australien, USA og Canada (og delvist Storbritannien)

Danmark indgår på lige fod med de andre lande i både kortlægnings- og analysefasen og dermed blevet et af de lande, som rapporten omhandler.

Kildemateriale

Empirien i dette projekt er skriftlige kilder i form af dokumenter og hjemmesider. Dokumenterne omfatter lovttekster, regler, vejledninger og forskellige typer af standarder. Med hensyn til hjemmesider, har det primært været organisationers, ministeriers, regioners og kommuners hjemmesider, som har indgået i indsamlingen af viden. I første omgang har målet været at tilvejebringe så mange kilder på området som overhovedet muligt for at sikre bedst mulig dækning. Derefter er kilderne blevet sorteret, gennemgået og udvalgt på baggrund af deres relevans i forhold til nærværende projekts problemstilling. Det betyder blandt andet, at kilder som udelukkende har beskæftiget sig med tilgængelighed i forhold til områder, der ikke er omfattet af Bygningsreglementet 2010, derfor ikke er medtaget². En del af kilderne har ledt videre til andet kildemateriale. I alt er omkring 330 dokumenter blevet indsamlet og gennemgået. Omfanget af hjemmesider er tilsvarende. Der hvor der indgår en kilde direkte fra en hjemmeside, er det angivet i en note. I kortlægningen er kun medtaget de elementer, som relaterer sig direkte til det byggede miljø svarende til det danske Bygningsreglement 2010. Dog er der nogle elementer, særligt i Storbritannien, som befinder sig i en grænsezone mellem eksempelvis bygningsområdet og planområdet. I sådanne tilfælde er der gjort opmærksom på dette forhold. Kilder der primært omhandler eksempler til inspiration er blevet fravalgt, eftersom de ikke relaterer sig direkte til systemet omkring regulering af tilgængelighed.

² Et eksempel på en fravalgt kilde er en svensk vejledningsserie om udformning af gader og veje i 4 ringbind udgivet af Trafikverket.

Det har været nødvendigt at tage kontakt til lokal fagkundskab for at få uddybet fakta eller få hjælp til at finde relevante kilder. I de tilfælde, hvor den pågældende viden i kortlægningen udelukkende baserer sig på en sådan kilde, er det beskrevet i en note.

[Nørve et al, 2004] peger på, at det er ikke alle kommuner, der har fokus på tilgængelighed i deres byggesagsbehandling og heller ikke udnytter de midler, der er til rådighed, som kunne være anvendt for at opnå en større opmærksomhed omkring temaet. Nærværende projekt beskæftiger sig udelukkende med de principper og midler bag byggesagsbehandlingen, der beskrives i lovttekster og vejledninger. Det er naturligvis ikke muligt på baggrund af en lovttekst at vurdere, hvordan et kontrolsystem i virkeligheden fungerer. Det har været et grundlæggende vilkår i projektet.

Dog viste det sig i forløbet, at det i forbindelse med en perspektivering af analysen kunne være frugtbart, hvis det var muligt at etablere en form for sammenligning af tilgængelighedsniveauet i de pågældende lande. Eftersom en kortlægning af det faktiske tilgængelighedsniveau i landenes byggeri er en meget omfattende opgave, som dette projekt ikke kan favne, er fem nøglepersoner fra det internationale tilgængelighedsmiljø blevet bedt om at vurdere tilgængelighedsniveauet i nybyggeri i de udvalgte lande. De tre modtagne svar som både kilde og samlet udsagn gengives som deres indikation af tilgængelighedsniveauet i disse lande. Som yderligere indikation er medtaget resultatet af en løbende SBI-undersøgelse af et enkelt forhold, niveau-fri adgang, som dækker næsten de samme lande. Denne indikation anvendes også i perspektiveringen af analysen. De tre besvarelser er gengivet i et bilag 12.

Analysefasens resultater

I den første del beskrives resultatet af kortlægningen af kravselementerne i de udvalgte lande. Dernæst følger en gennemgang af tendenser i landenes byggesagsbehandling. Afslutningsvist vil temaerne fra analysen blive diskuteret i relation til en fremtidig dansk tilgængelighedsindsats og et videre forskningsarbejde i dette felt.

Kortlægningen af henholdsvis kravselementer og principper samt midler i byggesagsbehandlingen viser, at der ikke findes én men flere forskellige måder at regulere tilgængelighed på.

Grundlæggende forskellige juridiske systemer

Overordnet skal det bemærkes, at der i store træk anvendes to helt forskellige juridiske systemer i de undersøgte lande; i de angelsaksiske lande varianter af *common law*, og i de øvrige varianter af *civil code*. Storbritannien, USA, Canada og Australien er overvejende common law-lande; kontinental-Europa inklusive Danmark, Sverige, Norge, Finland, Tyskland og Holland har juridiske systemer, der ligner *civil code*. Grundtrækkene i lovsystemerne skal ikke forklares i sin udstrækning her.

Common law

Common law har sin oprindelse i England, og betyder mere vægt på retssager end normalt i Danmark, idet sagerne under common law løbende kan blive et direkte tillæg til gældende lov, eller komme til at udgøre loven i sig selv. Rent praktisk betyder det bl.a., at tilgængelighedskrav i reguleringen kan komme fra bygningsreglementer, vejledninger og løbende retslige afgørelser med juryer, dvs. at reguleringsgrundlaget også formuleres udenfor de centrale myndigheder. Både reglementer og standarder kan være af vejledningsmæssig karakter og ikke skarpt formuleret, men alligevel bruges i reguleringen af tilgængelighed.

Civil code

Civil code systemer er fransk/romersk influerede, og kan fx være karakteriseret ved en relativt enklere struktur, hvor en central myndighed fastsætter et reguleringsgrundlag med konkret formulerede krav, der skal følges, og at regulering og retssager groft sagt kan afgøres ud fra disse krav. Ved overholdelsen af det danske bygningsreglements tilgængelighedskrav er der fx mest fokus på at kravdelen af reglementet følges, hvorimod vejledningen ofte ses udeladt.

Selv om der er varianter indenfor common law og civil code systemerne, kan det lette forståelsen og diskussionen af reguleringsmekanismerne i landene, hvis man ved, de fungerer under forskellige retslige systemer. Der er i kortlægningen af regulering i udlandet ikke skelnet mellem varianter indenfor de to juridiske systemer, men eventuelle overførselsmuligheder for regulerings-elementer fra andre lande bør ses i lyset af systemforskellene.

Tre overordnede strukturer

Sammensætningen af de forskellige landes kravselementer, vejledninger og tekniske standarder optræder forskelligt med deres indbyrdes forbindelser. I analysefasen viste det sig, at det var muligt at trække tre karakteristiske strukturer frem, som fortæller om, hvordan de pågældende lande på et overordnet niveau har valgt at organisere sin regulering af tilgængeligheden i det byggede miljø.

Bortset fra Polen har alle de beskrevne lande et bygningsreglement, hvori et antal tilgængelighedsbestemmelser beskrives. Der, hvor forskellene mellem landene viser sig, handler det primært om den rolle bygningsreglementet har i relation til andre kravselementer samt disse kravselementers rolle. Derudover kan der dog være forskel på, om et bygningsreglement er udarbejdet direkte på baggrund af en byggelov/ plan-og bygningslov som i Skandinavien eller på baggrund af arbejdet i en nedsat kommission/organisation som i Australien, USA og Canada.

Parametrene for bestemmelsen af strukturer handler derfor om:

- Bygningsreglementets rolle.
- Bygningsreglementets grundlag.
- Andre kravselementer og anden lovgivning; anti-diskriminationslov.
- Karakter af kravene i bygningsreglementet.

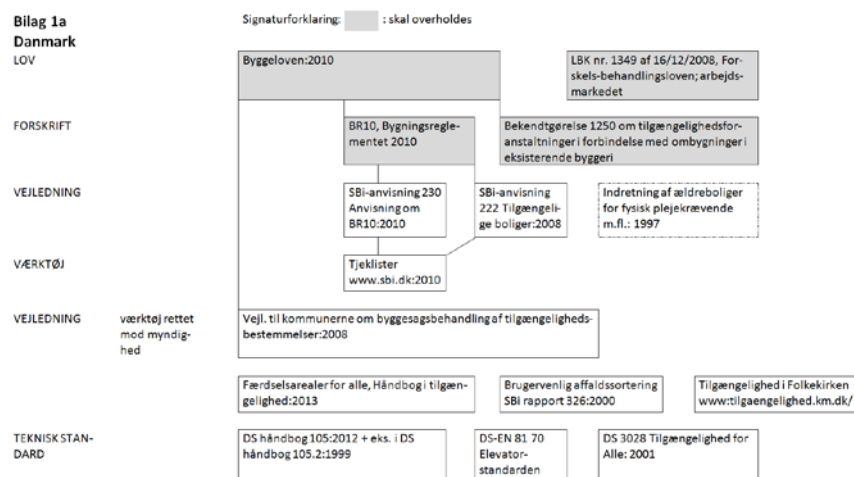
Der er tale om følgende tre strukturer:

1. Bygningsreglements-strukturen
2. Teknisk standard-strukturen
3. Disability Act (DA) standard-strukturen

Strukturerne er navngivet efter det element, som er hovedomdrejningspunktet.

Model og begreber anvendt i kortlægningsprocessen

I forbindelse med kortlægningen af kravselementerne og relationerne mellem elementerne, opererer rapporten med en form for model som ligger til grund for beskrivelse af situationen i landene.

Figur 1: Grafisk eksempel på model i bilag, Danmark

Modellen kan på grund af sine enkle og ensartede begreber (lov, forskrift, vejledning, standard og teknisk standard, som bliver forklaret herunder) samt

grafiske form skabe et overblik. Et overblik som er nødvendigt, eftersom sammensætningen af kravselementer, kravselementernes status samt brugen af begreber varierer. Den grafiske gengivelse af omfanget og relationerne imellem de forskellige kravselementer præsenteres i bilag 1a – 11a. Det anbefales, at man ser på disse grafiske oversigter i forbindelse med læsningen af beskrivelsen af forholdene i de enkelte lande; bilag 1-11 som gennemgår kravselementer og byggesagsbehandlingens principper og midler.

Det er tydeligt, at der i forhold til begrebet standard findes flere varianter og betydninger i de forskellige lande. I Danmark, hvor der er forskellige typer af standarder - de mest kendte er udarbejdet af Dansk Standard - er der usikkerhed om deres status eksempelvis blandt rådgiverne i byggebranchen.

Grundlæggende er målet med en standard at specificere et bestemt kvalitetsniveau. I og med den samme standard anvendes i forskellige projekter, vil der være tale om det samme kvalitetsniveau projekterne imellem. Det gælder eksempelvis byggesager i regi af Bygningsstyrelsen³, som har sin egen tilgængelighedsstandard. Denne type standard kunne karakteriseres som individuel standard, i og med at den er udarbejdet til brug inden for denne styrelse. I udgangspunktet er hverken den individuelle standard eller den tekniske standard udtryk for et lovmæssigt krav. Først i det tilfælde, hvor det beskrives i en forskrift eller i en kontrakt, at der direkte henvises til en bestemt standard, vil der være tale om et bindende krav. I nogle lande omtales de tekniske standarder, som industriens standard, antageligvis fordi de har deres oprindelse i industrien. Det er karakteristisk for de tekniske standarder, at de ofte udarbejdes og vedligeholdes af private organisationer og typisk er belagt med gebyrer. De tekniske standarder findes både på nationalt niveau, eksempelvis de tyske DIN-standarder, og på tværs af landegrænserne, eksempelvis ISO-standarder.

I beskrivelsen af kravselementerne (i kapitlet: 'Projektets resultater') skelnes mellem to hovedtyper af krav: funktionskrav og detailkrav. Mens funktionskravene er meget overordnede og i princippet beskriver, hvilken funktion eller aktivitet, som skal kunne finde sted, angiver detailkravene detaljer omkring kravet til den specifikke løsning. Detailkrav kan evt. opdeles i to kategorier: omfangskrav (fx hvor mange) og målkrav (fx dimensioner) Et omfangskrav angiver kravet til omfanget af et særligt tiltag. Det kan være krav til antallet af parkeringspladser, som er udformet til mennesker med handicap i forhold til omfanget af det samlede antal parkeringspladser. Ligeledes beskrives det, om kravene optræder som en form for løsningsforslag, der skal overholdes specifikt, eller om der er mulighed for alternative løsninger, der overordnet skaber et tilsvarende resultat.

I de forskellige lande kan der være lovgivning ud over byggeloven, som indirekte har haft eller har stor indflydelse på forhold omkring tilgængelighed. I rapporten er valgt primært at fokusere på anti-diskriminationslovgivningen i de enkelte lande. Lovgivningen bruges nogle gange direkte til at regulere det byggede miljø, andre gange har den mere en afsmittende effekt på måden, man regulerer det byggede miljø på, eller kan betragtes som et udtryk for en bestemt måde at arbejde med tilgængelighedstemaet på.

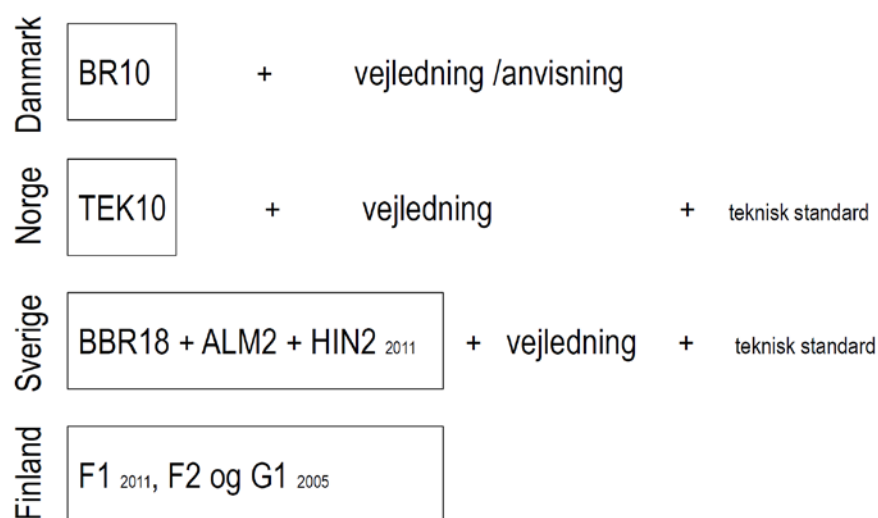
Tabel 1: Primært anvendte elementer i regulering af tilgængelighed.

	Bygningsreglement el. lign.	Vejledning	Teknisk standard	Antidiskriminationslov (DA)
Norge	X	X	X	X
Sverige	X	X	X	X
Finland	X			X
Danmark	X	X		
Tyskland	X		X	X
Holland	X	X	X	X
Polen		?		
Storbritannien	X		X	X
Australien	X		X	X
USA	X		X	X
Canada	X		X	X

Bygningsreglement-strukturen

Danmark, Norge, Sverige og Finland

Denne struktur er grundlæggende kendetegnet ved, at de gældende tilgængelighedsbestemmelser befinder sig på forskriftsniveau i en form for bygningsreglement i henholdsvis Bygningsreglementet (BR 10) (Danmark), Bygtekniisk forskrift (Norge), Boverkets Byggregler (Sverige) og Byggbestämmelsessamling (Finland). I alle fire lande baserer bygningsreglementet sig på en byggelov eller en plan-og bygningslov. Det er udelukkende på dette bekendtgørelsesniveau, at de lovpligtige bestemmelser angående tilgængelighed i det byggede miljø beskrives. Placeringen af tilgængelighedsbestemmelserne i bygningsreglementet varierer landene imellem. De er integreret i den fulde tekst i Danmark og Norge, mens de optræder i selvstændige afsnit i Sverige og Finland.

Figur 2: Bygningsreglements-strukturen. Kravselement i Danmark: Bygningsreglementet 2010; BR10. Kravselement i Norge: Bygtekniisk forskrift 2010; TEK10. Kravselementer i Sverige: Boverkets Byggregler; BBR18 BFS 2011:6, ALM 2, BFS 2011:5 (Boverkets föreskrifter och allmänna råd om tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga på allmänna platser och inom områden för andra anläggningar än byggnader) og HIN 2, BFS 2011:13 (Boverkets föreskrifter och allmänna råd om avhjälpande av enkelt avhjälpna hinder till och i lokaler dit allmänheten har tillträde och på allmänna platser). Kravselementer i Finland: Finlands Byggbestämmelsessamling; F2 Säkerhet vid användning av byggnad, Föreskrifter och anvisningar 2001, F1 Hinderfri byggnad, Föreskrifter och anvisningar 2005 og G1 Bostadsplanering, Föreskrifter och anvisningar 2005.

Bygningsreglementet suppleres i disse lande af ikke-lovpligtige vejledninger og tekniske standarder, særligt elevatorstandarden. På tilgængelighedsområdet har Norge to nye tekniske standarder, men der henvises ikke til dem i TEK10. Den svenske standard som medtager tilgængelighed handler næsten ikke om tilgængelighed. Den danske standard er den ældste, men der refereres ikke til den fra bygningsreglementet. Det er en tendens i Danmark, Norge og Sverige, at bygningsreglementet suppleres med vejledninger, dog tydeligst i Danmark, fx i form af SBI-anvisning og tjeklister. Bestemmelser i bygningsreglementet er ofte sammensatte og består af flere krav, samtidig med, at kravene optræder som en kombination af funktionskrav og detailkrav.

Der findes relativt få tekniske standarder om tilgængelighed i hvert land. De norske standarder er de nyeste, og dækker henholdsvis universel udformning af arbejds- og publikumsbygninger samt boliger, men der refereres ikke direkte til de tekniske standarder i bygningsreglementet. Standarder nævnes dog som en måde, hvorpå man kan overholde bygningsreglementet.

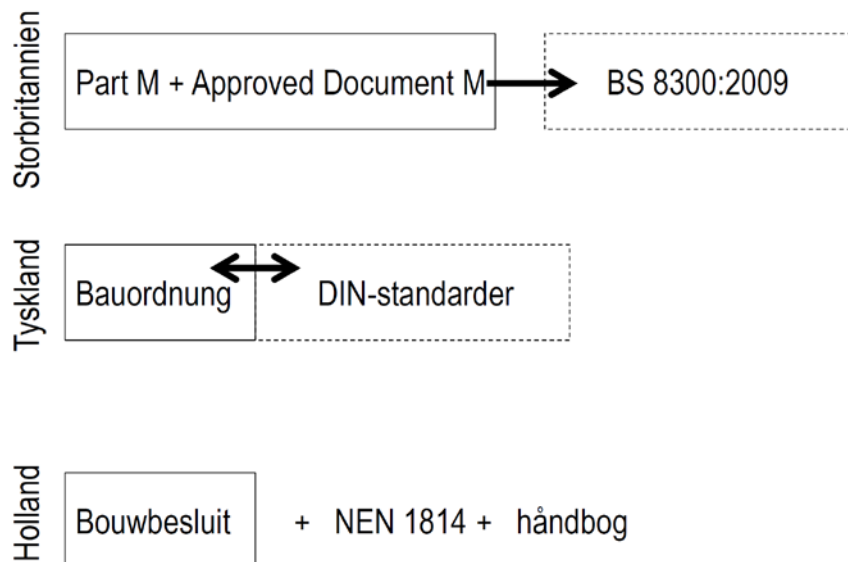
Begrebet anti-diskriminationslov er et forholdsvist nyt fænomen i en skandinavisk kontekst. Norge har haft sin lov siden 2008, Sverige sin siden 2008 og Finland sin siden 2004. Inden for denne struktur er der en tendens til, at man i de enkelte lande på et tidspunkt finder det nødvendigt at formulere en anti-diskriminationslov, som dog meget nødtørftigt inddrager det byggede miljø. Man kan spørge, om landene i forvejen er dækket ind i kraft af deres bygge lov? Noget tyder på det, i hvert fald i Norge. For her henviser anti-diskriminationsloven til plan- og bygningsloven, når det gælder bygninger, anlæg og udeområder. Her bidrager den norske anti-diskriminationslov egentlig ikke med så meget ekstra, men går derimod fint i spænd med plan- og bygningsloven, som blev udarbejdet samtidig.

Teknisk standard-strukturen

Teknisk standard-strukturen finder man i landene:

- Storbritannien
- Tyskland
- Holland (delvist)

Alle landene har et bygningsreglement, men kendetegnet for denne struktur er den stærke relation mellem bygningsreglement og teknisk standard, som tilsammen definerer det gældende tilgængelighedsniveau. Denne stærke relation optræder i forskellige former i disse lande.

Figur 3: Teknisk standard-strukturen. Kravselementer i Storbritannien: The Building Regulations 2010, Part M samt Approved Document M, som henviser til den tekniske standard BS 8300:2001, Design of buildings and their approaches to meet the needs of disabled people – Code of Practice. Kravselementer i Tyskland: Bauordnung, et lokalt bygningsreglement. Kravselementer i Holland: Bygningsreglementet Bouwbesluit, den hollandske norm NEN 1814:2001 Tilgængelighed i miljøer, bygninger og boliger samt Handboek voor Toegankelijkheid/ Håndbog i Tilgængelighed 2008.

Storbritannien

I Storbritannien findes relationen mellem Part M i *The Building Regulations* suppleret af *Approved Document M* og den vejledende tekniske standard *BS 8300:2009 Design of buildings and their approaches to meet the needs of the disabled people*. I *Approved Document M*, der i sig selv er vejledende i karakter, optræder der mange henvisninger til denne vejledende tekniske standard. Eftersom den nærmest optræder som en teknisk standard, er Storbritannien rubriceret under denne slags struktur.

Tyskland

I Tyskland er situationen anderledes. For her har man i de enkelte bygningsreglementer (*Bauordnung*) på delstatsniveau valgt at indarbejde specifikationer fra fire forskellige tekniske DIN standarder på tilgængelighedsområdet. Det varierer hvilke specifikationer, det drejer sig om, og derfor er ingen af de lokale bygningsreglementer identiske.

Holland

Noget tyder på, at man i Holland i stedet for tage udgangspunkt i de lovpligtige krav i bygningsreglementet vælger at fokusere på normen/den tekniske standard NEN 1814 og anbefalingerne i en håndbog om tilgængelighed. Dermed arbejder man på et højere niveau, men har samtidig sikret sig, at bygningsreglementet (*Bouwbesluit*) er overholdt. Holland falder lidt uden for denne struktur og alligevel ikke. Ligesom som i Storbritannien og Tyskland er der i Holland tale om en forskydning fra et bygningsreglement og over på en teknisk standard.

Diskussion af teknisk standard-strukturen

Der er forskel på karakteren af kravene i de tre lande. I Storbritannien kan kravene i den overordnede Part M karakteriseres som funktionskrav. Derimod er *Approved Document M* vejledende, idet funktionskravene beskrives i tillæg til, at der angives løsninger, som ikke er obligatoriske, idet de kan erstattes af alternative løsninger, så længe disse alternative løsninger opnår samme resultat og dermed lever op til funktionskravet. Der skal redegøres for de alternative løsninger i *access statement* (tilgængelighedsudtalelse), som samtidig giver rådgiverne mulighed for at beskrive intentionerne bag

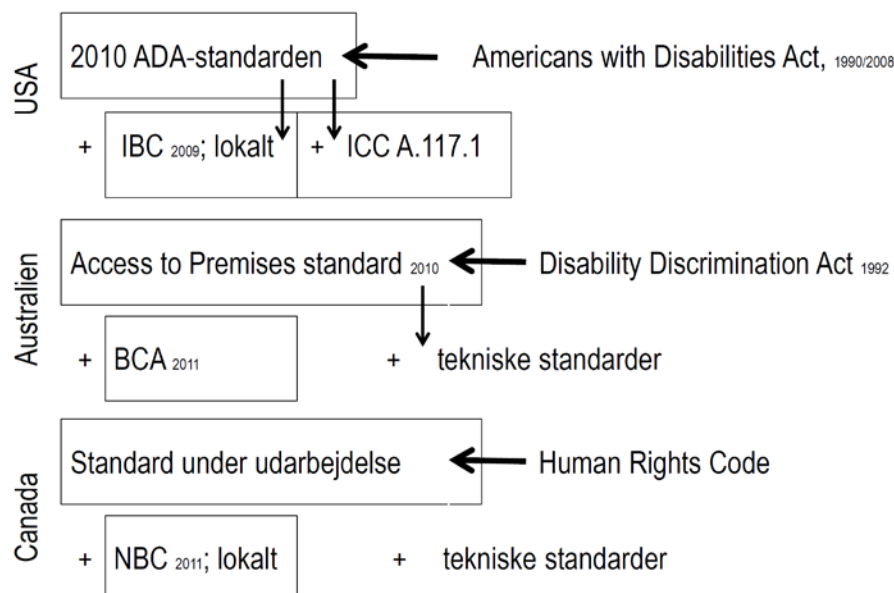
byggeprojektet i forhold til tilgængelighed. I de tyske bygningsreglementer består kravene af en kombination af funktionskrav og detailkrav, mens kravene i det hollandske bygningsreglement kan karakteriseres som detailkrav

Alle tre lande har en eller anden form for anti-diskriminationslov eller lighedslov, og man får indtryk af, at de to love spiller en større rolle i disse lande end i Skandinavien, og at de er indarbejdet i samfundet på en helt anden måde, blandt andet fordi de har eksisteret i længere tid. Det er ikke denne rapports opgave at gå i dybden med de kulturelle forhold, men det er tydeligt, at disse lande har et andet forhold til denne type lovgivning end man har i Skandinavien.

DA standard-strukturen

DA standard-strukturen⁴ finder man i landene:

- USA
- Australien
- Canada

Figur 4: DA standard- strukturen. DA er en forkortelse for Disabilities Act afledt af den amerikanske lov Americans with Disabilities Act 1990. Kravselementer i USA: 2010 ADA Standards for Accessible Design, lokal udgave af The International Building Code; IBC fra 2009 og den tekniske standard ICC A117.1-2009 Accessible and usable buildings and facilities. Kravselementer i Australien: Disability (Access to Premises — Buildings) Standards 2010 samt The Building Code of Australia; BCA. Kravselementer i Canada: Tilgængelighedsstandard under udarbejdelse og lokal udgave af The National Building Code of Canada 2010; NBC.

USA, Australien og Canada

I USA, Australien og Canada har man henholdsvis en stærk anti-diskriminationslov med hensyn til mennesker med handicap og en stærk menneskerettighedslov, som går flere årtier tilbage i tiden. I alle tre lande er bygningsreglementet ikke afledt af en byggelov, men udarbejdet af en kommission på det føderale niveau, hvorefter det kan optages og transformeres til et lovpligtigt dokument på delstatsniveau i USA og Canada. I Australien gælder det føderale bygningsreglement BCA i hele landet. Alle landene er common law-lande.

Det er et fællestræk ved USA og Australien, at midlet frem mod et større fokus på tilgængelighed i det byggede miljø har været at arbejde for etableringen af en kvalitetsstandard, som kunne svare på kravene i anti-diskriminations-lovgivningen og retssager. Et arbejde som særligt i USA har sin oprindelse i græsrodsbevægelser [Ryhl, 2009]. Resultatet er i USA: ADA standarden og tilsvarende i Australien: Access to Premises standarden, som skal overholdes primært i forhold til nybyggeri.

2010 ADA standarden gælder for nybyggeri og ombygninger af:

- Føderale eller lokale myndigheders faciliteter/bygninger.
- Privat ejede bygninger med offentlig adgang.
- Kommercielle faciliteter.

⁴ DA som forkortelse for Disability Act skal betragtes som en generel betegnelse for, at man på baggrund af anti-diskriminations- og rettighedslovgivningen har udarbejdet en tilgængelighedsstandard.

Access to Premises gælder for:

- Nybyggeri.
- Tilbygninger.
- Eksisterende bygninger, der anvendes i forbindelse med offentlig transport.

Canada minder meget om både USA og Australien. Dog har man ikke en tilgængelighedstandard som ADA standarden eller Access to Premises på føderalt niveau, men man arbejder hen imod det på delstatsniveau, som man ser meget tydeligt i provinsen Ontario. På niveauet under i de store byer, har man flere steder udarbejdet en standard. Man ser derfor anslag i Canada, som kraftigt peger på, at landet er på vej mod samme principielle struktur. Derfor er Canada medtaget i denne struktur.

Diskussion af DA-strukturen

I USA er båndet mellem modelbygningsreglementet IBC og den tekniske standard ICC A117.1-2009 så stærkt, at man bør betragte disse to kravselementer som et samlet kravselement. Når man så ser på relationen til 2010 ADA standarden, er det tydeligt, at ADA standarden har haft en meget stor indflydelse på både IBC og ICC A117.1-2009. Mange krav og stort set alle illustrationerne er identiske. Der er også relationer mellem henholdsvis det australske bygningsreglement BCA og det canadiske bygningsreglement NBC og så de tekniske standarder. Dog minder de mere om dem, man ser i Storbritannien, hvor der henvises til tekniske standarder i Approved Document M.

Det er tydeligt, at der har foregået en udvikling, hvor indhold fra ADA-standard og Access to Premises er blevet indarbejdet i henholdsvis IBC og BCA samt de tekniske standarder. Disse obligatoriske standarder er nogle kraftfulde kravselementer, der virkelig har fået en betydning på hele sammensætningen og indholdet i de andre kravselementer.

Ser man på karakteren af kravene, er der også tydelige fællestræk. Både den amerikanske ADA-standard og IBC og ICC A117.1 omhandler funktionskrav og detailkrav; omfangskrav og målkraft. I Australien er Access to premises-standarden kendetegnet ved, at den indeholder en hel palet af kravtyper; funktionskrav, omfangskrav og 'deemed-to-satisfy provisions', som er meget detaljerede. BCA indeholder funktionskrav, 'deemed-to-satisfy provisions', samt mulighed for alternative løsninger. Ligeledes i Canada følger NBC samme mønster: funktionskrav, 'deemed-to-satisfy provisions', alternative løsninger samt beskrivelser af omfangskrav.

Storbritannien er også et common law-land, og ligger ikke særlig langt fra DA-strukturen, da bygningsreglementet med tilhørende Approved Documents og Ligebehandlingsloven begge baserer sig på dele af BS 8300 standarden. Storbritannien er i dog valgt placeret under teknisk standardstrukturen, som også kan siges at passe.

En konsekvens af nogle antidiskriminations- og ligebehandlingslove er, at eksisterende byggeris tilgængelighed kan blive reguleret indirekte gennem lovene, fx hvis en service i en bygning ikke kan tilbydes en person med en funktionsnedsættelse som følge af fysiske barrierer. Udbyderen af servicen kan så være nødt til at fjerne disse barrierer og starte en ombygning alene af denne grund. Det tilhørende begreb *rimelige tilpasninger* kan derfor spille en stor rolle i regulering og retssager.

Forskellige reguleringsstrukturer; nogle hovedgrupperinger

Det har ikke været muligt at afgøre, hvor stor en opmærksomhed, der faktisk er til stede omkring opfyldelsen af lovgivningens tilgængelighedsbestemmelser. I forhold til kontrolaspektet er det udelukkende Sverige, der har et særligt fokus på tilgængelighed i kraft af en certificeringsordning i tilgængelighed. Dog kan det overordnet konkluderes i nærværende undersøgelse, at tendensen går i retning af en styrkelse af kontrolsystemet i forbindelse med byggesagsbehandlingen, hvilket Norge og Sverige er eksempler på. Disse to lande tegner sammen med Tyskland, Holland og Finland en anden tendens som gælder vedtagelsen af en anti-diskriminationslov i forhold til mennesker med handicap.

Resultatet af de tre nøglepersoners vurdering viste, at der var enighed om, at tilgængelighedsniveauet inden for nybyggeri er højt i Storbritannien og Australien. Hvor strukturen i Storbritannien kan beskrives med Teknisk standard-strukturen, kan Australien beskrives med ADA standard-strukturen. Fællesnævneren for disse lande er foruden common law henholdsvis en anti-diskriminations- eller lighedslov samt fokus på kontrol generelt i byggesagsbehandlingsprocessen. Det tyder på, at de to strukturer fungerer godt i kombination med en generel anti-diskriminationslovgivning og et kontrolsystem i byggesagsbehandlingen. Endvidere opererer man i Storbritannien med en palet af supplerende midler, som sigter på at få fokus på tilgængeligheden eller rådgive herom. Det gælder:

- Access audit, et redskab til kortlægning af tilgængelighedsniveauet
- Access statement, et redskab og et dokument til at beskrive filosofien bag tilgængeligheds løsninger samt løsninger, som adskiller sig fra de løsninger, der er angivet i bygningsreglementet
- En omfattende produktion og udgivelse af vejledningsmateriale
- Certificerede tilgængelighedskonsulenter, der kan rådgive i byggesager.

De resterende lande placerer sig alle på et mellemniveau. Det er vanskeligt i forhold til de andre lande at uddrage særlige effektfulde kombinationer, da de dækker alle tænkelige kombinationer af strukturer samt har forskelligt fokus i byggesagsbehandlingen; dialog eller kontrol. Ligeledes som det varierer hvorvidt, landene har haft en anti-diskriminationslov over længere tid, som har nået at få en virkning.

Generelt er det muligt at spore forskellige kulturer bag strukturerne og byggesagsbehandlings hovedgrupperinger. Det gælder særligt i forhold til den rolle eller funktion henholdsvis den offentlige forvaltning og det juridiske system indtager.

Det er bemærkelsesværdigt, at Danmark adskiller sig fra de øvrige lande. På den ene side har Danmark en meget enkel struktur, hvor det udelukkende er bygningsreglementet, der skal følges. På den anden side stilles der ikke krav om kontrol i forbindelse med byggesagsbehandlingen, herunder ansøgning om byggetilladelse, eller i forbindelse med ibrugtagning af en opført bygning. Det kunne umiddelbart være nærliggende at vælge samme reguleringssystem som fx i Australien, hvor tilgængelighedsniveauet i nybyggeriet er højt. En enkel løsning i relation til en dansk tilgængelighedsindsats ville derfor være at vælge de samme kravselementer og principper. Imidlertid bygger forholdene i Australien på andre principper i samfundet, fx common law, og det er derfor ikke muligt uden videre at overføre det australske reguleringsystem til Danmark, men dele deraf kan måske anvendes. Det betyder dog

ikke, at udenlandske erfaringer uden videre kan affærdiges som irrelevante i forhold til en dansk sammenhæng, men at de skal vurderes kontekstuel.

En sådan diskussion kan foregå parallelt og bestå af mange dele. En udforskning af forskellige former for kontrol i relation til byggeprocessen og byggesagsbehandlingen vil være et sted at begynde samtidig med, at man også burde stille spørgsmålet om, hvad der skulle til, for at vi ikke har behov for kontrol.

Et første skridt kunne være en undersøgelse af den faktiske praksis og de eksisterende procedurer for implementeringen af tilgængelighed i byggesagsbehandlingen. Der ligger en opgave i at afdække sagsbehandlingen og den bagvedliggende viden samt undersøge effekten af forskellige former for organisering af byggesagsbehandlingen. Dernæst vil en involvering af aktører fra byggebranchen som helhed igennem en brugerdreven innovations-tilgang kunne generere nye bud på kontrolformer, redskaber, nye procedurer etc.; bud, som giver mening i forhold til den praksis, som aktørerne agerer indenfor. Denne udviklingsfase skulle følges op af test i pilotprojekter for at få tilvejebragt viden om effekten.

En anden strategi, eller måske en ekstra strategi, kunne være udviklingen af et vidensløft i branchen, som ville højne bevidstheden om tilgængelighed blandt de involverede aktører. Et sådan vidensløft og dermed en formodning om en ændret praksis vil igen kunne få indflydelse på de forventninger, som der stilles til byggesagsbehandlingen. Dermed er der tale om en gensidig udviklingsproces, hvor ingen aktører eller elementer kan isoleres fra hinanden.

Kompleksitet af strukturer

Det er karakteristisk for de tre strukturer, at der er et særligt element, der er omdrejningspunktet for den enkelte struktur, men det varierer dog, hvor mange andre elementer det optræder sammen med.

I Bygningsreglements-strukturen skal man eksempelvis som praktiserende arkitekt i princippet udelukkende forholde sig til tilgængelighedsbestemmelserne i bygningsreglementet⁵. Jo længere man bevæger sig væk fra Skandinavien, desto flere kravselementer skal man forholde sig til, hvilket vi ser i DA standardstrukturen. Denne tendens er gengivet på en skala i figur 5.

⁵ Hvis man lige ser bort fra den tekniske standard angående elevatorer, er dette tilfældet.

Skala over kompleksitet i kravstrukturens elementer

Figur 5: Skala med kompleksitet af de tre strukturer.

Når man ser på hvilke instanser eller aktører, de forskellige kravselementer repræsenterer, er der store forskelle, som til dels afspejler at de angelsaksiske lande betjener sig af *common law* som juridisk system, og at fastlands-Europa overvejende er baseret på *civil code*.

I Bygningsreglements-strukturen er bygningsreglementet et udtryk for og et produkt af det offentlige system og den pågældende regering.

Den tekniske standard-struktur repræsenterer derimod et samarbejde med private aktører og det offentlige system.

DA standard-strukturen er endnu mere sammensat, ligesom common law systemerne. I forhold til det byggede miljø er ADA standarden et eksempel på en operationalisering af anti-diskriminationslovgivningen. ADA standarden i USA kan ikke isoleres fra sin fortid, hvor handicaporganisationer og enkeltpersoners kæmpede for at få indført en anti-diskriminationslov. DA standard-strukturen repræsenterer samarbejder på kryds og tværs mellem offentlige instanser og private initiativer.

Tolker man disse repræsentationer som et udtryk for en samfundsform og lovsystemer, er det tydeligt, at der er store forskelle landene imellem. Bygningsreglements-strukturen udtrykker en form, hvor det er det offentlige system, der går forrest i relation til en tilgængelighedsindsats i forhold til at definere krav. Dermed ligger der nok en forventning generelt i samfundet om, at det også er den pågældende bygningsmyndighed, som har ansvar for, at byggeriet overholder gældende lovgivning. Med teknisk standard-strukturens samarbejde mellem det offentlige og det private, er der lagt op til, at alle parter har en forpligtigelse. Med DA standard-strukturen er der lagt op til, at den enkelte tager ansvar for sig selv, om ikke andet for at undgå at blive sagsøgt, sådan som det kan være naturligt i et common law system, der også indeholder en anti-diskriminationslov.

Dialog og kontrol

Målet med dette og de to efterfølgende afsnit er at belyse fællestræk i landenes byggesagsbehandling samt få fremanalyseret et antal grupperinger som udtryk for tendenser. Analysen er foretaget på baggrund af kortlægningen af reguleringsstrukturen; de principper og midler, som er til stede i de udvalgte lande i deres arbejde med at sikre en efterlevelse af strukturen. Beskrivelsen af de nationale forhold er gengivet i bilag 1-11.

Polen og Holland indgår desværre ikke i denne del, eftersom den sparsomme information umuliggør en detaljeret analyse.

Ansøgning om byggetilladelse

Fokus på dialog;

- Danmark
- Norge
- Sverige
- Finland

Fokus på kontrolattest:

- Canada
- Australien
- USA
- Storbritannien

- Tyskland

Figur 6: Skala med tre grupper mht. ansøgning om byggetilladelse; fokus på dialog henholdsvis kontrolattest.

Danmark, Norge, Sverige og Finland

Grundlægende varierer bygherrens rolle i de forskellige lande, og Danmark og Sverige adskiller sig fra Norge. I Danmark og Sverige har bygherren et juridisk ansvar for, at bygningen er projekteret og udført, så den overholder loven, mens Norge opererer med rollen *tiltakshaver*, der ikke er nær så omfattende, fordi det juridiske ansvar lægges på de professionelle aktører i byggebranchen. Når man ser på de angelsaksiske lande inklusiv Storbritannien, er der en tendens til, at man i lovgivningen gør meget ud af at beskrive, at der er mange forskellige aktører, som er involveret. Et eksempel herpå er Canada, hvor de forskellige roller til aktørerne beskrives, og det konkluderes, at de har en del i pligten i forhold til at overholde loven.

Et gennemgående princip i alle landene er kravet om, at opførelse af bygninger kræver en byggetilladelse⁶, som udstedes af den lokale bygningsmyndighed. Selve byggetilladelsen kan karakteriseres som et middel, der anvendes til at regulere det byggede miljø med. Dermed bliver midlet byggetilladelse en del af reguleringsstrukturen for alle de undersøgte lande.

Tilgangen til og dermed også proceduren omkring forvaltningen af princippet angående ansøgning om byggetilladelse er der derimod forskel på. Forskellene kan karakteriseres ved begreberne dialog og kontrol. Ud fra disse nøgleord er det muligt at definere to hovedgrupperinger, som de forskellige lande placerer sig i forhold til.

De to begreber i sig selv optræder ikke i et modsætningsforhold, hvor de udelukker hinanden, for i princippet kan man både initiere en dialog og efterfølgende udføre kontrol. Men når man ser på situationen i de forskellige lande, kan man næsten foranlediges til at tro det.

Kravene til ansøgningen om byggetilladelsen varierer. Det er tydeligt, at der er stor forskel på proceduren i Skandinavien og de angelsaksiske lande. I de nordiske lande; Danmark, Norge, Sverige og Finland, som tillige er de lande, der kan karakteriseres ved Bygningsreglements-strukturen, er der fokus på etablering af dialog i den indledende fase af et byggeprojekt. Dialog er her et middel til at få afklaret spørgsmål mellem de involverede parter og kommunen, inden den formelle byggesagsbehandlingsproces indledes. Midlet dialog optræder som forhåndsdialog i Danmark, forhåndskonference i Norge og forhåndsmøde i Finland. I Sverige opfordrer man den bygningskontrollerende til at deltage i teknisk samråd. Disse lande placerer sig i dia-

⁶ Kravene varierer lidt, hvilket betyder at nogle steder kræves der ikke byggetilladelse mht. mindre projekter, eksempelvis en garage.

loggrupperingen. Dialog er et middel i reguleringsstrukturen i forbindelse med ansøgning om byggetilladelse.

Canada, Australien og USA

Den anden hovedgruppering handler derimod om kontrol og anvendelsen af kontrolattest; kontrolattestgrupperingen. I ansøgningsfasen skal ansøgningen suppleres af en kontrolattest, der viser, at det pågældende byggeprojekt overholder gældende lovgivning. Kontrolattest er derfor et andet middel i reguleringsstrukturen i forbindelse med ansøgning om byggetilladelse. De angelsaksiske lande Australien, USA og Canada placerer sig i denne gruppering.

Storbritannien

I Storbritannien er det muligt at ansøge om byggetilladelse både med og uden attest. Dog vil den lokale bygningsmyndighed i sidstnævnte tilfælde udarbejde en attest.

Tyskland

Tyskland skiller sig ud fra hovedgrupperingerne dialog og kontrol. I den tyske lovgivning opereres ikke med begrebet dialog i form af forhåndsdialog. Det er ikke ensbetydende med, at det ikke er muligt at initiere dialog med bygningsmyndigheden i forbindelse med en byggesag. Modsat er der heller ikke fokus på kontrolattest i Tyskland.

Diskussion af dialog og kontrol

Ingen af de to midler: forhåndsdialog og kontrolattest, som anvendes i de to grupperinger, udtrykker i sig selv, hvorvidt der er fokus på tilgængelighed eller ej. Dog anbefales det i en dansk vejledning vedrørende styrket byggesagsbehandling at inddrage tilgængelighedsbestemmelserne i dialogen, da det er et område, hvor der ofte forekommer fejl. Det har ikke været muligt at gå dybere ind i indholdet i forhåndsdialogen eller kontrolattesterne i dette projekt. Det er en omfattende opgave, som vil kræve undersøgelse af lokale procedurer i de forskellige lande. Dog tyder det på, at tilgængelighed ofte ikke er et tema, der bliver behandlet i forbindelse med forhåndsdialog. [Nørve et al, 2004] har undersøgt, hvordan tilgængeligheden er blevet varetaget efter indførelsen af plan-og Bygningsloven i 1997 i Norge. Af de syv undersøgte norske kommuner, var det få kommuner, som faktisk havde tilgængelighed med på dagsordenen ved forhåndskonferencen. De mente ikke, at det var nødvendigt, da tilgængelighed, som mange andre temaer, er omfattet af bestemmelserne i bygningsreglementet.

I Storbritannien har man som en del af ansøgningsproceduren valgt at få fokus på tilgængelighed i kraft af et meget redskabsorienteret middel. Access Statement, en tilgængelighedsvurdering, skal afleveres sammen med ansøgningen om byggetilladelse. Dette access statement har flere opgaver i forhold til arbejdet hos rådgiverne og i byggesagsbehandlingen. For access statement handler om at skabe dialog mellem bygningsmyndighed og ansøger. Det betyder tillige, at rådgiverne i byggesagen kan bruge access statement som et redskab til at arbejde med tilgængelighed og filosofien bag i projektet. Det gælder i forhold til at formidle intentionerne med projektet, organisere mængden af information, beslutninger og rationale bag dem internt og i relation til bygherren og slutbrugeren samt de forpligtigelser, der ligger i Lighedsloven. I og med at der i et access statement skal redegøres for, hvor der i projektet er valgt alternative løsninger fremfor de beskrevne løsninger i Approved Document M, er access statement ligeledes en hjælp i byggesagsbehandlingens kontrol. Grundet aspektet omkring dialog i access statement, placerer Storbritannien sig med et ben i hver af de to grupperinger.

I Australien og Canada skal alternative løsninger på alle områder tillige dokumenteres, men denne "bevisførelsesprocedure" er ikke sat i system på tilsvarende måde som i Storbritannien og med samme fokus på tilgængelighed og filosofien bag det britiske begreb inclusive design.

Kontrol og fraværet af kontrol

Hvor enderne på skalaen i forhold til ansøgning om byggetilladelse i forrige afsnit hed dialog og kontrol, er nøgleordene for afslutningen af byggesagsbehandlingen i stedet valgt som ingen kontrol vs kontrol m. attest.

Afslutning af byggesag	
Ingen kontrol	Fokus på kontrol; attest
- Danmark	- Canada
	- Australien
	- USA
	- Storbritannien
	- Tyskland
	- Norge
	- Sverige
	- Finland

Figur 7: Skala med de to yderpunkter i forhold til afslutningen af en byggesag; ingen kontrol vs kontrol med attest

Danmark

Danmark ligger i et yderpunkt i forbindelse med afslutning af en byggesag. I Danmark udsteder den kommunale bygningsmyndighed en ibrugtagningstilladelse, men har ikke siden 1968-72 udarbejdet en attest på, at bygningen lever op til bygningsreglementet og byggetilladelsen. Danmark placerer sig derfor i den gruppering, at der er tale om en form for attest, men ingen krav om kontrol. Der er intet juridisk til hinder for, at der foretages tilsyn, men det kræves ikke. Forpligtigelsen til at "påse", som er ordet, der bruges i byggeloven, giver vide rammer for den granskning, der udføres i den enkelte kommune. Kun hvis en fejl anmeldes til kommunen, skal kommunen foretage en egentlig inspektion af det pågældende forhold og få ejeren til at bekoste det rettet.

Norge

Dette yderpunkt uden kontrol har Danmark i en del år delt med Norge. For fra 1986 – 1997 var det ikke længere pålagt de norske kommuner at udføre kontrol i forbindelse med færdiggørelsesattesten, de var dog ikke retslig hindret deri. I 1997 blev ansvaret lagt for overholdelsen af bestemmelserne i Norge lagt over på de professionelle aktører i byggesagen; ansøger, projekterende og udførende. De fik nu til opgave selv at kontrollere, at deres arbejde levede op til lovgivningens krav, samtidig med at den kommunale bygningsmyndighed blev pålagt at føre tilsyn med at kontrollen blev gennemført. I den nyeste norske plan -og bygningslov 2010 er der et større fokus på kontrol. De ansvarlig projekterende og de ansvarlig udførende skal forsat foretage egenkontrol. Forskellen er nu, at egenkontrol vil blive kontrolleret af en ekstern ansvarlig kontrollerende fra 2012. Den kommunale bygningsmyndighed skal forsat føre tilsyn med kontrollens gennemførelse.

Sverige

I Sverige er det bygherrens ansvar, at der bliver udarbejdet en kontrolplan samt bestemt hvilke rådgivere, der udfører kontrollen og dermed er kontrolansvarlige. Fra 1. januar 2013 kræves der kontrolansvarlige med en certificering også i forhold til tilgængelighed. Når bygningen er opført, afholder den kommunale bygningsmyndighed et slutsamråd oftest på byggepladsen. Derudover foretager myndigheden minimum et besøg pr. byggeri. Inden der udstedes en slutbesked til bygherren, undersøges det blandt andet, om byggetilladelsen og kontrolplanen er blevet overholdt. Det betyder implicit, at når disse er overholdt, lever projektet op til loven, grundet processen omkring byggetilladelsen. De udtalelser, som henholdsvis den eksternt ansvarlig kontrollerende og den kontrolansvarlige udarbejder, optræder som attester, der vidner om, at alt er i orden.

Finland

I Finland foretager den kommunale bygningsmyndighed tilsyn med byggeriet. Her afsluttes byggesagsbehandlingen med et slutsyn, og først herefter kan bygningen tages i brug. Omfanget af kommunens tilsyn defineres ikke i loven.

Storbritannien

En anden type attester men med nogenlunde samme formål anvendes i de angelsaksiske lande. I Storbritannien foretager den offentlige bygningsmyndighed inspektion af byggeriet undervejs i processen, når ansøgningen om byggetilladelse er foregået hos dem. Denne myndighed kan efter anmodning udarbejde en færdiggørelsesattest, som viser, at projektet lever op til reglerne. I de situationer, hvor kontrolorganet er en godkendt inspektør, er det denne inspektør, som foretager inspektion og en frivillig planattest, som viser, at projektet lever op til reglerne samt en slutattest.

Australien

Når en bygning er opført i Australien, udarbejder den uafhængige bygningsinspektør en opførelsesattest. I forbindelse med blandt andet bygninger, som anvendes af offentligheden, udarbejdes ligeledes en bygningsoverholdelsesattest, som viser, at bygningen blandt andet imødekommer lovens bestemmelser. De eksterne og uafhængige bygningsinspektører står for dette kontrollag.

USA

I USA udstedes der i forlængelse af færdiggørelsen af et byggeri en anvendelsesattest, som viser, at bygningen lever op til tegningsmateriale og lovens forskrifter.

Canada

Det er de registrerede eksterne lovbureauer, RCA, der i Canada udarbejder en slutattest, som angiver, at den opførte bygning lever op til loven.

Tyskland

I Tyskland er der flere typer kontrol i spil. Byggelederen udarbejder en erklæring om, at byggeriet er udført som projekteret og udført i forhold til den udstedte byggetilladelse. Denne type erklæring kan karakteriseres som egenkontrol. Der vil tillige være tematiske områder, som undersøges undervejs i processen og i forbindelse med afslutningen. Det gælder særligt forhold omkring statik, men det kan også være i forhold til hygiejne eksempelvis i et hospitalsprojekt eller i forhold til tilgængelighed. Den lokale bygningsmyndighed vil altid foretage en inspektion i forbindelse med afslutning og godkendelse af en byggesag.

Landenes samlede placering

Sammenfattende befinder Norge, Sverige og Finland sig i gruppen, hvor der udarbejdes en kontrolattest, og det samme gælder de angelsaksiske lande Storbritannien, Australien, USA og Canada. Tyskland slutter sig også til gruppen. I Danmark udarbejdes ingen kontrolattest.

Diskussion mht. kontrol og fravær af kontrol

Til trods for de angelsaksiske attester, der viser, at en bygning overholder gældende lovgivning, herunder tilgængelighedsbestemmelserne, kan vi aldrig helt vide, om det faktisk er tilfældet. Vi kan gisne om, at de eksterne aktører ikke har lyst til at overse tilgængelighedsbestemmelserne grundet faren for at blive sagsøgt senere, når bygherren bliver klar over, at der er forhold, som ikke lever op til lovgivningen. I en britisk undersøgelse omkring Part M's rolle i forhold til designkvalitet i boliger, blev det påpeget af de offentlige byggesagsbehandlere, at man lagde større vægt på de andre dele af bygningsreglementet. Adgang/tilgængelighed ikke er det, man interesserer sig mest for i forbindelse med bygningskontrol, her har man hellere fokus på forhold omkring konstruktion og brandforhold. Et andet aspekt handler om manglende ressourcer i forhold til bemanding. Derfor kan det være vanskeligt at få tid til at beskæftige sig med alle aspekter af en bygning i forbindelse med inspektion [Imrie, 2004]. Kombinationen af holdning og den ramme, som byggesagsbehandlerne oplever at have til rådighed, bliver en faktor, der får betydning for kvaliteten af kontrollen.

Til trods for et kontrolfokus i Norge og Sverige gennem henholdsvis 14 og 24 år kan man ikke tage for det givet, at tilgængelighedsbestemmelserne faktisk overholdes i disse to skandinaviske lande. Man får fornemmelsen af, at der lægges op til en større "kontrol med kontrollen" end med kontrol af, hvorvidt bygningen lever op til bygningsreglementet. Selvom der opereres med egenkontrol og kontrol heraf i eksempelvis Norge, er det ikke ensbetydende med, at der er fokus på tilgængelighed i denne type kontrol. Norske undersøgelser viser, at der i byggerier opført efter indførelsen af kravet om egenkontrol var tilgængelighedsbestemmelser, som ikke var blevet overholdt [Nørve et al, 2004, Nørve et al, 2011]. Det var desuden tydeligt, at der ikke var fokus på tilgængelighed i egenkontrollen på mange af tegnestuerne [Nørve et al, 2004]. De peger på, at der i den nye plan-og bygningslov udelukkende er lagt op at styrke kontrollen i forhold til energikrav, konstruktion, geoteknik og brandsikkerhed [Nørve et al, 2011].

Misforstået opfattelse af byggeloven?

At vi i Danmark ikke udsteder kontrolattester opfattes helt modsat hos en lang række danske rådgivere og bygherrer, der overvejende forstår ibrugtagningstilladelsen som en godkendelse. Ser man på byggelovens bestemmelser, er det måske meget logisk, fordi kommunen ifølge byggeloven påser, at bestemmelserne er overholdt, og en naturlig følgeslutning derfor er, at kommunen kun udsteder ibrugtagningstilladelse, hvis byggeriet overholder reglementet. At påsyn kan betyde alt fra ingen kontrol til fuld granskning af fx tilgængelighed er ikke specificeret og er vanskeligt at gætte. Det er derfor usikkert, om bygherre og rådgiver oplever en motivation til en egen, særlig omhyggelig kvalitetssikring.

Billigere system?

Fraværet af krav om uvildig granskning (3. parts) i processen med ansøgningsmateriale, opførelse eller inden ibrugtagning er potentielt kostbart for alle parter, idet pligten til kommunal kontrol først indtræder, hvis en fejl anmeldes til kommunen; oftest når bygningen er færdig. Dette er for ejeren det dyreste tidspunkt at rette fejl på, og sagsgangen overfor ejer med eventuel politisag også meget ressourcekrævende for kommunen. Der kunne måske

findes inspiration til billigere systemer blandt de lande, som kortlægningen omfatter, eller man kunne gøre det klarere for bygherrer og rådgivere, at kontrol helt og holdent påhviler dem selv.

Sanktionsmuligheder

I de situationer hvor en ny opført bygning ikke efterlever de lovpligtige bestemmelser, vil bygherrerne i lande med kontrol i princippet ikke kunne få udstedt en kontrolattest og dermed tilladelse til at tage bygningen i brug. Alligevel er der flere lande, der opererer med sanktionsmuligheder i de tilfælde, hvor:

- En bygning tages i brug uden ibrugtagningstilladelse.
- En bygning er opført med forhold, som ikke efterlever de lovpligtige bestemmelser.

Sanktionsmulighederne er dog beskrevet på et overordnet niveau i landenes lovgivning. Eksempelvis i Danmark er første skridt en opmærksomhed på det ulovlige forhold, dernæst skal der foretages en politianmeldelse, før end en domstol kan pålægge en bøde.

Tabel 2: Oversigt over sanktionsmuligheder

Land	Påbud om ændring og lovliggørelse	Lukke bygning	Pålægge en bøde
Danmark	X		X
Norge			X
Sverige	X		X
Finland			X
Tyskland	X	X	
Storbritannien	X		X

Australien, USA og Canada

Det har ikke været muligt at indhente information om situationen i Australien, USA og Canada. Grundet den stærke anti-diskriminationslovgivning i disse lande samt obligatoriske tilgængelighedsstandarder ligger der i samfundet en bevidsthed om, at det er muligt at klage over manglende tilgængelighed.

Danmark, Sverige, Tyskland og Storbritannien

Der er flere identiske midler, dog optræder de ikke altid i helt samme form i landene. I Danmark, Sverige, Tyskland og Storbritannien er der fokus på at få bygherren til at igangsætte en lovliggørelse af bygningen. Det kan ske ved, at det pågældende ulovlige tiltag enten fjernes eller ombygges. Hvis bygherren nægter det i Tyskland, kan den lokale bygningsmyndighed lukke bygningen. I Storbritannien kan den lokale bygningsmyndighed vælge at igangsætte udførelsen af ændringen på bygherrens regning.

I alle de europæiske lande, bortset fra Tyskland, er der mulighed for at gøre brug af bødestraf. I Norge og Storbritannien er det muligt at blive pålagt en bøde på op til henholdsvis 400.000 Nkr. og £5.000.

Bygningsmyndighedens rolle versus private aktører

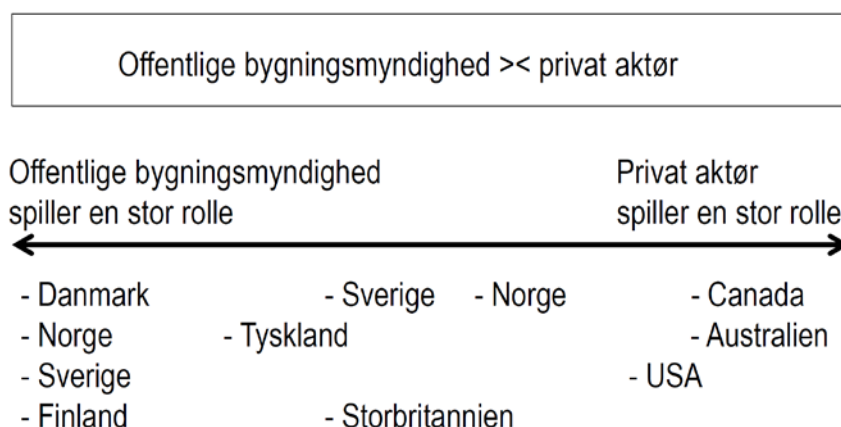
Som i Norge og Sverige har Storbritannien, USA, Australien og Canada et kontrolsystem, som omfatter både kommunal og ekstern kontrol i forskellige sammensætninger. Det kan konstateres, at der er fokus på kontrol i disse lande i forhold til om byggeriet overholder byggetilladelsens bestemmelser, herunder regler for tilgængelighed. Dog kan omfanget eller effektiviteten af

denne kontrol ikke bedømmes, og det er derfor ikke muligt at vurdere, om der eksempelvis er mere kontrol i Australien end i Canada. Det vil derfor ikke give nogen mening at forsøge at rangordne landene eller placere dem på en skala over graden eller kvaliteten af den udførte kontrol med byggeskemaernes overholdelse.

Der er betydelig forskel landene imellem om det er den offentlige bygningsmyndighed eller private, godkendte aktører, der varetager de forskellige opgaver. Det gælder også lande, der ligner hinanden: Til trods for at både Norge og Sverige stiller krav om egenkontrol og ekstern kontrol, kan de ikke umiddelbart placeres i samme gruppering, da der er stor forskel på den rolle, som de kommunale bygningsmyndigheder har i de to lande. I Sverige er denne rolle langt mere aktiv end i Norge og minder på dette felt mere om Finland.

Storbritannien, Australien, USA og Canada

Tilsvarende minder Storbritannien, Australien, USA og Canada om hinanden med de forskellige attester og eksterne aktører, som udarbejder attesterne. Dog er de fire lande ikke identiske hvad angår de kommunale bygningsmyndigheders rolle; det ses tydeligst i en sammenligning af Storbritannien og USA. Endvidere kender vi ikke de krav, der stilles til de eksterne aktører bortset fra den overordnede ramme for den svenske certificeringsordning i forhold til tilgængelighed, som trådte i kraft 31. december 2012.

Figur 8: En skala angående roller i forhold til byggesagsbehandling; offentlig versus privat.

Kvaliteten af den kontrol, der udføres i forbindelse med udarbejdelse af en attest, kendes ikke i nogen af landene. Nu har denne rapport ikke beskæftiget sig med ansvarsforholdene for de kontrollerende i særlig grad, men der stilles krav i lovgivningen, eksempelvis i *Building Code Act for Ontario* til forsikring hos de forskellige aktører.

[Imrie, 2004] peger på, at der i Storbritannien ikke er blevet foretaget en ensartet kontrol. Han viser et eksempel på en boligbebyggelse, hvor nogle byggesagsbehandlere ikke finder, at løsningerne lever op til daværende bygningsreglement, mens andre byggesagsbehandlere synes, at det er rimelige løsninger og som derfor lever op til bygningsreglementet. Der er således et betydeligt felt for fortolkning hvad angår begrebet rimelig løsning. Et andet aspekt handler om forholdet mellem offentlig og ekstern privat kontrol med hensyn til håndhævelsen af bygningsreglementet. En byggesagsbehandler fortæller, at der er situationer, hvor man vælger at godkende et projekt, for man ved, at ellers vil konkurrenten kunne godkende det, og man ønsker ikke at bringe nogen offentlige jobs i fare [Imrie, 2004].

Reguleringsformen set i relation til tilgængelighedsniveauet

Fem nøglepersoner fra det internationale tilgængelighedsmiljø blev i projektet bedt om at vurdere tilgængelighedsniveauet i nybyggeri i de udvalgte lande. Nøglepersonerne fra Irland, Danmark og Australien returnerede en vurdering, og deres samlede udsagn er blevet brugt i perspektivering af analysen. Se nærmere i bilag 12.

I nedenstående skema gengives nøglepersonernes svar om tilgængelighedsniveauet i nybyggeri i de udvalgte lande. I den sidste kolonne angives en sammenfatning af svarene i et samlet udsagn; højt eller mellem niveau.

Tabel 3: Nøglepersoners svar om tilgængelighed

Land	Udsagn fra Australien	Udsagn fra Irland	Udsagn fra Danmark	Sammenfatning jf. vurdering af udsagn i teksten
Australien	meget god	god lovgivning og standarder, men ingen viden om faktiske forhold i det byggede miljø.	højt niveau på grund af en høj efterlevelse af regler	Højt niveau
Storbritannien	meget god, dog problematisk som i Tyskland	rimelig god, DDA har haft en god effekt i kombination med inkluderende tilgang	højt niveau på grund af en høj efterlevelse af regler	Højt niveau
Canada	umiddelbart indtryk: god	god lovgivning og standarder, men ingen viden om faktiske forhold i det byggede miljø	højt	Mellemniveau
USA	det går fremad	For år tilbage var tilgængeligheden ikke højere end i Europa og dårlige, når det gjaldt boliger	højt niveau på grund af en høj efterlevelse af regler	Mellemniveau
Tyskland	OK, men mange specialløsninger, som ikke fungerer for alle eksempelvis mennesker med synsnedsettelse	rimelig god	mellem grad af efterlevelse af regler, derfor et mellem niveau	Mellemniveau
Norge	ikke viden nok herom	rimelig god	mellem grad af efterlevelse af regler, derfor et mellem niveau	Mellemniveau
Sverige	fortræffelig på mange måder	ikke viden nok herom	over middel grad af efterlevelse af regler, derfor et mellem niveau	Mellemniveau

Disse svar er udtryk for personlige erfaringer og indtryk og derfor ikke en måling på det faktiske tilgængelighedsniveau i de forskellige lande.

Når de forskellige vurderinger sammenfattes, viser der sig et billede.

I Australien svinger tilgængeligheden ifølge nøglepersonerne fra god til meget god til et højt niveau. Flertallet får lov til at bestemme, sammenfatningen bliver derfor højt niveau.

Der er kun et udsagn om tilgængelighedssituationen i Canada; god, som også kan oversættes til mellem niveau.

Den danske nøgleperson er begejstret for situationen i USA og amerikanernes evne til at overholde loven, mens de udenlandske nøglepersoner ikke helt deler samme begejstring: Samlet vurderes det til mellemniveau.

I Storbritannien er tilgængeligheden meget/rimelig god – på et højt niveau ifølge den danske nøgleperson. Derfor højt niveau.

Der anvendes forskellige ord i beskrivelsen af situationen i Tyskland, fra OK til rimelig god og et middel niveau. En sammenfatning vil være mellem niveau.

I Norge og Sverige er tilgængeligheden rimelig god – over middel i Sverige, mener den danske nøgleperson. Derfor mellem niveau i sammenfatningen.

Australien og Storbritannien kan ifølge nøglepersonerne karakteriseres som lande med et højt tilgængelighedsniveau i det nybyggede miljø. Et mellem niveau på tilgængeligheden karakteriserer derimod Canada, USA, Tyskland, Norge og Sverige.

Med udgangspunkt i dette samlede udsagn er det derfor interessant at få belyst hvilken særlig tilgængelighedsindsats, der netop er til stede i Australien og Storbritannien, siden de markerer sig på et højt niveau.

Overblik over struktur og midler i byggesagsbehandling

Nedenstående skema viser et overblik over typen af struktur samt de midler, der anvendes i de forskellige landes byggesagsbehandling. Man skal huske på, at flere af de beskrevne tiltag ikke er trådt fuldt i kraft endnu, og derfor på ingen måde har haft nogen form for gennemslagskraft. Det gælder eksempelvis tiltag som tilgængelighedscertificeringen i Sverige. Der er også tiltag, som har eksisteret i meget kort tid, det gælder eksempelvis den obligatoriske tilgængelighedsstandard Access to Premises.

Tabel 4: Oversigt over struktur og midler.

Land	Struktur	Anti-diskriminations-lov/ligheds lov	Ansøgning om byggetilladelse	Afslutning af byggesagsbehandling	Sanktionsmulighed	Byggesagsbehandling
Australien; højt niveau	DA standard-struktur	Ja	Kontrolattest	Kontrolattest	Kendes ikke	Offentlig + private aktører
Storbritannien; højt niveau	Teknisk standard-struktur	Ja	Kontrolattest + access statement + access audit + NRAC ⁷	Kontrolattest	Ja	Offentlig + private aktører
Canada, mellem niveau	DA standard-struktur	Ja	Kontrolattest	Kontrolattest	Kendes ikke	Offentlig + private aktører
USA, mellem niveau	DA standard-struktur	Ja	Kontrolattest	Kontrolattest	Kendes ikke	Offentlig + private aktører
Tyskland; mellem niveau	Teknisk standard-struktur	Ja	Mulighed for dialog	Kontrol + byggeleders egenkontrol	Ja	Primært offentlig
Norge; mellem niveau	Bygningsreglement-struktur	Ja	Dialog	Kontrol af egenkontrol	Ja	Offentlig + private aktører
Sverige; mellem niveau	Bygningsreglement-struktur	Ja	Dialog	Kontrol af kontrol	Ja	Offentlig + private aktører

Hverken udsagnene i sig selv eller koblingen til strukturer og grupperinger i forhold til byggesagsbehandlingen giver et entydigt billede af situationen. Det er derfor ikke muligt herudfra at konkludere, at man med en bestemt struktur og et bestemt princip for byggesagsbehandling angående dialog, kontrol, sanktionsmuligheder og uddelegering af opgaver til private aktører, er garanteret en bestemt effekt. Det skal dog også kraftigt understreges, at dette ikke kan måles ud fra kun tre personers udsagn.

Kontrol og antidiskriminationslov som mest markante forskelle?

Den mest markante forskel optræder, når Danmark tages med i oversigten og der sammenholdes med lov mod diskrimination og kontrol ved afslutning af byggesagsbehandling. Her er Danmark det eneste land uden de to sidstnævnte.

Tabel 5: Anti-diskriminationslov, afslutning med kontrol og niveaufri adgang

Land	Anti-diskriminationslov findes	Byggesagsbehandling afsluttes med en form for kontrol
USA	Ja	Ja
Australien	Ja	Ja
Tyskland	Ja	Ja
Storbritannien	Ja	Ja
Canada	Ja	Ja
Sverige	Ja	Ja
Norge	Ja	Ja
Danmark	Nej	Nej

Australien og Storbritannien som eksempler

Ud fra nøglepersonernes vurdering er Australien og Storbritannien gode eksempler at studere. Strukturen i landene er forskellig, henholdsvis *DA standard*-princippet og teknisk standard-princippet, hvor en eller flere standarder fungerer sammen med et bygningsreglement.

⁷ The National Register of Access Consultants

Begge lande har i en del år haft en antidiskriminationslov, som for Storbritanniens vedkommende er indarbejdet i en lighedslov sammen med andre specialiserede love i 2010. Ligeledes er byggesagsbehandlingssystemet i disse to lande bygget op omkring kontrol; inspektion og attester. I deres valg af procedurer angående byggesagsbehandlingen opererer både Australien og Storbritannien med et system, som er opdelt mellem den offentlige bygningsmyndighed og nogle private godkendte aktører. Dog er situationen i Storbritannien mere fleksibel, da det er muligt som ansøger at vælge en proces uden privat aktør, hvor det er bygningsmyndigheden, der foretager alt kontrolarbejdet.

I Australien har man valgt at lægge energien i den obligatoriske tilgængelighedsstandard Access to Premises. Dog er den så ny, at den ikke kan have fået en afsmittende effekt endnu. Alligevel kan dens eksistens og det arbejde, som ligger bag, betragtes som et udtryk for, at der i en del år har været fokus på tilgængelighed i Australien. Samtidig har Access to Premises også fået indflydelse på udarbejdelsen af bygningsreglementet BCA og de tekniske standarder.

Der har derimod i Storbritannien været en specifik opmærksomhed på at udvikle og definere en palet af forskellige midler. Det gælder access audit; tilgængelighedsvurdering og access statement, tilgængelighedsudtalelse. Access audit er grundlæggende en vurdering af adgangen, det vil sige tilgængeligheden og barrierer i forhold til tilgængeligheden. Access audit blev anbefalet i den tidligere britiske anti-diskriminationslov fra 1995 [Grant 2005]. En access audit danner dermed grundlag for en afklaring af behovet for ændringer med henblik på at undgå barrierer og dermed opnå et højere tilgængelighedsniveau. Access audit er rettet mod det eksisterende byggeri. Dog kunne man forestille sig, at den opmærksomhed på tilgængelighed, access audit i eksisterende byggeri har afstedkommet, har haft en afsmittende effekt på bevidstheden om tilgængelighed blandt arkitekter og andre rådgivende aktører. Access audit kan betragtes som et udtryk for at se bygningen og dens liv efter opførelsen i et større perspektiv, som omfatter dynamikken i samspil mellem bygning og brugere. Det er et perspektiv, som også anvendes inden for arkitekturforskning [Kirkeby, 2006] og [Grangaard, 2008]. Ligeledes kan access audit betragtes som et udtryk for behovet for at gardere sig mod frygten for at blive anmeldt, hvis den service, der udbydes i den pågældende bygning, ikke er tilgængelig grundet de fysiske barrierer.

Access statement, handler grundlæggende om at redegøre for de valgte tilgængelighedsløsninger og filosofien bag den anvendte tilgang til universal design⁸. På to fronter kan access statement ansues som et middel til at få fokus på tilgængeligheden. For ved at anvende access statement som et arbejdsredskab kan rådgiverne få hjælp til at holde og udvikle sit fokus på tilgængelighed løbende i processen. På den anden front vil access statement optræde som en hjælp i byggesagsbehandlingen.

Endvidere har man dannet et korps, The National Register of Access Consultants, NRAC af godkendte tilgængelighedskonsulenter, som de rådgivende aktører kan søge vejledning hos. Samtidig ser man i Storbritannien en meget omfattende produktion af vejledningsmateriale, som ikke er set i noget andet land. Noget kunne derfor tyde på, at denne indsats med de mange midler og tiltag i kombination med strukturen og formen på byggesagsbehandlingen er et bud på en måde, som fungerer.

De største ligheder mellem Australien og Storbritannien er deres antidiskriminationslovgivning og deres fokus på kontrol i byggesagsbehandlin-

⁸ I Storbritannien anvender man begrebet *inclusive design* fremfor begrebet *universal design*.

gen. På dette spinkle grundlag kan det konkluderes, at der er effektfulde midler til at sikre et højt tilgængelighedsniveau.

De resterende lande ligger på et mellemniveau ifølge udsagnene, når det gælder tilgængelighed i nybyggeri. De spænder over alle tre principper for strukturer, samtidig som alle lande har en eller anden form for anti-diskriminationslov. Dog skal vi huske på, at disse love er forholdsvis nye initiativer i Norge og Sverige, og derfor er det uklart, hvor stor en betydning, de faktisk har nået at have allerede. I Tyskland er der ingen krav til kontroltester i forbindelse med ansøgning om byggetilladelse, men derimod krav til beskrivelse af koncept for brandsikring og flugtveje samt dokumentation angående de konstruktive forhold i bygningen.

Ser vi udelukkende på Canada, USA, Norge og Sverige har vi to grupperinger repræsenteret i forhold ansøgning om byggetilladelse; fokus på attest og fokus på dialog. Derimod tilhører alle tre lande grupperingen fokus på attest i forbindelse med afslutning af byggesag og godkendelse af bygning, eller snarere Norge og Sverige vil komme til at tilhøre denne gruppe. Den øgede kontrol i Norge og Sverige kan måske være med til at sikre disse to lande et højt niveau af tilgængelighed i fremtiden frem for en placering på mellemniveau.

Fremadrettet diskussion

I Danmark har man med bygningsreglement-strukturen en meget enkel struktur, hvor de rådgivende aktører udelukkende skal forholde sig til bygningsreglementet frem for et større antal kravselementer som i nogle af de andre lande. Rammerne for arbejdet med tilgængelighed er derfor enklere, og det burde være mindre kompliceret at navigere i lovkravene i Danmark. Men hvis det er så enkelt, hvorfor er der så krav, som ikke efterleves i nybyggeriet⁹?

Skal Danmark stå i en yderposition mht. kontrol?

Sammenlignet med de andre lande angående principper for byggesagsbehandlingen, er det slående, at Danmark befinder sig i en yderposition, hvor der på intet tidspunkt stilles krav om nogen form for kontrol. Den kan vælges udført af kommunen, men det kræves ikke længere.

Bortset fra viden genereret af nedslagspunkter i rapporten 'Bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen' eksisterer der ingen kortlægning af, hvordan byggesagsbehandlingen i forhold til tilgængelighed faktisk foregår rundt omkring i de danske kommuner. Det kunne være interessant at få afdækket karakteren og omfanget af:

- Procedurene og herunder myndighedernes holdninger og prioriteringer til tilgængelighed.
- Personalets kompetencer, efteruddannelse mm.
- Holdninger blandt rådgiverne til byggesagsbehandlingen.

Videre vil en undersøgelse af byggeriets overholdelse af tilgængelighedskravene, set i relation til procedurer og kompetence i forbindelse med byggesagsbehandlingen, kunne afdække, om der er sammenhænge mellem forskellige typer af en indsats i byggesagsbehandlingen i forhold til resultaterne i byggeriet.

⁹ rapport 'Bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen, fra SBI viser, at der er tilgængelighedskrav, som ikke bliver efterlevet

Fjerne misforståelser om kontrol og ansvar?

Det anbefales på det kraftigste at gøre en indsats for at mindske bygherrers og rådgiveres tilsyneladende udbredte misforståelse af ansvarsforholdene og forpligtelsen til granskning i den danske reguleringsmodel, inden der overvejes eventuelle udenlandske tilgængelighedsmæssige elementer.

Under rådgivningsarbejde og kurser om en række store byggerier har det fremgået særdeles tydeligt, at kontrolmekanismer og ejeransvar ikke forstås af det store flertal. Dette uanset om det har drejet sig om bygherrer, rådgivere eller lægpersoner, som beskæftiger sig med tilgængelighed. Hvis fx ejers tidsubegrænsede ansvar for at rette fejl blev bedre forstået, ville det formodentlig alene kunne motivere til bedre kvalitet på tilgængelighedsområdet, og kunne man udrydde den vidt udbredte misforståelse af byggelovens formulering om "at kommunen påser, at bestemmelserne er opfyldt", ville motivationen til bedre egenkontrol også øges. På den måde kunne Danmark på en enkel måde komme tættere på at have en form for granskning som i udlandet, i stedet for den særegne position Danmark lige nu indtager i kortlægningen. Udgifterne til at rette fejl efter ibrugtagningen kunne også mindskes.

Bør kvalifikationskravene øges?

Hvis der sammenlignes med de 25 EU-lande står Danmark som værende tæt på det land, hvor der stilles færrest krav til uddannelse, erfaring og 3. parts granskning til parter i byggesagsbehandlingen, når det gælder bygningsindretning. Det er ikke sikkert, det har betydning i praksis, men det er alligevel et spørgsmål, om det er fremmende for overholdelsen af tilgængelighedskravene.

Forbedret dialog?

Dialog med myndighederne i den indledende fase af en byggesag er både et sympatisk og interessant middel, eftersom der opstår en mulighed for en forventningsafstemning mellem de involverede parter og den lokale bygningsmyndighed. Modsæt, hvis kvaliteten af dialogen ikke er høj nok, og hvis tilgængelighed ikke indgår i forhåndsdialogen, har dialogen ingen effekt. Der ligger derfor et potentiale i at opdyrke tilgængelighed til at være et obligatorisk tema i forhåndsdialogen. Man kan dermed tale om et opmærksomhedsløft. Formen på dialogen har naturligvis indflydelse på udfaldet, for der vil antageligvis være mange andre temaer, som skal behandles på et sådan møde. Ligeledes skal byggesagsbehandlernes rolle defineres. Med den nuværende lovgivning er det ikke byggesagsbehandlernes opgave at rådgive, selvom de i princippet kender svarene. Kunne de i fremtiden træde ind i en rådgiverrolle, eller skal de nøjes med at gøre parterne i byggesagen opmærksom på tilgængelighedsbestemmelserne?

Der eksisterer et ønske om kontrol, dog tyder noget på, at her er tale om kontrol i forbindelse med ibrugtagningstilladelse¹⁰. Kontrol kan optræde på forskellige tidspunkter i processen og i forskellige former. Det er oplagt gennem et udrednings- og udviklingsarbejde at udforske de muligheder, der ligger i forskellige kontrolformer.

Access statement som redskab?

Med den gældende danske byggelov er det bygherrens ansvar, at byggeriet overholder Bygningsreglementet. I forlængelse af denne logik, ville det være naturligt, at bygherren og de pågældende rådgivere i forbindelse med ansøgning om byggetilladelse påviste, at pågældende projekt efterlevede bygningsreglementet, herunder tilgængelighedsbestemmelserne. Det kunne fo-

¹⁰ Resultat af workshop på SBI's Tilgængelighedsseminar 2011, hvor deltagerne blev inddelt i grupper, som skulle besvare spørgsmålet: "Hvad er de største udfordringer i byggeprocessen i forhold til at opfylde BR-kravene til tilgængelighed?"

regå i form af et access statement, dvs. tilgængelighedsudtalelse udarbejdet af arkitekt eller rådgiver. I arbejdet med et sådan access statement kunne man integrere simuleringsanalyser af CAD-modeller. Et arbejde, der dog rummer en del udfordringer, eftersom de eksisterende programmer ikke er gode nok i forhold til selve tilgængelighedskravene og på andre fronter også skaber vanskeligheder eksempelvis i forhold til rumklassificering (Dehlbæk, 2011)

Et access statement-tiltag uanset omfang og form vil på et praktisk plan kræve, at den lokale bygningsmyndighed har tilstrækkelig med ressourcer og kompetencer til at kontrollere, at projektet faktisk efterlever bestemmelserne. Modsat kunne ansøgningen om byggetilladelse indeholde en kontrolattest udarbejdet af en certificeret tilgængelighedskonsulent som bevis på efterlevelsen. En tilgængelighedsindsats omkring kontrol vil være med til at sikre, at den indledende fase i et byggeprojekt lever op til kravene. Dog sker der jo en del i et projekt fra myndighedsprojekt til udarbejdelsen af det projekteringsmateriale, som der bygges ud fra, samtidig med, at der kan være tilgængelighedsspørgsmål, der ikke er afklaret på dette tidspunkt. Man er derfor ikke garanteret, at der faktisk bygges ud fra et tegningsmateriale og beskrivelser, som efterlever BR. I Norge var der med plan- og bygningsloven 1997 fokus på projekteringen, og man indførte egenkontrol hos de projekterende og de udførende. Det viste sig, at der stadig opstod situationer, hvor de udførende måtte bygge uden tegningsmateriale, selvom det i princippet ikke var lovligt [Nørve et al, 2004]. Siden er indsatsen blevet intensiveret i den norske plan- og bygningslov 2010 med tiltaget med en ansvarlig kontrollerende, der skal kontrollere egenkontrollen. Det tyder derfor på, at der er behov for en eller anden form for kontrol netop i denne overgang mellem byggeprocessens faser.

Vidensløft i branchen?

Modsat kunne man fremfor kontrol eller i hvert fald som et supplerende tiltag initiere et vidensløft i hele branchen med henblik på at skabe en bevidsthed hos alle omkring tilgængelighed, som måske kunne overflødiggøre kontrollen eller aspekter af den. Uanset den valgte strategi, bør man nok som i Storbritannien under alle omstændigheder operere med en hel palet af midler, der supplerer hinanden, fordi de hver især kan tilbyde noget specifikt.

Man kunne også gå anderledes til værks og gentænke hele byggesagsbehandlingen på ny. Med udgangspunkt i det meget overordnede begreb brugerdreven innovation¹¹ ligger der i relation til både byggesagsbehandling og vidensløft et stort potentiale i at engagere de professionelle aktører, som er i berøring med feltet på den ene eller anden måde. Dermed ville man få belyst behovene fra en ny vinkel samt genereret bud på løsninger. Bud som giver mening i forhold til praksis, som aktørerne agerer indenfor. Det ville være løsninger, man kunne afprøve i et eller flere pilotprojekter.

Alternativt kan man gå helt uden om brugerdreven innovation og få belyst effekten af eksisterende tiltag. For der er ingen tvivl om, at uddannelsesforløbet og sparringsinitiativerne i forbindelse med opførelsen af Danske Handicaporganisationers nye domicil har gjort en markant forskel. Såvel bevidstheden om tilgængelighed som viden om behov hos mennesker med handicap i relation til det byggede miljø er blevet højnet i denne proces hos de involverede aktører.

¹¹ Et eksempel herpå ser man DAIM tilgangen; design- antropologisk innovationsmodel;

http://www.ebst.dk/brugerdreveninnovation.dk/designdialoger_i_en_boks lokaliseret 13. dec. 2011.

Værktøjer til regulering efter funktionsbaserede krav?

En eventuel udvikling hen mod funktionsbaserede tilgængelighedskrav i bygningsreglementet kunne tænkes at fungere sammen med samme opbygning af standarder, måske særligt med den australske model med henvisning til en række "deemed to satisfy" standardløsninger. Herved sikres et rimelig klart reguleringsgrundlag for byggesagsbehandlere, bygherrer og rådgivere, men med explicit åbning for at andre, dokumenteret brugbare løsninger også kan udvikles.

Værktøjer der passer til en antidiskriminationslov?

Hvis man ønsker at indføre en ligebehandlings- eller antidiskriminationslov i Danmark er metodikken i standarderne i fx Storbritannien og Australien værd at bemærke som holdbare, da de søges baseret på forskningsbaseret viden om løsninger, der virker for fx 85 % af de berørte brugergrupper, og samtidig viser vej til alternativer. Derfor kan de både bruges i byggesagsbehandling og retssager om diskrimination, og kobles til hinanden.

Alle de foregående spørgsmål er enkeltvis relevante for regulering af tilgængelighed i byggeriet her og nu, men hvis Danmark skulle bevæge sig mod en antidiskriminationslov på sigt, er det især værd at se på elementer fra lande, der allerede har løst denne opgave, så der opnås sammenhæng mellem elementerne til reguleringen af tilgængelighed. Common law-landene har mest at byde på, men reguleringsteknisk kan det være enklere at importere værktøjer fra civil code-lande.

Antidiskriminationslov og bedre overholdelse af krav som væsentligste værktøjer?

Afsluttende må det bemærkes, at eftersom en antidiskriminationslov og overholdelse af krav ser ud til at være der, hvor Danmark tydeligst adskiller sig fra andre lande, kunne disse to værktøjer være blandt de første, der overvejedes i dansk reguleringssammenhæng. Rapporten beviser ikke, at fraværet af disse værktøjer betyder mindre grad af tilgængelighed i Danmark end i de andre lande, men muligheden kan ikke ignoreres.

Af de to værktøjer er bedre overholdelse af krav og forståelse af ansvar lettest at tage op indenfor eksisterende rammer, og denne optimering kunne derfor foreslås taget op først. Udvikling af en antidiskriminationslov kan tilføje en mekanisme, der i forhold til andre lande mangler helt, men det vil kræve en del ændringer i reguleringssystemet, og har formodentlig en lidt længere tidshorisont end optimering af det eksisterende system.

Litteraturliste

Ud over anvendt litteratur i indeværende rapport og i bilagene 1-11, indeholder litteraturlisten kilder angivet i bilag 1a- 11a samt hjemmesider angivet i noteapparatet.

Brynn, Rudolph. (2009). Universell utforming og tilgjengelighet - politikk og lovgivning i inn- og utland. I hvilken grad er universell utforming eller "Design for all" et førende begrep for politikk og lovgivning i Norge og andre land? Oslo, Deltasenteret.

Dehlbæk, Tania (2011). Anvendelse af digital tilgængelighedsanalyse. Bachelorprojekt på DTU 2010/2011.
<http://www.byg.dtu.dk/upload/institutter/byg/publications/students/byg%20s10-083.pdf>

Frandsen, Anne Kathrine; Kirkeby, Inge Mette; Pedersen, Lars Schmidt; Ryhl; Camilla. (2013). Bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser set i forhold til byggeprocessen. København, Statens Byggeforskningsinstitut

Gitz-Johansen, Thomas; Kampmann, Jan & Kirkeby, Inge Mette. (2001). Samspillet mellem børn og skolens fysiske ramme. København, Rum Form Funktion.

Grangaard, Sidse. (2008). Med mennesker i rammen – dialogorienteret registrering af rum og aktivitet i kontormiljøer. København, Kunstakademiets Arkitektskole.

Grant, Alison. (2005). Access Audit Handbook, London, Centre for Accessible Environments, RIBA Publishing.

Hess, Oliver; Degenhart Christine & Ebe, Johann. (2010). Barrier-Free Design, Principles Planning Examples. München, Birkhäuser, Edition Detail.

Imrie, Rob. (2004). The role of the building regulations in achieving housing quality. Environment and Planning B: Planning and Design, volume 31, pages 419-437.

Kirkeby, Inge Mette. (2006). Skolen finder sted. Hørsholm, Statens Byggeforskningsinstitut.

Mazumbar, Sanjoy & Geis, Gilbert. (2011). The ADA and Accessibility: Interpretation in U.S.Courts. Universal Design Handbook, ed. Preiser, Wolfgang F. E. Mc Graw Hill.

Nørve, Siri. (2005). Bedre kontroll over byggevirksomheten? En evaluering av kommunal iverksetting og byggeforetakenes endrede kontrollpraksis. Oslo. Projektrapport 390 Byggforsk.

Nørve, Siri & Øyen, Cecilie Flyen. (2004). Tilgjengelighet og levekår, Hvordan bliver tilgjengelighet ivarettatt etter PBL-reformen av -97?. Oslo. Prosjekt-rapport 359 Byggforsk.

Nørve, Siri & Øyen, Cecilie Flyen. (2011). Medvirkning og tilgjengelighet, Universell utforming og medvirkning som virkemiddel i byggsektoren. Oslo. NIBR-rapport 2011:5.

Ryhl, Camilla. (2009). Tilgængelighed - udfordringer begreber og strategier. Hørsholm. (SBI 2009:12). Hørsholm, Statens Byggeforskningsinstitut.

Sawyer, Ann & Bright, Keith (2003). The acces manual – auditing and managing inclusive built environments, John Wiley & Sons.

Senatsverwaltung für Stadtentwicklung. (2009). Barrier-Free Planning and Construction in Berlin, Principles and Examples.

Bilag

Bilag 1; beskrivelse af forhold i Danmark
Bilag 1a; kortlægning af kravselementer i Danmark
Bilag 2; beskrivelse af forhold i Norge
Bilag 2a; kortlægning af kravselementer i Norge
Bilag 3; beskrivelse af forhold i Sverige
Bilag 3a; kortlægning af kravselementer i Sverige
Bilag 4; beskrivelse af forhold i Finland
Bilag 4a; kortlægning af kravselementer i Finland
Bilag 5; beskrivelse af forhold i Tyskland
Bilag 5a; kortlægning af kravselementer i Tyskland
Bilag 6; beskrivelse af forhold i Polen
Bilag 6a; kortlægning af kravselementer i Polen
Bilag 7; beskrivelse af forhold i Holland
Bilag 7a; kortlægning af kravselementer i Holland
Bilag 8; beskrivelse af forhold i Storbritannien
Bilag 8a; kortlægning af kravselementer i Storbritannien
Bilag 9; beskrivelse af forhold i Australien
Bilag 9a; kortlægning af kravselementer i Australien
Bilag 10; beskrivelse af forhold i USA
Bilag 10a; kortlægning af kravselementer i USA
Bilag 11; beskrivelse af forhold i Canada
Bilag 11a; kortlægning af kravselementer i Canada
Bilag 12; svar fra nøglepersoner
Bilag 12a; kortlægning af kravselementer på delstatsniveau i USA

Bilag 1: Danmark

I første del beskrives kravselementerne i Danmark. Derefter følger en beskrivelse af principper og midler i forbindelse med byggesagsbehandlingen.

Danmark, kortlægning af kravselementer

Bilag 1a viser en grafisk fremstilling af kortlægningen af de danske kravselementer.

Danmark underskrev FN's handicapkonvention 30. marts 2007 og ratificerede den 24. juli 2009 gældende fra 23. august 2009.

Danmark har ingen anti-diskriminationslov, som indbefatter mennesker med handicap. Men der findes en dansk Lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet m.v., LBK 1349 af 16/12/2008 også kaldes Forskelsbehandlingsloven.

"§ 2 a. Arbejdsgiveren skal træffe de foranstaltninger, der er hensigtsmæssige i betragtning af de konkrete behov for at give en person med handicap adgang til beskæftigelse, til at udøve beskæftigelse eller have fremgang i beskæftigelse, eller for at give en person med handicap adgang til uddannelse. Dette gælder dog ikke, hvis arbejdsgiveren derved pålægges en uforholdsmæssig stor byrde. Lettes denne byrde i tilstrækkeligt omfang gennem offentlige foranstaltninger, anses byrden ikke for at være uforholdsmæssig stor." [Forskelsbehandlingsloven § 2 a]

Denne lov kan for eksempel virke til at eksisterende bygninger opgraderes, og dermed bliver tilgængelige for mennesker med en funktionsnedsættelse. Direkte i relation til det fysiske miljø, gælder Byggeloven fra 14. oktober 2010 LBK 1185. Et fokus på tilgængelighed viser sig allerede i den indledende paragraf, hvor det beskrives, at loven har til formål at fremme handikaptilgængelig indretning af bebyggelse (§ 1). I relation til tilgængelighed gælder Byggeloven ved opførelse af en ny bebyggelse/bygning eller tilbygning samt ved ombygninger og ved væsentlige forandringer af en bygning/bebyggelse eller dens anvendelse (§ 2).

I forbindelse med ombygning og anden forandring af offentlig tilgængelig bebyggelse og erhvervsbebyggelse til administration og service kan Økonomi- og erhvervsministeren udarbejde regler om, at bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser skal anvendes, også når de ikke kan karakteriseres som væsentlige som beskrevet i § 2. Denne mulighed er blevet taget i brug. For 1. januar 2005 trådte Bekendtgørelse nr. 1250 af 13. december 2004 om tilgængelighedsforanstaltninger i forbindelse med ombygninger i eksisterende byggeri (kaldes BEK 1250) i kraft.

For at undgå en situation, hvor der opstår en disharmoni mellem byggeudgifterne til tilgængelighedsforbedringer og de generelle byggeudgifter, kan Økonomi- og erhvervsministeren ligeledes udarbejde bestemmelser, som sikrer, at en sådan disharmoni ikke opstår. I *Vejledning til kommunerne om byggesagsbehandling af tilgængelighedsbestemmelser, 2008* udarbejdet af Erhvervs- og Byggestyrelsen præsenteres beregningsmodeller i relation til BEK 1250. Disse modeller gør det eksempelvis muligt for en byggesagsbehandler i forhold til offentligt tilgængeligt byggeri at vurdere, hvorvidt det af

økonomiske grunde er rimeligt, at kravene til elevator, handicapparkeringsplads og handicapegnet wc-rum bortfalder. Hvis disse foranstaltninger ikke findes, kan man dog diskutere, hvor tilgængeligt bygningen/bebyggelsen faktisk er. Vejledningen handler primært om byggesagsbehandling af ombygningssager efter BEK 1250, men indeholder dog også et hovedafsnit om de forskellige tilgængelighedsbestemmelser, hvor kravene og forståelsen af dem uddybes.

Byggeloven giver bygningsreglementet hjemmel til at fastsætte regler om, hvordan bygninger/bebyggelse skal udføres og indrettes. I relation til tilgængelighed gælder det litra b, og d i § 6:

- *"Udførelse af tekniske installationer, herunder bestemmelser, der sikrer mulighed for senere installation af sanitære og tekniske anlæg samt faste installationer af tekniske hjælpemidler for handicappede"*
- *"Indretning af bygninger samt faste konstruktioner og anlæg på en sådan måde, at bebyggelsen kan benyttes af handicappede personer."* [Byggeloven, § 6].

Byggeloven giver Danske Handicaporganisationer, forkortet DH og deres medlemsorganisationer ret til at klage over de afgørelser, kommunalbestyrelsens tager [Byggeloven § 23]. Kommunernes byggesagsbehandlere gøres opmærksom på denne klageadgang i de tilfælde, hvor kommunen dispenserer fra tilgængelighedsbestemmelserne i bygningsreglementet [Vejledning til kommunerne, 2008]. Kommunerne opfordres til at informere DH m.fl. i forbindelse med afgørelser om handicapforhold. Informeres DH ikke, mister de ikke klageadgangen, i stedet har de mulighed for at klage på et senere tidspunkt. [Vejledning i styrket byggesagsbehandling].

I forbindelse med dispensation beskrives det: *"En økonomisk begrundelse alene er ikke tilstrækkelig grundlag for en dispensation. Det samme gælder henvisning til, at der aldrig kommer personer med handicap i bebyggelsen."* [Vejledning til kommunerne, 2008, s. 5].

Tilgængelighedsbestemmelser

Det næste niveau i den danske lovgivning udgøres af *Bygningsreglementet 2010*, forkortet BR10, udarbejdet af Erhvervs- og Byggestyrelsen. Man kan få adgang til BR10 på internettet, hvor det præsenteres i en grafisk bearbejdet og overskuelig udgave. BR10 er baseret på Byggeloven og gælder i forhold til følgende overordnede projektyper:

- Opførelse af ny bygning/bebyggelse
- Tilbygning til bygning/bebyggelse
- Ombygning af og andre forandringer af bygning af væsentlig karakter
- Væsentlige ændringer i benyttelse af bygning/bebyggelse

BR10 er struktureret omkring et antal overordnede temaer, som hver især indledes med en introduktion om generelle forhold. Tilgængelighedsbestemmelserne er integreret i BR10 og optræder i forbindelse med de byggefaglige temaer, som de omhandler. Helt naturligt befinder størstedelen af disse bestemmelser sig i kapitel 3 om 'bygninger indretning'. Indledningen til dette kapitel formuleres således:

"Bygninger skal udformes og indrettes, så der under hensyn til deres anvendelse opnås tilfredsstillende forhold med hensyn til sikkerhed, sundhed, tilgængelighed og anvendelse for alle samt renholdelse og vedligeholdelse." [BR10, kapitel 3].

I BR10 beskrives de juridisk bindende forskrifter; kravteksten, som i de fleste tilfælde suppleres med en vejledende del, der indeholder skitser og uddybende kommentarer til kravteksten. I nogle tilfælde suppleres endvidere med en illustration, som dog ikke skal betragtes som den eneste løsning.

I relation til tilgængelighed er mange afsnit sammensatte og består derfor af flere krav, hvilket skaber en meget komprimeret tekst. For at illustrere dette fænomen, er ”3.2.2 stk. 2 om fælles adgangsveje” valgt ud og opdelt i forhold til alle de krav, som teksten indeholder. Denne kravtekst omhandler syv krav:

- *”Fælles adgangsveje skal give niveaufri adgang til alle enheder på hver af bebyggelsens etager*
- *Eventuelle niveauspring og højdeforskelle skal udlignes med ramper*
- *Ramper må ikke udføres med en hældning større end 1:20 (50 mm pr. m)*
- *Der skal være en vandret plads på mindst 1,3 m x 1,3 m for hver ende af rampen*
- *Ramper der udligner højdeforskelle på mere end 0,6 m skal desuden forsynes med vandret repos for hver 0,6 m stigning.*
- *Ramper skal forsynes med håndlister.*
- *Ved ramper med en hældning på 1:25 (40 mm pr. m) eller mindre kan håndlister udelades”.*

I den vejledende tekst, som følger 3.2.2 stk. 2, optræder samme fænomen. Her kan teksten opdeles i fem dele, som hver især har et budskab:

- *Fortæller i hvilke tilfælde at bestemmelsen gælder, nemlig ”adgang til elevatorer, beboelses- og erhvervsenheder samt fællesarealer, herunder udendørs opholdsarealer på etagerne”.*
- *”..... niveauspring og højdeforskelle inden for offentligt tilgængelige enheder bør disse udlignes med ramper, lifte eller lignende.*
- *Altaner betragtes som en selvstændig enhed.*
- *Fritaget fra kravet er terrasser på bygningens tag, såfremt der ikke er adgang hertil med elevator.”*
- *Viser en tegning af tematik omkring repos og stigning.*

I det udvalgte eksempel er kravteksten meget detaljerig, hvilket er karakteristisk for flere af tilgængelighedsbestemmelserne i BR10, som dermed kan karakteriseres som detailkrav. Dog findes der også formuleringer og krav, som er funktionskrav¹² eller som har en funktionskravslignende karakter. Det er dog ikke alle funktionskrav, der er ens, der findes to overordnede typer:

- Typen, hvor kravet fremtræder i forbindelse med en overordnet indledning til et afsnit.¹³
- Typen, hvor der ikke fastlægges krav til et bestemt antal foranstaltninger, eksempelvis parkeringspladser for personer med handicap, men der tales om et passende antal. Kravet uddybes efterfølgende i den vejledende del¹⁴.

Vejledninger

Den senest opdaterede vejledning til det nye bygningsreglement fra 2010 er SBI-anvisning 230¹⁵ Anvisning om Bygningsreglement 2010. Denne anvisning er en hjælp til tolkningen af BR10, samtidig som den omfatter en ekstra vejledning til hele BR10 udover den oprindelige vejledende tekst i BR10. BR10 refererer til denne anvisning i den generelle introduktion. Anvisningen opererer med begrebet handicaptilgængelighed.

¹² Det gælder eksempelvis 3.2.1. stk. 3 om offentlige tilgængelige bygninger med en borgerrettet servicefunktion mht. information og orientering.

¹³ Det gælder: 2.1.1 Generelle kriterier i forhold til bebyggelsesregulerende bestemmelser, 2.6.1 Bebyggelsens opholdsarealer, 3.2.1 Generelt om Adgangsforhold/tilgængelighed, 4.5 stk. 1 om tilgængelig indretning af brugerbetjente anlæg, 8.1 stk. 1 om installationer.

¹⁴ Det gælder: 2.6.2. stk. 3 Parkeringsarealer, 3.4.1 stk. 7 angående publikumspladser for kørestolsbrugere.

¹⁵ SBI er en forkortelse af Statens Byggeforsknings institut.

På tilgængelighedsområdet suppleres SBI-anvisning 230 af SBI's "Tjeklister til BR10 - Tjeklister for personer med handicap", som også BR10 henviser til i vejledningsteksten 3.1, stk.1.

SBI anvisning 230 behandler tilgængelighedskraverne fra BR10 tematisk. Både kravtekst, vejledningstekst og anvisningstekst er opdelt i mindre overskuelige dele, der kan beskrives som emner. Tjeklisten angiver kilden til emnet samt præsenterer en uddybning af den pågældende tekst. I nogle tilfælde suppleres teksten af en illustration. Ligeledes angives det, hvilket kvalitetsniveau, der er tale om. For på tilgængelighedsområdet opererer både SBI-anvisning 230 og Tjeklisterne med tre kvalitetsniveauer:

"Kvalitet A:

- *Tilfredsstillelse af alle brugere.*
- *Opnåelse af tilfredsstillende forhold for arbejde med personer med stort plejebehov.*
- *Opnåelse af særlig høj grad af anvendelighed.*

Kvalitet B:

- *Tilfredsstillelse af næsten alle brugere.*
- *Opnåelse af høj grad af anvendelighed.*

Kvalitet C:

- *Tilfredsstillelse af flertallet af brugerne.*
- *Opnåelse af anvendelighed". [SBI-anvisning 230 s. 14-15]*

BR-kraverne befinder sig på niveau C, mens anvisningen hovedsagelig ligger på b-niveau. En anden anvisning, BR10 henviser til, er SBI-anvisning 222 Tilgængelige boliger, som er udarbejdet på baggrund af BR08.

Danske tekniske standarder

På tilgængelighedsområdet eksisterer der udover elevatorstandarden en vejledning og en teknisk standard i Danmark. Den ene er DS-håndbog 105 Udearealer for alle - Anvisning for planlægning og indretning med henblik på handicappedes færden, 2012, som BR10 henviser til. Den anden er DS 3028 Tilgængelighed for alle:2001, men den er ikke længere afstemt med bygningsreglementet, og refereres ikke til fra BR10.

Danmark; principper og midler i byggesagsbehandling

I Danmark søges der om byggetilladelse hos den pågældende kommunalbestyrelse; teknisk forvaltning.

Det er bygherrens ansvar at bygningsreglementets bestemmelser overholdes i det pågældende byggeprojekt.

"Tilgængelighedsbestemmelserne har samme juridiske gyldighed som fx kravene til konstruktioner og brandsikkerhed, og der er derfor ikke lovligt at se bort fra dem i byggesagsbehandlingen." [Vejledning til kommunerne, 2008, s. 4].

Kommunen foretager i princippet en ulovlig handling, hvis de ser bort fra tilgængelighedsbestemmelserne i byggesagsbehandlingen.

Ud fra ansøgningen og dens tegningsmateriale skal det være muligt at se, hvordan det pågældende projekt imødekommer bygningsreglementets tilgængelighedsbestemmelser. Er materialet mangelfuldt, kan kommunen kræve yderligere information og tegningsmateriale¹⁶. Der stilles ingen særlige krav til formen og formatet på en sådan redegørelse, hvilket giver mulig-

hed for i den pågældende situation at kommunikere tilgængeligheden i relation til det pågældende projekts præmisser.

"Inden der gives byggetilladelse eller dispensation og ved anmeldelser, kan kommunalbestyrelsen afholde en forhåndsdialog med ejeren og dennes repræsentanter." [BR10, 1.9, stk. 1].

Forhåndsdialogen giver mulighed for at de forskellige parter får afstemt deres forventninger til byggesagsbehandlingen, inden myndighedsprojektet færdiggøres. I *Vejledning i styrket byggesagsbehandling* udarbejdet af Erhvervs- og Byggestyrelsen i 2009, beskrives det at:

"Kommunen kan således i forhåndsdialogen henlede bygherrens opmærksomhed på områder, hvor der erfaringsmæssigt hyppigt forekommer fejl. Dette gælder særligt for tilgængelighedsbestemmelserne." [Vejledning i styrket byggesagsbehandling, 2009, s. 4].

Med forhåndsdialogen skabes der et grundlag for en opmærksomhed på tilgængelighedsproblematikkerne i en byggesag, som senere i processen kan føre til, at det ansøgte byggeri imødekommer tilgængelighedsbestemmelserne.

"Kommunen kan i byggetilladelsen stille krav om vilkår, som skal være opfyldt. Kommunen skal i den forbindelse vurdere, hvorledes man vil påse, at vilkårene er opfyldt." [Vejledning i styrket byggesagsbehandling, 2009, s. 23].

Når byggetilladelsen er blevet udstedt, og byggeriet senere står færdig, er det bygherrens ansvar at færdigmelde projektet til kommunen. Bygningen må først tages i brug, når kommunen har udstedt en ibrugtagningstilladelse [Byggeloven, § 16A]. Hvis byggeprojektet ikke svarer til byggetilladelsen, kan kommunen nægte at udstede en ibrugtagningstilladelse [Vejledning i styrket byggesagsbehandling, 2009].

"Ibrugtagningstilladelsen giver kommunen mulighed for at påse, at byggeriet er opført i overensstemmelse med byggetilladelsen." [Vejledning i styrket byggesagsbehandling, 2009, s. 23].

Byggeloven beskriver ikke krav til opfølgning undervejs på baggrund af byggetilladelsen eller i forbindelse med ibrugtagningstilladelsen eksempelvis i form af tilsyn. Det er op til den enkelte lokale bygningsmyndighed at definere omfang, karakter og kvalitet af eventuel opfølgning og kontrol i forhold til at påse, at et byggeprojekt svarer til byggetilladelsen. I så fald at kommunen vil foretage et tilsyn, skal bygherren varsles forinden [Vejledning i styrket byggesagsbehandling, 2009].

"Bliver kommunalbestyrelsen opmærksom på et ulovligt forhold, skal den søge forholdet lovliggjort, medmindre det er af ganske underordnet betydning." [Byggeloven § 16 C, stk. 3].

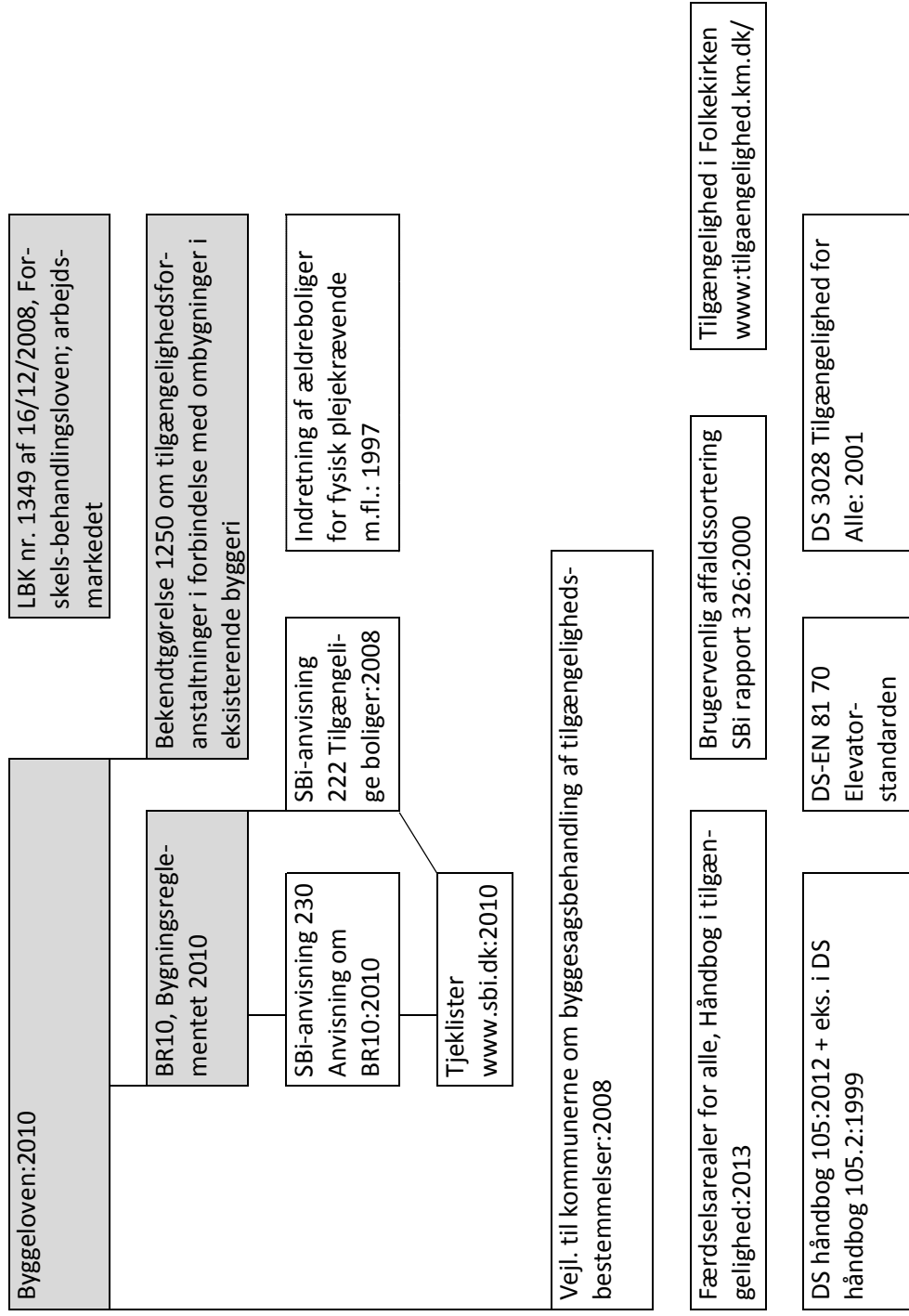
Det kan blive på ejeren/bygherrens regning i de situationer, hvor mennesker vil være i fare, hvis det viser sig, at ejeren/bygherren efter at have modtaget et påbud ikke selv tager initiativ til en lovliggørelse [Byggeloven § 18, stk. 2]. Det beskrives endvidere i byggeloven, at bygherren kan straffes med bøde, hvis bygherren:

- *"tilsidesætter vilkår, der er fastsat i en tilladelse i henhold til loven eller de i medfør af loven udfærdigede bestemmelser,*
- *"undlader at efterkomme et påbud eller forbud, der er udstedt i henhold til loven eller de i medfør af loven udfærdigede bestemmelser"* [byggeloven, litra b, og c i § 30]

Det er domstolene, der kan pålægge bygherren en bøde. Det kræver dog, at bygningsmyndigheden har politianmeldt det ulovlige forhold.

Bilag 1a
Danmark
LOV

Signaturforklaring: : skal overholdes

FORSKRIFT

VEJLEDNING

VÆRKTØJ

VEJLEDNING

værktøj rettet
mod myndig-
hed

TEKNISK STANDARD

Bilag 2: Norge

I første del beskrives kravselementerne i Norge. Derefter følger en beskrivelse af principper og midler i forbindelse med byggesagsbehandlingen.

Norge, kortlægning af kravselementer

Norge underskrev FN's handicapkonvention 30. marts 2007, men man har aldrig ratificeret den. Derimod har man i Norge med inspiration fra designbegrebet universal design lagt en stor indsats i arbejdet med udviklingen universell utforming [Ryhl, 2009]. Det overordnede mål for Norge er et universelt udformet samfund inden 2025. Visionen blev præsenterede i maj 2009 i *'Norge universelt utformet 2025, Regjeringens handlingsplan for universell utforming og økt tilgjengelighet 2009-2013'*. Fem ministre (Børne- og ligestillingsministeren, Kommunal- og regionalministeren, Samfærdselsministeren, Miljø- og udviklingsministeren samt Fornyelse- og administrationsministeren) og deres ministerier har samarbejdet om denne centrale handlingsplan. På det overordnede plan er det handlingsplanens mål dels at understøtte implementeringen af de to love; *Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven* samt *Plan- og bygningsloven*, forkortet PBL og dels at bidrage til at Norge lever op til FN konventionen.

I dette bilag anvendes forkortelsen UU for universell utforming¹⁷. I 2007 definerede Miljøverndepartementet begrebet:

*"Universell utforming er utforming av produkter og omgivelser på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming."*¹⁸

Bilag 2a viser en grafisk fremstilling af de norske kravselementer.

Norge har en lov, som forbyder diskrimination mod mennesker med handicap; *Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (diskriminerings- og tilgjengelighetsloven)* gældende pr. 1. januar 2009.

Denne diskriminerings- og tilgængelighedslov har til formål at:

"fremme likestilling og likeverd, sikre like muligheter og rettigheter til samfunnsdeltakelse for alle, uavhengig av funksjonsevne, og hindre diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. Loven skal bidra til nedbygging av samfunnsskapt funksjonshemmende barrierer og hindre at nye skapes." [§ 1].

De overordnede krav til det byggede miljø beskrives i paragraf 9 og 10. Alle offentlige virksomheder samt private virksomheder, der er rettet mod offentligheden har pligt til at sørge for at hovedløsningen i de fysiske forhold er universelt udformet. Det gælder dog så længe, at en UU-løsning ikke medfører en uforholdsmæssig byrde for virksomheden. I en vurdering heraf, skal forhold omkring virksomhedens ressourcer, sikkerhedsmæssige hensyn samt bevaringsværdigheden inddrages. Kongen kan kræve, at pligten om UU udvides til at omfatte andre områder. For bygninger, anlæg og udeom-

¹⁷ Indeværende rapport vil på baggrund af kortlægningen af kravselementerne beskæftige sig med en diskussion af, hvornår der faktisk er tale om UU eller tilgængelighed.

¹⁸ <http://www.uib.no/poa/hms-portalen/helse/universell-utforming> lokaliseret d. 14. september 2011.

råder som er rettet mod offentligheden, gælder kravet om UU i henhold til PBL, Plan- og Bygningsloven.

I 2008 vedtog man en ny Lov om planlegging og byggesaksbehandling (PBL) gældende fra 1. juli 2009. I PBL udarbejdet af Kommunal- og regionaldepartementet indledende formålsparagraf beskrives det at:

"Prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og kravene til det enkelte byggetiltak. Det samme gjelder hensynet til barn og unges oppvekstvilkår og estetisk utforming av omgivelsene". [PBL, § 1]

Kravet om UU går igen i paragraf 29-3, hvor det beskrives, at et byggetiltag inden for sin funktion skal udformes universelt i samsvar med de af ministeriets udarbejdede forskrifter. Plan- og bygningsloven blev i 2010 fulgt op af forskrifter på to områder. Det gælder *Forskrift om byggesak* (byggesaksforskriften), forkortet SAK10 og *Forskrift om tekniske krav til byggverk* (Byggteknisk forskrift), forkortet TEK10. Baseret på PBL beskæftiger SAK10 sig med forholdene omkring bygherrens ansøgning om byggetilladelse og kommunens sagsbehandling. TEK10 derimod, som navnet angiver, omhandler de tekniske bestemmelser, hvilket også inkluderer bestemmelser om UU.

Tilgængelighedsbestemmelser

TEK10 gælder for nybyggeri og ændringer af eksisterende bygninger dog er der dele af forskrifterne som ikke gælder eksempelvis i forhold til landbrugsbygninger og fritidsboliger med en boligenhed.

TEK10 præsenteres på internettet¹⁹. Det fremstår i sin helhed som en lang lovtekst, det kan derfor være vanskeligt umiddelbart at afkode, hvor der findes afsnit, som omhandler UU.

TEK10 er struktureret omkring et antal overordnede temaer. "Lovtekst logikken" er bevaret, hvilket betyder at mange afsnit er opbygget af en lang opremsning af underpunkter. Undervejs i lovteksten bliver man som læser opmærksom på, at TEK10 faktisk opererer med forskellige typer af bygninger og udearealer i forhold til tilgængelighed og UU, som først indirekte introduceres senere i teksten.

De pågældende typer:

- bygning med boenhed; § 8-6. (1)
- bygning med boenhed med krav om elevator; § 8-6. (3)
- bygning med krav til tilgængelig boenhed; § 8-6. (4)
- bygværk med krav om UU; § 8-6. (2)
- bygværk for publikum og arbejdsbygning skal være universelt udformet; § 12-1.
- udendørs opholdsareal med krav om UU; § 8-7.
- udeareal for offentligheden; § 8-9.

Udover at der opereres med flere typer, er der steder, hvor kravene til en type beskrives både i forbindelse med denne type men også i forbindelse med en anden type, eftersom der findes varierende krav og undtagelser.

Et eksempel på en typisk og meget omfattende kravtekst er § 12-16, der indledes med nogle funktionskrav, som derefter går over til at omhandle detaljerede krav. Indimellem uddybes et krav af en forklaring.

"§ 12-16. Trapp

(1) Trapp skal være lett og sikker å gå i. Bredde og høyde i trapp skal tilpasses forventet ferdsel og transport, herunder rømning ved brann. Følgende skal minst være oppfylt:

- a) Trapp skal ha sikker avgrensing og ha håndlist på begge sider.
 - b) Trapp skal ha jevn stigning og samme høyde på opptrinn i hele trappens lengde.
 - c) Trapp med rette løp skal ha samme dybde på inntrinn. Inntrinn i ganglinjen skal være minimum 0,25 m.
 - d) Repos skal ha tilstrekkelig størrelse til å stanse fall. Det skal være repos ved høydeforskjell på mer enn 3,3 m.
 - e) Trapperom skal ha god belysning slik at trappetrinn er synlige. Inntrinn skal ha sklisikker overflate.
 - f) Fri bredde i trapp skal være minimum 0,9 m og fri høyde minimum 2,1 m. Trapp internt i boenhet skal ha fri bredde på minimum 0,8 m og fri høyde på minimum 2,0 m.
 - g) Trapp som ikke har rette løp, skal ha effektiv bredde tilsvarende trapp med rette løp. For svingt trapp skal inntrinn i indre ganglinje være minimum 0,15 m.
- (2) For hovedtrapp som betjener mer enn én boenhet gjelder i tillegg til første ledd, følgende:
- a) Fri bredde skal være minimum 1,1 m og fri høyde skal være minimum 2,1 m.
 - b) Håndlist skal være i to høyder på begge sider med overkant henholdsvis 0,9 m og 0,7 m over inntrinnets forkant. Håndlist skal føres utover øverste og nederste trinn med avrundet avslutning. Håndlist skal følge trappe løpet, også rundt repos.
 - c) Inntrinn skal markeres slik at det oppnås luminanskontrast 0,8 i forhold til trinnfarge. Markering på inntrinn skal være i hele trinnets bredde i maksimum 40 mm dybde.
 - d) Dybde på repos fra trinnforkant eller fra rekkverk til motstående vegg skal være minimum 1,5 m.
- (3) I byggverk med krav om universell utforming gjelder i tillegg til krav i første og annet ledd, følgende:
- a) Hovedtrapp skal ha fri bredde på minimum 1,2 m.
 - b) Håndlist skal ha et tilnærmet rundt tverrsnitt med luminanskontrast 0,8 i forhold til bakgrunnsfarge. Ved begynnelse av hver etasje skal etasjeangivelse markeres taktilt på håndløperens underside. Håndlist skal føres 0,3 m utover øverste og nederste trinn med avrundet avslutning.
 - c) Det skal være et farefelt foran øverste trappetrinn og et oppmerksomhetsfelt foran nederste trinn i hele trappens bredde. Feltene skal være taktilt og visuelt merket med luminanskontrast 0,8 i forhold til bakgrunnsfarge." [TEK10].

Nordmændene er påholdende med at angive krav om et bestemt antal eksempelvis i forhold til "parkeringspladser for forflytningshæmmede". Her taler man ej heller om universel udformning af parkeringspladserne. Derimod præsenteres der i TEK10 en form for fordelingsnøgle angående de bygninger, hvor der kræves UU, og som består af mange rum med samme funktion. Der behøver kun 10 % af rummene at være universelt udformet med mindre den forventede anvendelse vil kræve at flere eller alle rum skal være universelt udformet.

Statens Bygningstekniske Etat har udarbejdet en vejledning på internettet²⁰, hvor forskriftens krav gennemgås, forklares og uddybes. I nogle tilfælde

suppleres teksten med en illustration. Vejledningen henviser til både Norsk Standard og SINTEF Byggforsks anvisninger.

Norske tekniske standarder

På tilgængelighedsområdet er der to standarder; *NS 11001-1:2009 Universell utforming av byggverk, Del 1: arbeids- og publikumsbygninger* og *NS 11001-2:2009 Universell utforming av byggverk, Del 2: boliger*²¹.

Standarderne angiver "hva som skal ligge til grunn for å oppfylle kravene til universell utforming og likestilt bruk. Hensikten med standarden er å angi krav til utforming som vil gi økt brukssikkerhet og brukskvalitet for alle."²².

Standard Norge ser selv, at standarderne kan anvendes helt eller delvist som en kravspecifikation, samtidig som de kan anvendes som reference i kommunernes planbestemmelser og udbygningsaftaler. De er tænkt til ny-byggeri, men vil også kunne anvendes i forbindelse med ombygning. Standarderne peger på, at det er nødvendigt i alle byggeprocessens led at besidde en grundforståelse af de udfordringer, der er forbundet med at udforme bygninger, som kan benyttes af alle. I den forbindelse gennemgås fem typer af funktionsnedsættelse:

- Nedsat bevægelsesevne
- Nedsat synsevne
- Nedsat hørevne
- Nedsatte kognitiv evne
- Nedsat tolerance overfor luftforurening og allergifremkaldende stoffer

Sidstnævnte funktionsnedsættelse er jeg ikke stødt på i min gennemgang af standarder i de andre lande.

Standard Norge tager sine forbehold, når det beskrives, at krav til udformning, som stemmer overens med UU er en dynamisk størrelse. Derfor bør disse to standarder betragtes som et udtryk for den nuværende situation.

I standarden for boliger opereres med tre kvalitetsniveauer. Øverst på skalaen befinder den universelt formede bolig sig. I denne type er alle udearealer og boligfunktioner samt eventuelle fællesarealer universelt udformet. Det er tilstrækkeligt, at et badeværelse er universelt udformet. Modsat de andre typer på skalaen, skal alle soveværelser være universelt udformet. I midten af skalaen finder man *livløpsboligen*, som er en bolig hvor adgangsarealet og alle nødvendige boligfunktioner på indgangsplanet er universelt udformet. Mindst et badeværelse og et soveværelse med plads til en dobbeltseng skal være universelt udformet. Nederst på skalaen finder man boligen som er forberedt for universel udformning. Det betyder at adgangen til boligen, entré, stue, køkken og mindst et af badeværelserne samt udeareal i form af terrasse eller lign. skal være universelt udformet. De øvrige boligfunktioner; soveværelser og opbevaringsplads/pulterkammer skal tilrettelægges på en sådan måde, at det er muligt at konvertere boligen til universel udformning. Det gælder derfor om både pladmæssigt og konstruktivt at sørge for trinfri adgang til alle etager internt i boligen ved etablering af elevator eller løfteplatform.

Sammenligner man kravene i standarden for boliger og standarden for publikums- og arbejdsbygninger med TEK10, er det store sammenfald. Mange steder er det teksten fra TEK10, som er anvendt i standarderne. Alligevel indeholder standarderne mere information og flere krav end TEK10. Dog er

²¹ Man kan undre sig over, at de to dele ikke er lagt sammen i en publikation, eftersom indledningen, bilagene og størstedelen af afsnittene er identiske i de to standarder. Ligeledes er der mange afsnit, som går igen i begge dele, men hvor der i den ene del er tilføjet nogle linjer eks. afsnit 7.5 i standard for boliger. Dog kan det være rart, at man ikke skal læse sig gennem kravteksten til forskellige typer af bygninger som i TEK10.

²² NS 11001-1:2009 s. 5

det ikke præciseret, hvor NS bidrager med et højere kvalitetsniveau end TEK10.

SINTEF Byggforskserien

Byggforskserien udgivet af SINTEF²³. I sine udgivelser behandles alle aspekter af byggeri. På nuværende tidspunkt findes der otte udgivelser om tilgængelighed.

- 323.101: 2011 Atkomst til arbejds- og publikumsbygninger
- 220.300: 2010 Universell utforming, Oversikt
- 220.335: 2006 Dimensjonering for rullestol
- 312.130: 2005 Parkeringsplasser og garasjeanlegg
- 330.211: 2005 Bolig med livløpsstandard
- 220.114: 2003 Orienterbarhet i bygninger
- 220.315: 2002 Tilgjengelighet til og i skolebygninger
- 327.101: 2001 Skiltning
- 220.310: 2000 Evaluering av tilgjengelighet for funksjonshemmede
- 220.312: 2000 Kravnivåer ved evaluering av tilgjengelighet for funksjonshemmede
- 220.320: 1999 Bygningsmessig tilrettelegging for orienterings- og bevegelseshemmede

Som titlerne viser, har serien oprindelig beskæftiget sig med byggeri i forhold til mennesker med en funktionsnedsættelse, hvorefter den har handlet om tilgængelighed. I tråd med begrebsdannelsen i Norge, beskæftiger serien sig nu med begrebet universel udformning.

Karakteren af disse udgivelser er snarere kundskabsopbyggende end anvisningsorienteret. For tilsyneladende er fokus ikke at uddybe og fortolke forskrifter eller pege på specifikke løsninger men snarere at give læseren en generel indføring i de forskellige temaer og dermed klæde læseren på til at arbejde med feltet.

Eksisterende bygninger

PBL giver et retslig grundlag for at få eksisterende bygninger mm. opgraderet og udbedret til UU-niveau. Det er dog kun i de tilfælde, hvor der er tale om tungtvejende hensyn til UU samt en væsentlig forbedring, at pålæg skal gives. Udgifterne som er forbundet med en udbedring skal vurderes i forhold til antallet af brugere, og de ulemper, som den eksisterende situation udsætter brugerne for samt forskellen mellem den eksisterende situation og de gældende krav, før et pålæg skal gives.

Derimod kan kongen altid gå ind og bestemme hvilke typer af tiltag eller typer af eksisterende bygninger, der skal udbedres til UU-niveau.

Norge; principper og midler i byggesagsbehandlingen

I Norge fik man i 1997 en reform og ny Plan- og bygningslov, som forandrede ansvarsforholdet omkring efterlevelsen af kravene i de tekniske forskrifter. Frem til da havde det stort set været kommunes ansvar at se til at bygningerne levede op til kravene i byggelovgivningen. De udførte bygningskontrol samtidig som de ofte også optrådte i rollen som vejledere omkring lovgivningen. I 1986 blev loven ændret, hvilket betød, at kommunerne ikke længere var pålagt at foretage bygningskontrol. Hvis de fandt det gavnligt, havde de dog stadig ret til at foretage kontrol. I praksis blev der ikke foretaget kontrol og ej heller foretaget besigtigelser inden udstedelse af færdigattesten.

²³ SINTEF er oprindeligt en forkortelse for 'Selskapet for industriell og teknisk forskning ved Norges tekniske høgskole' fra etableringen i 1950. SINTEF er Skandinavias største uafhængige forsknings koncern.

Fra 1997 blev ansvaret lagt over på de professionelle aktører i byggesagen; ansøger, projekterende og udførende. De fik nu til opgave selv at kontrollere, at deres arbejde levede op til lovgivningens krav, samtidig som kommunen blev pålagt at føre tilsyn med, at kontrollen blev gennemført. De blev omtalt som ansvarlig ansøger, ansvarlig projekterende og ansvarlig udførende.

"Videre skulle alt som utføres, være prosjektert. De utførende hadde ikke anledning til "å finne på" løsninger på byggeplassen. De skulle følge det som var tegnet og beskrevet. For å unngå byggfeil lå fokuset i reformen på kvalifisert og god prosjektering." [Nørve et al, 2011, s. 25].

Reformen i 1997 betød tillige, at der blev udarbejdet en ordning til prækvalificering af de professionelle aktører for at sikre et tilstrækkelig højt kompetenceniveau. Ved hver ansøgningspligtige tiltag skulle ansøger søge om ansvarsret i forbindelse med ansøgning om rammetilladelse og dermed bevise, at vedkommende var kvalificeret til opgaven samt til at føre kontrol. Ved ansøgningen skulle vedlægges en plan over det planlagte kontrolarbejde. Et andet nyt initiativ var forhåndskonference, som giver de involverede aktører inklusiv kommunen mulighed for indgå i en dialog tidligt i processen. Kommunens opgave blev med reformen i modsætning til tidligere at behandle ansøgninger men uden at tage stilling til indholdet i relation til de tekniske forskrifter [Nørve et al, 2011]. Efter en periode blev kommunernes tilsynspraksis evalueret, og det viste sig, at den ikke var særlig udviklet og ligeledes af et begrænset omfang [Nørve, 2005].

Kontrol er et nøgleord i reformen i 1997 og i den nuværende Plan-og bygningslov gældende fra 2009, dog med nogle forandringer i den nye lov. Som tidligere beskrevet er ansvarsret et middel, man i Norge har valgt for at sikre, at aktørerne og deres virksomhed besidder tilfredsstillende kvalifikationer inden for deres felt, og at det dermed er muligt at opnå et bygget miljø, som kvalitetsmæssigt ikke er ringere end det minimums niveau, der er beskrevet i lov og forskrifter. I forbindelse med ansøgning om byggetilladelse, søger man om både rammetilladelse og igangsætningstilladelse. Først når kommunen når forhold i rammetilladelsen er på plads udsteder kommunen en igangsætningstilladelse; en byggetilladelse.

På norsk anvender man betegnelsen *tiltakshaver* om den person, der sætter et projekt i værk. Tiltakshaveren har ansvar for at sikre den korrekte bemanding på projektet på ansvarssiden eksempelvis en ansvarlig ansøger samt at der bliver foretaget kontrol [SAK10 § 12-1]. Bygherrebegrebet er langt mere vidtrækkende, hvorimod tiltakshaver som begreb handler forholdet mellem myndighederne og "bygherren". Når man i Norge i 1997 valgte at lægge ansvaret på de professionelle aktører, som havde de bedste forudsætninger for at ivaretage dette ansvar, eftersom det også er dem som udfører opgaven. Man valgte derfor ikke som blandt andet i Sverige at lægge det fulde ansvar på bygherren, eftersom man i Norge har mange små og uprofessionelle bygherrer [Nørve et al, 2004, s. 20]

Den kommunale myndighed tildeler ansvarsret i forbindelse med byggesagsbehandlingen af hvert enkelt byggeprojekt i henhold til Plan og bygningslovens paragraf 20, hvor der foretages en kvalifikationsbedømmelse. *"Kvalifikasjonsbedømmelsen skal baseres på en samlet vurdering av foretakets organisasjon, styringssystem og den faglige kompetansen i foretaket."* [SAK 10, § 9-1]

Der skelnes mellem lokal godkendelse og central godkendelse af de involverede aktører/virksomheder i byggesagerne. Den lokale godkendelse er obligatorisk og finder sted i hvert eneste tilfælde af en byggesag. Selvom man har fået en lokal godkendelse i et projekt, skal man søge om en ny i et andet

projekt. Den centrale godkendelse er derimod en generel godkendelse af virksomheden, der gælder i tre år, og som kun kan ansøges hos Statens Bygningstekniske Etat. Listen over alle de virksomheder, der har en central godkendelse, er offentlig på Statens Bygningstekniske Etas hjemmeside²⁴.

*"Kommunen skal ved behandlingen av byggesøknaden som utgangspunkt nøye seg med å vurdere om den sentrale godkjenningen er i overensstemmelse med det aktuelle prosjekt. Foretak som har sentral godkjenning slipper dermed å dokumentere faglig ledelses kvalifikasjoner i hver enkelt byggesak. Det gir raskere behandling lokalt. Satsene for byggesaksgebyret er jevnt over lavere for de foretakene som har sentral godkjenning."*²⁵

Der opereres med godkendelse i forhold til tre *tiltaksklasser*, en form for bygningskategorier eller byggesagskategorier, vurderet på baggrund af kompleksitet, vanskelighedsgrad samt de konsekvenser, som mangler og fejl vil kunne få for sundheden, miljøet og sikkerheden. De tre kategorier stiller eksempelvis forskellige krav til uddannelse og erfaring fra praksis. I vejledningen til SAK10 præsenteres en vejledende liste, som angiver eksempelvis antal år med praksiserfaring i forhold til de pågældende kategorier. Som selvbygger er man ikke omfattet af dette kontrolsystem på samme måde.

Systemet omkring kontrol forandres med den nye lov, dog først gældende pr. 1. juli 2012. Gruppen af aktører; ansvarlig ansøger, ansvarlig projekterende og ansvarlig udførende udvides nu med en ekstra kategori: ansvarlig kontrollerende. Den tidligere egenkontrol er dermed blevet suppleret med et eksternt og uafhængigt kontrollag. For den ansvarlige kontrollerende skal være uafhængig af de virksomheder, der udfører det arbejde, der skal kontrolleres. Denne nye eksterne kontrol er fagopdelt i en ansvarlig kontrollerende for projekteringen og en ansvarlig kontrollerende for udførelsen [PBL, § 23-7.].

Den ansvarlig kontrollerende for projekteringen skal kontrollere:

- At styringssystemet hos den ansvarlig projekterende indeholder rutiner for kvalitetssikring af det arbejde, som udføres inden for kontrolområdet i henhold til krav i PBL eller anden forskrift udarbejdet på baggrund af PBL, samt at disse rutiner er blevet fulgt og dokumenteret.
- At kvalitetssikringen er gennemført og dokumenteret i samsvar med styringssystemet og relevante krav i PBL eller anden forskrift udarbejdet på baggrund af PBL.
- At det pågældende udarbejdede koncept skaber et tilstrækkeligt grundlag for detailprojekteringen.
- At detailprojekteringen er tilstrækkelig som produktionsgrundlag for udførelsen.

Den ansvarlige kontrollerende for udførelsen skal kontrollere:

- At styringssystemet hos den ansvarlig udførende indeholder rutiner for kvalitetssikring af det arbejde, som udføres inden for kontrolområdet i henhold til krav i PBL eller anden forskrift udarbejdet på baggrund af PBL, samt at disse rutiner er blevet fulgt og dokumenteret.
- At kvalitetssikringen er gennemført og dokumenteret i samsvar med styringssystemet og relevante krav i PBL eller anden forskrift udarbejdet på baggrund af PBL.
- At produktionsgrundlaget er tilgængeligt på byggepladsen, og at projektet bliver udført i henhold til dette produktionsgrundlag.

²⁴ <http://sgpub.be.no/lokaliseret> d. d. 21. september 2011.

²⁵ http://www.bedin.no/php/d_emneside/cf/hApp_101/hPKey_1226/hDKey_1 lokaliseret d. 21. september 2011.

- At nødvendig produktdokumentation er tilgængelig på byggepladsen, og produkterne anvendes i samsvar med forudsætningerne [SAK10, § 14-7]

"Ansvarlig kontrollerende skal ved sluttkontroll vise at kontrollområdene i tiltaket oppfyller krav gitt i eller med hjemmel i plan- og bygningsloven. Ansvarlig kontrollerende skal påse at kontrollen er dokumentert, at alle avvik er bekreftet lukket, og at dette er meldt til ansvarlig søker som grunnlag for slutføring av gjennomføringsplanen.

Ansvarlig kontrollerende skal dokumentere at kontrollen er utført tilfredsstillende ved en sluttrapport som vedlegg til kontrollerklæringer. Sluttrapporten for kontrollen skal inneholde en oppsummering av kontrollarbeidet med en kort beskrivelse av hva som er kontrollert, hvilke avvik som er funnet og at disse er lukket. Rapporten skal sendes til ansvarlig søker. Hvis tiltaket ikke har ansvarlig søker, skal rapporten sendes til tiltakshaver." [SAK10, § 14-8].

Hvor det for ansøger, projekterende og utførende er frivilligt, om virksomheden vil søge om en central godkendelse, skal de ansvarlig kontrollerende have denne godkendelse [PBL, § 23-7].

Den ansvarlige kontrollerende skal informere kommunen, hvis fejl påpeget af dette nye kontrollag ikke rettes samt hvis der opstår uenighed om tekniske løsninger. For alle ansvarlige; projekterende, utførende og kontrollerende stilles der krav om, at de hver især koordinerer grænsesnippet mod de andre ansvarlige i deres egen kategori [SAK10 § 12-3 til12-5].

"Kommunen har plikt til å føre tilsyn i byggesaker med at tiltaket gjennomføres i samsvar med gitte tillatelser og bestemmelser gitt i eller i medhold av denne lov.

Kommunen skal føre tilsyn i slikt omfang at den kan avdekke regelbrudd. Kommunen skal føre tilsyn ved allerede gitte pålegg og når den blir oppmerksom på ulovligheter utover bagatellmessige forhold. Kommunen skal føre tilsyn med særlige forhold etter nærmere forskrift fra departementet." [PBL§ 25-1].

Den nye lov giver endvidere kommunerne mulighed for at samarbejde om tilsynet med andre kommuner eller instanser. Tilsynet skal føres i et sådan omfang, at afvigelser fra reglerne kan afdækkes, men det er op til den enkelte kommune selv at definere omfang, metode og intensitet. Dog ligger det fast, at den enkelte kommune skal udarbejde en strategi for tilsynet, hvor der skal tages stilling til:

- Målsætning og rutiner for tilsynet
- Organisering af tilsynet, eventuelle samarbejder, kompetencebehov, ressourcebrug og finansiering
- Udvælgelse og prioritering af fagområder, sagstyper, temaer mm., hvilket giver mulighed for at fokusere på lokale forhold og indsatsområder.

Endvidere skal kommunen udarbejde en årlig rapport over dens tilsynsaktivitet samt dens relation til strategien [SAK10 § 15-1].

Ligeledes skal kommunen føre tilsyn i situationer, hvor der er udstedt pålæg, og hvis kommunen bliver opmærksom på ulovlige forhold. Når kommunen udsteder færdigattesten, når byggesagen er afsluttet, ophører i princippet de ansvarlige virksomheders ansvarsret. Dog kan kommunen inden for fem år give pålæg om udbedringer, hvis den selv har opdaget væsentlige forhold, som er i strid med loven eller byggetilladelsen [PBL § 23-3]. Det betyder samtidig, at kommunen har ret til at føre tilsyn de første fem år af bygnings levetid [PBL § 25-2]. Ved hvert tilsyn i en enhver byggesag, skal kommune udarbejde en tilsynsrapport, som indeholder en beskrivelse af:

- Virksomheder og ansvar i byggesagen

- Observationer under tilsynet
- Overtrådte bestemmelser eller tilladelser
- Fremlagt dokumentation
- Kommunens egen vurdering af forholdene
- Sanktioner eller andre reaktioner fra kommunen
- Frist for afslutning af afvigelser²⁶.

Dog kan flere enkle tilsyn samles i en fælles tilsynsrapport. Tilsynsrapporten sendes til bygherre, den ansvarlige ansøger og de andre virksomheder i projekter, som er berørt. Hvis denne rapport omhandler forhold, som direkte relaterer sig til det grundlag, den centrale godkendelse er udstedt på, sendes den også til Statens Bygningstekniske Etat [SAK10 § 15-2].

Kommunen udarbejder en færdigattest, når der foreligger dokumentation for slutkontrol udført af den ansvarlige kontrollerende samt en erklæring fra den ansvarlige ansøger eller tiltakshaver om, at byggeprojektet er afsluttet. Den endelige dokumentation skal vise, at byggeprojektet er udført i samsvar med både byggetilladelsen og lovgivningens bestemmelser [PBL § 21-10].

SAK10 opererer med en lang liste over de overtrædelsesgebyrer, som kommunen kan pålægge de involverede parter i et byggeprojekt, som på én eller anden måde ikke er lovligt.

Det gælder de aktører:

- Der bygger uden byggetilladelse.
- Der anvender en bygning uden at have fået tilladelse til brugsændring, færdigattest eller ibrugtagningstilladelse.
- Der projekterer, udfører eller lader udfører tiltag, som er i strid med bestemmelser med hjemmel i PBL.
- Der ansøger om byggetilladelse, projekterer, lader tiltag projektere eller udføre, hvor opgaverne udføres af aktører, som ikke er godkendt.
- Der ikke udfører uafhængig kontrol.
- Der ikke efterkommer skriftlige påbud fra den kommunale bygningsmyndighed.

Der anvendes en skala, som dækker tre trin:

- 10.000 nkr. ved mindre afvigelser.
- 50.000 nkr. ved væsentlige afvigelser der kan føre til alvorlige fejl.
- 200.000 nkr. ved fejl, der kan medføre personskade, skade på materiel eller miljøet.

En aktører i byggeprojektet kan kun pålægges bøde på op til 400.000 nkr. samlet for flere overtrædelser [SAK 10 § 16-1].

Hvorvidt der er fokus på UU i forbindelse med kontrollen der udføres udover, at UU optræder som et krav i forskrifterne på lige fod med andre krav, er ikke muligt at vurdere på baggrund af PBL, som beskæftiger sig med forretningsgangen i kontrollen på et overordnet plan. I SAK 10 beskrives kontrollen i lidt flere detaljer, og ej heller her optræder tilgængelighed i forhold til kontrollen. Der skal gennemføres uafhængig kontrol af fugtsikring i alle boliger ved nybyggeri og ombygning af vådrum samt kontrol af lufttæthed i nye boliger og tilsvarende ved fritidsboliger med mere end en boenhed. Når det gælder tiltaksklasse 2 og 3, de lidt mere komplicerede byggeprojekter, er det obligatorisk at foretage uafhængig kontrol af bygningsfysik, konstruktionssikkerhed, geoteknik og brandsikkerhed [SAK 10 § 14-2]. Nørve et al konstaterer, at fokus i kontrollen fremover vil være på energikravene i forskriften, og derfor stilles spørgsmålet: *"Hvorfor ikke styrke kontrollen knyttet til iversetting av universell utforming?"* [Nørve et al, 2011, s. 139].

²⁶ Afgivelser registreres og skal løses efterfølgende.

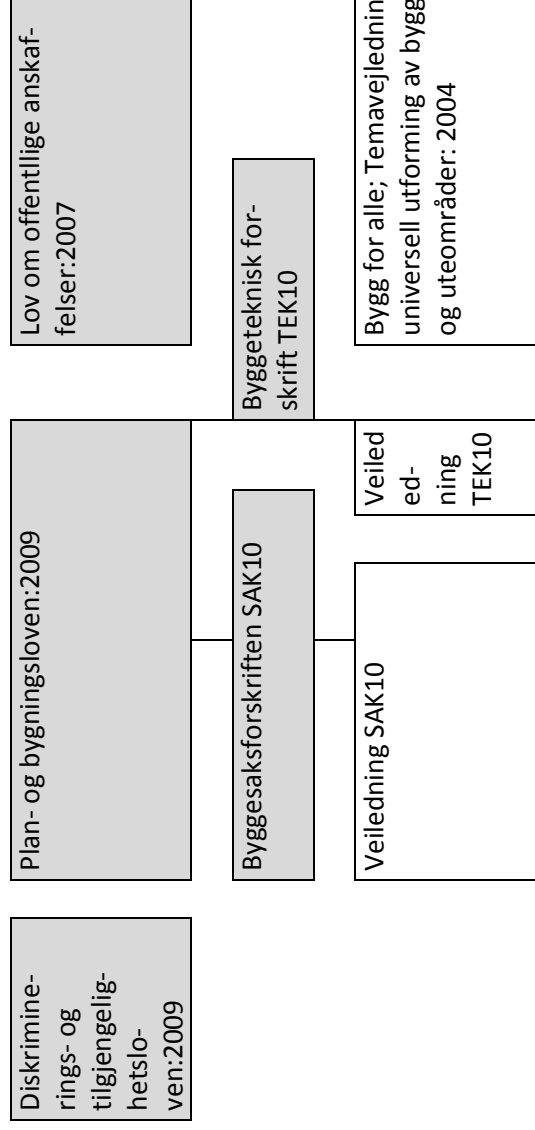
SAK10 giver kommunen hjemmel til at stille krav om uafhængig kontrol om andre temaer end de obligatoriske, hvis der på baggrund af planbestemmelser, forhåndskonference, ansøgningsbehandlingen eller ved tilsyn konstateres at foreligge forhold, som gør det nødvendigt at foretage kontrol [SAK 10 § 14-3]. Det kunne være tilgængelighed, men det kræver, at kommunen har en særlig opmærksomhed heromkring.

Bilag 2a

Norge

LOV

Signaturforklaring: : skal overholdes

FORSKRIFT

VEJLEDNING

VEJLEDNING

Byggforsks- 323.101: 2011 Atkomst til arbeids- og publikumsbygninger	Byggforsks- Planlegging 220.300: 2010 Universell utforming, Oversikt	Byggforsks- Planlegging 220.335: 2006 Dimensjonering for rullestol	Byggforsks- Planløsning 220.114: 2003 Orienterbarhet i bygninger
Byggforsks- 220.315: 2002 Tilgjengelighet til og i skolebygninger	Byggforsks- Planløsning 220.310: 2000 Evaluering av tilgjengelighet for funksjonshemmede	Byggforsks- Planløsning 220.312: 2000 Kravnivåer ved evaluering av tilgjengelighet for funksjonshemmede	Byggforsks- Planløsning 220.320: 1999 Bygningmessig tilrettelegging for orienterings- og bevegelsehemmede

Kulturminnevern og universell utforming - Et processverktøy: 2010

NS 11001-1:2009 Arbeids- og publi-kumsbygninger

NS 11001-2:2009 Boliger

NS-EN 81-70 Sikkerhetsregler for konstruksjon og installasjon av heiser - Spesielle løsninger for personheiser og vare- og personheiser - Del 70: Tilgjengelighet til heis for personer inklusive funksjonshemmede personer
NS-EN 81-70 Sikkerhetsregler for konstruksjon og installasjon av heiser - Spesielle løsninger for personheiser og vare- og personheiser - Del 70: Tilgjengelighet til heis for personer inklusive funksjonshemmede personer

Bilag 3: Sverige

I første del beskrives kravselementerne i Sverige. Derefter følger en beskrivelse af principper og midler i forbindelse med byggesagsbehandlingen.

Sverige, kortlægning af kravselementer

Bilag 3a viser en grafisk fremstilling af kortlægningen af kravselementerne i Sverige.

Som Danmark underskrev Sverige FN's handicapkonvention 30. marts 2007, men Sverige valgte også at underskrive ratificeringen samme dag. Senere d. 15. december 2008 underskrev Sverige den frivillige tillægsprotokol. FN-konventionen trådte i kraft samtidig med at Sverige 1. januar 2009 fik en *diskrimineringslag*, anti-diskriminationslov.

"1 § Denna lag har till ändamål att motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder." [Diskrimineringslag § 1].

Den retter sig blandt andet imod arbejdslivet, uddannelsessektoren og sundhedsområdet. Det fysiske miljø optræder i forbindelse med et afsnit om, at det er forbudt at diskriminere som udbyder af varer, tjenester og *bo-städer* (boliger)mm. til *allmänheten*, offentligheden. [Diskrimineringslag § 12].

I 2010 vedtog man en ny *Plan-och bygglag*, Plan-og bygningslov med virkning fra 2. maj 2011. Den er et led i *"Regeringens strategi: "En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken 2011-2016"*. I relation til tilgængelighed i det fysiske byggede miljø for mennesker med funktionsnedsættelse, tager strategien afset i en specifik problematik, som beskrives her:

"Tillgänglighetsproblematiken i dag handlar framför allt om tillämpningen av lagen och okunskap om tillgänglighetsfrågor, vilket bland annat kan leda till felaktigheter under plan- och byggprocessens gång. Tidigare utredningar, bland annat Byggprocessutredningen (M 2007:06) och Åldreboendedelegationen (S 2006:03), har också konstaterat att tillsynen bör skärpas eftersom tillgänglighetskraven i lagen i vissa fall kringgås." [En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken 2011-2016, s. 38²⁷].

Med den nye lov skabes dels nye forudsætninger for arbejdet med at øge tilgængeligheden i det fysiske miljø og dels nye forudsætninger for en forbedring af kommunernes tilsynsarbejde. Dette tema vil blive beskrevet yderligere i forbindelse med afsnittet om midler og principper i byggesagsbehandlingen i Sverige.

Tilgængelighed og anvendelighed er to begreber som anvendes sammen i den nye lov. For planlægning skal med hensyn til natur-og kulturverden, miljø-og klimaaspekter samt mellemkommunale og regionale forhold skal

²⁷ <http://www.regeringen.se/content/1/c6/17/12/69/847e537d.pdf> lokaliseret 14. dec. 2011

blandt andet ud fra et socialt synspunkt fremme gode livsmiljøer, som er tilgængelige og anvendelige for alle grupper i samfundet²⁸. Begreberne går igen i forbindelse med kapitel 8, som omhandler krav til bygningsværker, byggematerialer, grunde og offentlige pladser. En bygning eller en offentlig plads skal være tilgængelig og anvendelig for personer med nedsat bevægelse eller orienteringsevne. Det gælder både i forhold til bygningens udformning og tekniske egenskaber. Der er dog undtagelser i forbindelse med:

- Arbejdslokaler, hvor kravet er ubegrundet med hensyn til arten af den virksomhed, som lokalet er planlagt til.
- Et fritidshus med maksimum to boliger.
- Bygning med en eller to boliger, hvor det med hensyn til terrænet ikke er rimeligt at opfylde kravene.

I spørgsmål om foranstaltninger som ikke kræver byggetilladelse, vil man kunne foretage undtagelser fra kravet om tilgængelighed og anvendelighed for personer med nedsat bevægelse eller orienteringsevne selvom det med hensyn til foranstaltningens og bygningens standard er åbenbart urimeligt at opfylde kravene²⁹.

En hindring for tilgængeligheden og anvendeligheden i lokaler, hvor offentligheden har adgang, skal altid afhjælpes, hvis det på baggrund af praktiske og økonomiske forudsætninger er enkelt at afhjælpe³⁰. Plan- og bygningsloven beskriver ikke specifikt, hvorvidt der er tale om lokaler i et nybyggeri eller i eksisterende byggeri. Samme princip om afhjælpning af hindringer på baggrund af en både praktisk og økonomisk vurdering er også gældende i forhold til offentlige pladser³¹.

Det næste niveau i den svenske lovgivning er *Plan- och byggförordning* SFS 2011:338, Plan og bygningsforordning, som udkom i maj 2011. Denne lov supplerer Plan- og bygningsloven. I loven beskrives udformningskravene vedrørende tilgængelighed og anvendelighed. For at leve op til førnævnte kapitel 8 i Plan- og bygningsloven skal bygningen forsynes med en eller flere elevatorer eller andre løfteanordninger. En bolig behøver ikke elevator eller løfteanordning, hvis bygninger er på mindre end tre etager. Hvis ikke boligen kan nås fra indgangsplanet, skal bygningen dog være udformet på en sådan måde, at en elevator eller løfteanordning nemt kan installeres.

Kravene til tilgængelighed og anvendelighed ved en bygning gælder desuden i forbindelse med andre anlæg eller bygninger i tilknytning, hvis de er omfattet af Plan- og bygningslovens kapitel 6. Dette kapitel omhandler detailplanlægning og forhold heromkring med hensyn til ekspropriering.

En anden forordning med betydning for tilgængeligheden er *Förordning om handikappanpassning af vissa byggnader*, SFS 2011:339, Forordning om handicaptilpasning af bestemte typer af bygninger, som udkom april 2011. I denne forordning gælder det bygninger i relation til den kollektive transport, som gøres tilgængelige og anvendelige for mennesker med nedsatte bevægelses- og orienteringsevner.

²⁸ Plan- och bygglag, kap. 2, paragraf 3.

²⁹ Plan- och bygglag, kap. 8, paragraf 8.

³⁰ Plan- och bygglag, kap. 8, paragraf 2.

³¹ Plan- och bygglag, kap. 8, paragraf 12.

Tilgængelighedsbestemmelser

Det næste niveau i det svenske system omhandler Boverkets³² byggregler, (forkortet BBR) forskrifter og råd om blandt andet tilgængelighed. BBR 18, BFS 2011:6 er hovedværket på forskrifts niveau som suppleres af andre mere fagspecifikke forskrifter.

Kapitel 3 i BBR 18 omhandler *Tillgänglighet, bostadsutforming, rumshöjd och driftsutrymmen*. Hvoraf del 3:1 omhandler *Tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga*. BBR 18 gælder for nye bygninger:

- Ved opførelse af en ny bygning
- Ved tilbygning til en eksisterende bygning
- For ubebyggede grunde, som skal forsynes med en eller flere bygninger.
- Mht. tilgængelighed, gælder BBR 18 ikke for fritidshus med maksimum to boliger jf. tidligere beskrivelse angående Plan-og bygningsloven.

På tilgængelighedsområdet suppleres BBR 18 gældende fra maj 2011 af:

- ALM 2, BFS 2011:5, *Boverkets föreskrifter och allmänna råd om tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga på allmänna platser och inom områden för andra anläggningar än byggnader*, Boverkets foreskrifter og almene råd om tilgængelighed og anvendelighed for personer med nedsat bevægelse- og orienteringsevne på offentligt areal og på områder for andre anliggende end bygninger. ALM 2 gælder for nye pladser og områder:
 - offentlige pladser; en gade, en vej, en park eller et torv.
 - områder for andre anliggender end bygninger; eksempelvis fritidsområder, fornøjelsespark, dyrepark, golfbaner, skianlæg, campingpladser, småbådshavn, friluftsbad, begravningspladser og udendørs parkeringspladser.
- HIN 2, BFS 2011:13, *Boverkets föreskrifter och allmänna råd om avhjälpande av enkelt avhjälppta hinder till och i lokaler dit allmänheten har tillträde och på allmänna platser*, Boverkets foreskrifter og almene råd om afhjælpning af enkelt-afhjulpede hindringer i offentlige lokaler og på offentligt areal. Når dækningsområdet for HIN 2 beskrives, udspecificeres det ikke, at der faktisk er tale om eksisterende lokaler og pladser:³³
 - lokaler, hvor offentligheden har adgang
 - offentlige pladser.

Forskrifterne består af en bestemmelse, som suppleres med et alment råd.

De almene råd indeholder ofte:

- uddybende og detaljeret information, som kan være med til at skabe en forståelse eller indsigt i temaet,
- henvisninger til andre afsnit
- detaljere eksempler på, hvordan en problemstilling bør løses.

Der er dermed muligt at vælge andre løsninger og metoder, bare de opfylder selve bestemmelsen. Det er muligt at se disse almene råd ud fra en "uddan-

³² Boverket er myndigheden for samhällsplanering, byggande och boende.

³³ Begrebet befintliga, nuværende eller eksisterende anvendes i Boverkets beskrivelse af området på deres hjemmeside (<http://www.boverket.se/Bygga--forvalta/Enkelt-avhjalpta-hinder/Regler/> lokaliseret d. 27. August 2011), samtidig som vejledninger om eksisterende byggeri mm. tager udgangspunkt i HIN 2 og den tidligere udgave HIN1.

nellesvinkel" eller holdningsbearbejdende" vinkel. For de både bidrager med viden og også kan være med til at fremme en udvikling af praksis i en bestemt retning.

Karakteren af forskrifterne i del 3:1 i BBR 18 er sammensat. For i nogle sammenhænge kan bestemmelsen betegnes som detailkrav og i andre, fremstår den som funktionskrav.

Afsnittet 3:1222 *Ramper på Tomter*³⁴ om udendørs ramper er et eksempel på en forskrift, som indeholder et omfattende alment råd. Selve bestemmelsen siger, at ramper skal kunne anvendes af personer med nedsat bevægelsesevne, og hældningen må højst være 1:12 (83 mm pr. m). Herefter følger de almene råd; den vejledende del:

- Ramper bør komplementeres af trapper der, hvor det er muligt.
- For personer med nedsat bevægelsesevne kan det være svært at forcere flere ramper efter hinanden med en samlet stigning på mere end 1 meter.
- En rampe bør:
 - have et mindst 2 meter langt repos/hvileplan
 - have en højdeforskel på højst 0,5 meter mellem reposerne/hvileplanerne
 - have en fri bredde på mindst 1,3 meter
 - være fri for hindringer
 - have et 40 mm højt værn, hvis der er tale om niveauforskelle mod omgivelserne
- For at minimere risikoen for at nogen skal vælte, må rampe højst have en hældning på 1:12. En rampe bliver mere sikker at anvende, hvis hældningen ikke er højere end 1:20 (50 mm pr. m).

Sidstnævnte princip, hvor vejledningen indeholder information som tangerer detailkrav er den gennemgående form i afsnittet 3:1 om tilgængelighed i BBR 18. I princippet er det muligt at leve op til forskrifterne med mange forskellige løsninger, så længe rampens hældning ikke overstiger 1:12.

Ser man på karakteren af forskrifter og almene råd i ALM 2 og HIN 2 er tendensen endnu mere udpræget. Forskrifterne optræder som funktionskrav; eksempel angående belysning: Belysninger på gangarealer og ved særlige steder skal være udformet og have en lysstyrke, som gør det muligt at personer med nedsat bevægelses- eller orienteringsevne kan anvende disse³⁵. Det er under hvert afsnit om de almene råd, at læseren får yderligere viden om temaet samt anbefalinger om, hvordan en problemstilling principielt bør løses men uden at der lægges meget detaljerede føringer for de potentielle løsninger.

Både ALM 2 og HIN 2 er baseret på, der i de enkelte projekter skal tages stilling til ud fra både en praktisk og økonomisk vurdering, hvorvidt der er tale om hindringer, som det er enkelt at afhjælpe [PBL]. I HIN 2 pointeres det, at denne vurdering skal foretages igen og igen. For bedømmelsen af den selvsamme hindring kan ændre sig over tid, lige som en problemstilling tager sig forskelligt ud alt efter konteksten. Man kan derfor ikke operere med faste definitioner på, hvad der er enkelt at afhjælpe. Ligeledes i relation til bygherrens og projektets økonomi, skal den enkelte sag vurderes, for udgiften til den samme foranstaltning kan være en urimelig byrde i det ene projekt, mens den kan være mulig at håndtere i et andet projekt med andre økonomiske rammer. Der ligger altså en form for 'rimelighedsperspektiv' i forhold til

³⁴ BBR 18 s. 10-11.

³⁵ ALM 2, § 14 s. 7

de enkelt afhjulpne hindringer, hvor der ikke findes noget facit. På Boverkets hjemmeside kan man læse om deres indsats for at få fjernet alle de enkelt afhjulpne hindringer fra det offentlige rum og de offentlige lokaler. En medarbejder fra Boverket fortæller:

"Boverket arbetar mycket med att informera och i dialog med kommunerna, som har kontakterna med fastighetsägare och medborgare. Kommunerna har ansvar för sina egna lokaler och platser. De har också ett tillsynsansvar för lokaler, som affärer, banker och restauranger." ^[36]

På samme lovgivningsniveau men i relation til udformning af arbejdspladser i regi af myndigheder for arbejdsmiljø, Arbetsmiljöverket udkom i 2009 Arbetsplatsens utformning, Arbetsmiljöverkets föreskrifter om arbetsplatsens utformning samt allmänna råd om tillämpningen av föreskrifterna, AFS 2009:2. Som i forbindelse med BBR 18, ALM 2 og HIN 2 ligger den største mængde af viden ikke i selve forskrifterne men i den vejledende tekst. Fysisk tilgængelighed for arbejdstagere med funktionsnedsættelse ³⁷ optræder i paragraf 6, hvor det beskrives, at arbejdspladser, arbejdslokale og personale skal, hvis der er behov, være tilgængelige og kunne anvendes af arbejdstagere med funktionsnedsættelse. Det er en meget overordnet bestemmelse. Temaerne flugtveje, udformning og indretning af wc-rum samt behovet for at fokus på tilgængeligheden i det løbende arbejdsmiljøarbejde.

Generel vejledning om tilgængelighed

For at få et indblik i tilgængelighedsbestemmelserne i den svenske bygge-lovgivning på forskrifts niveau skal man læse i tre forskellige dokumenter (BBR 18, ALM 2 og HIN 2), som igen er sammensat af mange forskellige dele og temaer.

Til hjælp for dette "detektivarbejde" har *svensk byggtjänst* gennem årene i forbindelse med nye forskrifter udgivet en vejledende håndbog, som behandler forskellige temaer relateret til lovgivningen. Den 3. udgave fra 2001 havde titlen: bygg – ikapp – handikapp. I 2008 udkom den i en revideret 4. udgave med titlen *Bygg – ikapp för ökad tillgänglighet och användbarhet för personer med funktionsnedsättning*, byg om kap, som er den seneste udgave. Sveriges Kommuner og Landsting samt Hjälpmedelinstitutet har tidligere deltaget i udgivelsen af denne vejledning ³⁸.

Vejledning om tilgængelighed i eksisterende bygninger

Når spørgsmålet er tilgængelighed i forbindelse med ændringer i eksisterende bygninger, kan man finde råd og vejledning i Boverkets udgivelse; BÅR:2006, *Allmänna råd om ändring av byggnad*, Almene råd om ændring af bygninger. Vejledningen er omfangsrig og behandler mange temaer relateret til forandringer af eksisterende bygninger. I det almene råd angående tilgængelighed beskriver vejledningen, at ændringer, som aktualiserer *följdkrav* ³⁹, følgekrav bør opfylde det niveau af tilgængelighed og anvende-

³⁶ <http://www.boverket.se/Om-Boverket/Boverket-jobbar-for-dig/Tillganglighet-en-rattighet-for-alla/> lokaliseret 1. september 2011.

³⁷ Denne forskrift anvender begrebet 'arbejdstagere med funktionsnedsættelse', mens bygge-lovgivningen gør brug af begrebet 'personer med nedsat bevægelse eller orienteringsevne'. I rapporten anvendes de begreber, som de pågældende dokumenter/kilder gør brug af. Man kunne efterlyse mere konsistens sprogbrug, men af hensyn til kildernes karakter, anvendes de pågældende begreber i forbindelse med gennemgangen af kilderne.

³⁸ http://www.skl.se/vi_arbetar_med/tillvaxt_och_samhallsbyggnad/infrastruktur/trafik/tillganglighet_i_trafik_och_utemiljo/nagra_exempel_pa_utformning/bygg_ikapp_handikapp lokaliseret d. 22. august 2011.

³⁹ Följdkrav; fra boverkets hjemmeside: <http://www.boverket.se/Bygga--forvalta/Andra-och-bygga-till/Andra-utan-att-bygga-till/> Lokaliseret d. 22. august 2011. En forklaring på følgekrav: I nogle tilfælde kan krav sågar stilles på de dele af bygningen, som kun berøres indirekte af ændringen. Det gælder dels om bygningen får en væsentlig funktions æn-

lighed, som angives i kapitel 3 i BBR. Det vil sige, at der sigtes mod løsninger som befinder sig på samme niveau som nybyggeri.

I sin uddybende tekst beskriver vejledningen, at ændringer som foretages, skal være tilgængelige og kunne anvendes af personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga. I princippet gælder det for ændringer i bygninger som indeholder boliger, arbejdslokaler eller lokaler med offentlig adgang. Som tidligere beskrevet i forhold til Plan og bygningsloven, stilles der ikke samme krav til visse typer af arbejdslokaler og fritidshuse med maksimum to boliger. Ligeledes vil der ikke være krav om elevator i boliger, hvis der er tale om mindre end tre etager. Det understreges, at tilgængeligheden ikke være på bekostning af eller tage form af en forvanskning af særlig værdifulde bygningsmæssige kvaliteter.

Ændringens omfang, bygningens forudsætninger og krav om forsigtighed⁴⁰ styrer den enkelte sag. Kommunen har mulighed for at foretage generelle bestemmelser i relation til sådanne problemstillinger. Der vil ligeledes være tale om at vurdere den enkelte sag, når tilgængelighed og anvendelighed er føljekrav. For da skal disse føljekrav tilgodeses, hvis det ikke er tydeligt urimeligt i forhold til ændringens omfang og bygningens standard.

I ældre bygninger kan der stilles krav til forbedring af tilgængeligheden i forbindelse med:

- Bestemte terminalbygninger⁴¹
- Lokaler med offentlig adgang.

Vejledningen lægger op til muligheden for at gå på kompromis med tilgængeligheden. For om helt specielle kvaliteter kan bevares eller omfattende udgifter til ombygningen kan undgås, er det nødvendigt ind i mellem at acceptere, at det ikke er teknisk gennemførligt at opfylde alle tilgængelighedskravene.

Samtidig lægges der væk på helhed og sammenhæng i vejledningen. At "hele kæden fungerer" mellem de forskellige rum og deres funktioner.

Allmänna råd om ändring av byggnad henviser til en anden af Boverkets udgivelser, *Enklare utan hinder*, Enklere uden hindringer, fra 2005. Det er målet med dette vejledende inspirationskatalog at få sat fokus på mennesker og vise, hvordan det er muligt at forandre eksisterende steder og pladser, bygninger og rum, så de kan bruges af alle. Tilgængelighedsbestemmelserne i HIN gennemgås i forhold til, hvordan de gælder.

'Enklere uden hindringer' blev af Boverket i 2010 fulgt op af fortsættelsen "*Enkelt avhjälpt - så här kan det gå till*". Denne udgivelse er tænkt som et supplement til den forrige udgivelse og skal primært fungere som en vejledning i processen bag tilgængelighedstiltag. Fokus er ikke på den enkelte foranstaltning men på, hvordan den er blevet gennemført.

dring, og dels om ændringen medfører, at bygningen får en anelig forlænget brugstid. Med anelig forlænget brugstid menes, at ændringen medfører, at bygningen kan anvendes til sit formål i meget længere tid end hvad der ellers var tilfældet. Et eksempel på en sådan foranstaltning er hvis en bolig, som mangler hygiejnerum, forsynes med et baderum. Når det gælder føljekrav har kravet om tilgængelighed for personer med nedsat bevægelses- eller orienteringsevne en speciel stærk stilling.

⁴⁰ Varsamhetskav; fra boverkets hjemmeside: <http://www.boverket.se/Bygga--forvalta/Andra-och-bygga-till/Andra-utan-att-bygga-till/> Lokaliseret d. 22. august 2011. Alle bygningsændringer skal udføres så varsomt, at bygningens byggetekniske, historiske, kulturhistoriske, miljømæssige og kunstneriske værdi ivaretages. Er bygningen speciel værdifuld på baggrund af nogle af disse parametre, så skal den ikke forvanskes. Et danske begreb?

⁴¹ I tråd med den senere udarbejdede forordning om handicaptilpasning af bestemte bygninger, SFS 2010:339.

Handisam⁴² har i 2009 udgivet *Riv hindren – Riktlinjer för tillgänglighet*, Fjern hindringerne. Den er baseret på *förordning 2001:526 om statlige myndigheters ansvar för genomförande av handikappolitiken*. Vejledningen handler dels om tilgængelig information og dels om tilgængelig disponering og indretning af det fysiske miljø på de offentlige arbejdspladser eksempelvis med hensyn til receptionsområde og møderum.

På mere lokalt niveau har en by som Stockholm i 2008 udarbejdet sin egen vejledning, *Stockholm – en stad för alla. Handbok för utformning av en tillgänglig och användbar miljö*. Det har ikke været muligt at finde tilsvarende vejledning for andre større byer i Sveriges.

Svenske tekniske standarder

Ved henvendelse til SIS, Swedish Standards Institute for at spørge til omfanget af tekniske standarder i Sverige for at sikre, at der i indeværende projekt ikke var blevet overset en standard, var svaret følgende:

"Egentligen så finns det ingen svensk standard utan vi inväntar den stora ISO-standard som ju snart borde vara färdig. Det finns ju böcker som "Bygg ikapp handikapp" och standard för mått i inomhusmiljö samt Boverkets regler om lutning för ramper. Det som är aktuellt nu är att en europeisk standard (två standarder och två Tekniska specifikationer) ska utvecklas inom CEN."

I Sverige afventer man både den internationale ISO-standard og CEN-standard udarbejdet i europæisk regi. Hverken vejledningen Bygg ikapp eller Boverkets regler på bygningsreglements niveau om hældning på ramper kan dog betragtes som en teknisk standard i denne sammenhæng.

Det kan derimod SS 91 42 21:2006, *Byggnadsutformning - Bostäder - Indvendige mått*, om de indvendige mål i boliger. Den er opdateret i forhold til daværende byggelovgivning og forbedret i forhold til tidligere udgaver. Standarden er i udgangspunktet en frivillig standard. Først når den benævnes i myndighedernes regelværk eller i en kontrakt mellem parter i byggeprocessen, skal den overholdes.

SS 91 42 21:2006 opererer med tre forskellige niveauer af tilgængelighed:

- højt niveau – udvidet tilgængelighed. Niveauet angiver de mål, som er nødvendige, når en manuel eller eldrevet kørestol (700x1300 mm) skal kunne anvendes. Dette niveau forbedrer tilgængeligheden for store grupper af funktionshæmmede.
- normalniveau - grundlæggende tilgængelighed. Niveauet angiver de mål, som er nødvendige, når en manuel eller eldrevet kørestol (700x1200 mm) skal kunne anvendes. Dette niveau svarer til BBR-niveau, som betragtes som minimumskrav. Det kan dog være nødvendigt med større mål i de tilfælde, hvor personen har brug for en eller to hjælpere. Standarden opfordrer til særlig tilpasning i hvert enkelt tilfælde, eftersom personer med forskellige funktionsnedsættelser har forskellige behov. Der er ikke taget hensyn til en sådan individuel tilpasning i standarden.
- mindste niveau - indebærer ikke tilgængelighed i nogen form.

Bygg ikapp refererer til SS 91 42 21.

Ligeledes i relation til boligbyggeri findes SS 91 42 22:2006, *Byggnadsudformning – Bostäder – Funktionsplanering*. Den beskæftiger sig på ingen

⁴² Handisam er en stabsmyndighed for koordinering af handikappolitiken i Sverige og rapporterer direkte til regeringen. Handisam arbejder for en udvikling i retning af et samfund, hvor alle kan deltage på lige fod uanset funktionsevner.

måde med tilgængelighed, dog afsluttes den som SS 91 42 21 med en litteraturliste, hvor adskillige publikationer angående tilgængelighed er nævnt eksempelvis Bygg ikapp handikapp.

Sverige; principper og midler i byggesagsbehandlingen

I Sverige ansøger man om byggetilladelse hos den lokale kommunale bygningsmyndighed, *byggnämnden*.

Bygherren har det grundlæggende ansvar for, at byggeprojektet overholder lovgivningen. I regeringens strategi for handicappolitikken 2011-2016 kan man læse, at det tidligere var muligt at få bevilget en byggetilladelse, selvom bygningen ikke levede op til de grundlæggende tilgængelighedskrav. Som et led i regeringens strategiarbejde på handicapområdet, har den foreslået forandringer til plan-og bygningsloven, forkortet PBL som er blevet indført i den seneste udgave gældende fra 2. maj 2011. Ifølge strategien stiller den nye PBL krav til, at bygningsmyndigheden, kommunen i forbindelse med byggesagsbehandlingen udreder tilgængeligheden. Krav til sådan efterprøvning og udarbejdelse af en udredning fandtes ikke i den tidlige PBL. Med dette tiltag øges sandsynligheden for at fejl opdages i de tidligste faser, hvilket vil kunne få en positiv indvirkning på efterlevelsen af loven. Det er stadig bygherrens ansvar at sikre sig, at bygningen opfylder tilgængelighedsbestemmelserne. [En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken 2011-2016, s. 38+39].

Det er dog ikke muligt at finde en beskrivelse af eller krav til dette udredningsarbejde i den nye PBL.

Funktionerne kontrolansvarlig og kontrolplan er med i den nye lov, dog ikke i forbindelse med mindre byggesager. Det er bygherrens ansvar, at der udarbejdes en kontrolplan, som beskriver:

- Hvornår og hvad, der skal kontrolleres
- Hvem der udfører kontrollen; bygherrens egenkontrol eller en certificeret kontrolansvarlig
- Hvad der skal anmeldes til kommunen
- Omfang og tidspunkt for kommunens besøg på byggepladsen
- Affaldshåndtering [PBL kap. 10, § 5]

Den kontrolansvarlige kan karakteriseres som en form for bygherrerådgiver, der skal være med til at administrere kontrolplanen, sørge for at den samt gældende bestemmelser og vilkår følges. Den kontrolansvarlige:

- Deltager derfor i *tekniska samråd* med kommunen.
- Deltager i bygningsmyndighedens/kommunens arbejdspladsbesøg på byggepladsen, hvor kontrolplanen vurderes.
- Foretager egne besigtigelser af byggeriet samt dokumentation af dem.
- Informerer bygherre og kommunen, hvis der forekommer afvigelser fra forskrifter og vilkår.
- Skriver en udtalelse til bygherre og kommunen som grundlag for afslutningen af byggesagen.

Hvis der er udpeget flere kontrolansvarlige på en byggesag, har bygherren ansvar for koordineringen imellem dem. Hvis den kontrolansvarlige ikke lever op til sine forpligtigelser eller forlader opdraget, skal bygherren underrette kommunen. Det er også dem, som i sidstnævnte situation skal udpege en ny kontrolansvarlig [PBL kap. 10, § 9 – § 13]. Efter 31. december 2012 kræves der certificering for at blive kontrolansvarlig.

Den tidligere gældende PBL fra 1987 beskriver faktisk forhold omkring kontrol, selvom man på baggrund af regeringens strategi får opfattelsen af, at der aldrig har været foretaget kontrol. Dog kan det jo være, at strategien bygger på informationer om, at det ikke er foregået i forhold til tilgængelighed.

Ifølge PBL 1987 skal den lokale bygningsmyndighed ved det tekniske samråd tage beslutninger vedrørende kontrolplan for det pågældende bygningsarbejde. Det er dog uklart, hvorvidt det gælder bygninger af en vis størrelse og kompleksitet. Denne kontrol skal foregå gennem dokumenteret egenkontrol af eksterne sagkyndige eller af den lokale bygningsmyndighed [PBL 1987, kap 9, § 9].

I forbindelse med det tekniske samråd bedømmer kommunen om lovens krav er opfyldt i det pågældende projekt, og herefter kan de give en *startbesked* til bygherren om der udstedes en byggetilladelse. En sådan tilladelse gives til projekter som opfylder kravet om at være tilgængelig og anvendelig for personer med nedsat bevægelses- eller orienteringsevne [PBL kap. 9, § 30].

I startbeskeden fastsættes kontrolplan og de eventuelle vilkår, som må være opfyldt inden byggestart. Først efter modtagelsen af startbeskeden, kan bygherren igangsætte byggeriet. Kommunen foretager sit besøg mindst en gang under byggeprocessen [PBL kap. 10, § 27].

Når et byggeri nærmer sig sin afslutning, indkalder kommunen til *slutsamråd*, ofte på byggepladsen. Her gennemgår man blandet andet den udtalelse, som den kontrolansvarlige har udarbejdet, samtidig som det undersøges, om kontrolplanen er blevet fulgt. Dette møde danner grundlag for kommunens udstedelse af en slutbesked, som bygherren modtager, hvis alle krav til byggeriet er overholdt ifølge byggetilladelsen, kontrolplanen, startbeskeden og eventuelle komplementerende vilkår samt hvis kommunen ikke har haft grund til at gribe ind. Først når bygherren har modtaget denne slutbesked, kan bygningen eller den pågældende foranstaltning tages i brug. I de tilfælde, hvor kommunen vurderer, at der findes fejl og mangler enten ved bygningen eller kontroltilsynet, men som skal udbedres, kan de udstede en midlertidig slutbesked. Tages bygningen i brug uden nogen form for slutbesked, kan kommunen pålægge bygherren en bygningsafgift [PBL kap. 10, § 30- § 37].

Det har med denne nye PBL tillige været et mål, at kommunens rolle i byggeprocessen skulle blive tydeligere⁴³.

I forlængelse af den nye PBL, har Boverket udarbejdet TIL 2, BFS 2011:18, *Boverkets föreskrifter och allmänna råd om certifiering av sakkunniga av tillgänglighet*, Boverkets forskrifter og råd om certificering af tilgængelighedssagkyndige/ tilgængelighedseksperter. Denne certificering giver bemyndigelse til at kontrollere bygninger i forhold til tilgængelighed og anvendelighed for personer med nedsat bevægelses- og orienteringsevne. I vejledningsteksten beskrives det, at kontrollen kan gælde både nybyggeri og ved ombygninger samt foregå i byggeprocessens forskellige faser.

TIL 2 beskriver krav til de tilgængelighedssagkyndige angående:

- uddannelse
- praktisk erfaring
- generel egnethed
- kundskab om lovgivning

⁴³ <http://www.boverket.se/Lag-ratt/nu-galler-en-ny-plan-och-bygglag/> lokaliseret 1. september 2011.

- kompetence og forståelse omkring funktionsnedsættelse og relationen til det fysiske miljø

I forbindelse med certificeringen afholdes en skriftlig prøve. Certifikatet gælder i højst fem år, hvorefter det kan fornyes.

Bilag 3a	: skal overholdes	Signaturforklaring:	Sverige						
LOV		Diskrimineringslag, 2008:567	Plan- og bygglag, 2010:900	SFS 2011:338, Plan-och byggförrdning	SFS 2011:339 Förrdning om handikappanpassning av vissa byggnader				
FORSKRIFT			BBR 18 BFS 2011:6	ALM 2 BFS 2011:5,	HIN 2 BFS 2011:13	TIL 2 BFS 2011:18	Arbetsplatsens utformning AFS 2009:2		
VEJLEDNING			Svenskbyggtjänst BYG-GIKAPP:2008	Handisam Riv hindren:2009	Allmänna råd om ändring av byggnad, Boverket, BÄR:2006	Utrymningssäkerhet för rörelsehindrade, Räddningsverket			
VEJLEDNING			Hygienrum även för rörelsehindrade, Byggnadsforskningens informationsblad B1:1977. Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm 1977.	Omvårdnadsarbetets utrymmesbehov. Rapport R5:1982. KTH, Stockholm.	Hygienrum. Utrymme för personlig hygien vid avdelningar för långtidssjukvård. Sjukvårdens och socialvårdens planerings- och rationaliseringsinstitut, rapport 1979: 21. Stockholm.				
		Seniorbostäder; Så bygger man idag och förbereder för teknikstöd/ hjälpmedel och bostadsanpassning, Hjälpmedelsinstitutet, 2007	Serviceautomater som vill ha dem. Handikappinstitutet 1997. Om utformning av biljettautomater, bankomat etc	Bra grepp. Utformning av handtag och reglage. Handikappinstitutet och Konsumentverket. 1992.					

VEJLEDNING; grænsefelt ift. byplanlægning og transportsektor mm.

Stockholm - en stad för alla. Handbok för utformning av en tillgänglig och användbar miljö. 2008

Enklare utan hinder, Boverket, 2005

Enkelt avhjälpt - så här kan det gå till, Boverket, 2010

VÆRKTØJ

Checklista för tillgänglighet till lokaler och evenemang, Uppsala kommun, kulturnämnden,

TEKNISK STANDARD

SS-EN 81 70 Elevatorstandard

SS 91 42 21:2006 Byggnadsutformning - Bostäder - Indvendige mål

Bilag 4: Finland

I første del beskrives kravselementerne i Finland. Derefter følger en beskrivelse af principper og midler i forbindelse med byggesagsbehandlingen.

Finland, kortlægning af kravselementer

Finland underskrev både FN's handicapkonvention og ratificeringen d. 30. marts 2007.

Bilag 4a viser en grafisk fremstilling af kravselementerne i Finland og relationerne imellem dem. Den gældende plan- og bygningslov i Finland er Markanvædnings- og bygglag, 132/1999:

"Syftet med denna lag är att reglera områdesanvändningen och byggandet för att på det sättet skapa förutsättningar för en bra livsmiljö och främja en ekologiskt, ekonomiskt, socialt och kulturellt hållbar utveckling."[paragraf 1]. Den suppleres med en forordning⁴⁴ *Markanvædnings- och byggförordningen* 895/1999.

I forhold til nybyggeri følges loven på forskriftniveau op fra Finlands Byggbestämmelsesamling under Miljöministeriet af:

- *F2 Säkerhet vid användning av byggnad, Föreskrifter och anvisningar 2001*
- *F1 Hinderfri byggnad, Föreskrifter och anvisningar 2005*
- *G1 Bostadsplanering, Föreskrifter och anvisningar 2005*

F2 er ikke decideret rettet mod tilgængelighedsområdet, men den omhandler alligevel tilgængelighed indirekte, eftersom den medtager temaerne ramper, trapper, gelænder i forhold til sikkerhed. I dens afslutning gengives nogle paragraffer fra blandt andet byggeforordningen, hvoraf § 53 handler om tilgængelighed. I denne paragraf stilles der overordnet krav om tilgængelighed til følgende bygningstyper:

- Forvaltnings- og servicebygninger; butik og service i andre bygninger
- Boligbebyggelser og deres udearealer
- Arbejdslokaler

F1 derimod har et direkte fokus på tilgængelighed. F1 omhandler tilgængelighedsbestemmelser for forvaltning- og servicebygninger, butikker og service i andre bygninger samt bygninger med arbejdslokaler. Her henvises til EU's direktiv om arbejdsmiljø (89/391 EEG).

G1 handler om planlægning af boliger, og med udgangspunkt i byggeforordningens § 52 beskrives det, at boliger skal udformes på en måde, der fremmer deres funktion og deres velegnethed for forskellige og foranderlige behov. Her kan man egentlig tale om *livsløpsbolig* eller *lifetime housing*.

F2, F1 og G1 er struktureret tematisk. Hver tema består af en eller flere forskrifter, som suppleres med en anvisning. Forskrifterne er forpligtigende og skal følges, mens anvisningerne derimod ikke er forpligtigende. De indeholder løsninger, man kan vælge at anvende, men man kan også anvende andre løsninger, bare de lever op til forskriften. Anvisningsdelen suppleres med

⁴⁴ Det har ikke været muligt at finde den i sin helhed, men den omtales på følgende webside:
<http://www.ymparisto.fi/default.asp?node=1363&lan=sv> lokaliseret 22. september 2011.

forklaringer, som giver tillægsinformation og henviser til andre bestemmelser og forskrifter samt anvisninger. Der er en flere referencer på kryds og tværs mellem F1, F2 og G1.

Forskrifternes kravtekst optræder nogle gange som funktionskrav og andre gange som detailkrav. De kan derfor overordnet karakteriseres som en kombination af funktionskrav eller detailkrav.

Vejledninger

Det har ikke været nemt at finde vejledninger om tilgængelig udformning af det byggede miljø, som man har i andre lande og særligt Storbritannien. Det kan skyldes, at søgninger er foretaget på svensk og ikke finsk. Dog indikerer svaret på en forespørgsel til en finsk arkitekt, at der ikke findes meget. Han gav mig et link til Rakennustieto, the Building Information Group in Finland⁴⁵. De har været involveret i SURAKU-projektet sammen med et antal større finske kommuner, der handler om planlægning, anlæggelse af tilgængelige offentlige uderum; gader, parker, haver og gårdrum. Den seneste vejledning er fra 2008 og, den danner grundlag for Helsinki's egen tilgængelighedsplan. SURAKU er en forkortelse for *suunnitella*, planlægning, *rakentaa*, opførelse og *unnostaa*, vedligeholdelse.

SURAKU vejledningen består af en otte instructions cards, som hver indeholder vejledende tekst og eksempel på et tema, eksempelvis parkstier og pausepladser. Den anden del af SURAKU er 18 tilgængelighedskriterier, som angiver specifikationer for planlægning, anlæggelse og vedligeholdelse af de offentlige uderum. I deres form minder de om de danske SBI-tjeklister.

Finland; principper og midler i byggesagsbehandlingen

Den finske plan og bygningslov suppleres af forskriften A1 Finlands Byggbestämmelsesamling, Tillsyn över byggande och teknisk granskning, Föreskrifter och anvisningar 2006. Her uddybes nogle af paragrafferne fra Plan og bygningsloven. Der skal søges om byggetilladelse ved nybyggeri, ændringer og i et hvert tilfælde, hvor den pågældende foranstaltning får indflydelse på brugernes sikkerhed eller de sundhedsmæssige forhold.

I Finland opereres med begrebet 'omsorgspligt'. Det betyder, at den bygherre, som igangsætter et byggeprojekt skal sørge for, at bygningen planlægges og opføres i overensstemmelse med bygningsbestemmelserne og den bevilgede byggetilladelse. Bygherren skal besidde tilstrækkelige forudsætninger for at gennemføre et projekt i forhold til dets sværhedsgrad samt have adgang til kompetent rådgivning [PBL § 119].

I forbindelse med udstedelse af byggetilladelse eller afholdelse af et forhåndsmøde kan det præciseres, hvad der kræves, for at omsorgspligten kan blive opfyldt. I den forbindelse kan den pågældende bygherre blive afkrævet en udredning om de foranstaltninger, som skal foretages, for sikre at omsorgspligten efterleves [PBL § 121]. I ethvert byggeprojekt udpeges en ansvarlig person, som dermed får hovedansvaret for gennemførelsen af projektet. Hvis der er behov, kan udpeges arbejdsledere for specialområdet. De pågældende personer skal godkendes af kommunens bygningstilsynsmyndighed. Der kræves et vist uddannelsesniveau for disse ansvarspersoner [PBL § 122]. Tilgængelighed medregnes dog ikke som et speciale, der omfattes af denne regel [PBL § 123].

Inden et byggeprojekt overhovedet påbegyndes, skal der foretages en anmeldelse til den kommunale bygningsmyndighed [PBL § 149]. Kommunens bygningsmyndighed skal i princippet overvåge byggeriet med tanke på den

offentlighedens interesse samt holde øje med, at bestemmelserne i plan-og bygningsloven overholdes i forhold til byggeriet [PBL § 124].

Når tilsynsopgaven fastlægges, skal byggeprojektets sværhedsgrads vurderes sammen med sagkundskaben og erfaringen hos de involverede parter, som har ansvar for planlægning og gennemførelse af projektet, samt hvis der er tale om øvrige omstændigheder, som har indvirkning på behovet for tilsyn [PBL § 124].

Bygningsmyndighedens tilsynspligt træder i kraft, når byggeriet påbegyndes, og den stopper når byggeprojektet afsluttes med sluttilsyn. Den lokale myndighed fastlægger i hvilke faser og i hvilken udstrækning, der skal foretages tilsyn med henblik på opnåelse af et godt slutresultat [PBL § 149].

I de tilfælde hvor bygningsmyndighedens inspektion giver anledning til anmærkninger, skal der udarbejdes en skriftlig bestemmelse om, hvilke tiltag der skal igangsættes for at udbedre forholdene samt fastsættes en tidshorisont. Samme myndighed skal udarbejde en inspektionsprotokol, som alle parter i sagen har ret til at få adgang til [PBL § 150].

I forbindelse med ansøgningen om byggetilladelsen skal der udarbejdes en overvågningsplan, som skal godkendes i byggesagsbehandlingen. I den forbindelse kan myndigheden fastlægge omfanget af myndighedstilsynet. Det er bygherrens opgave at sørge for, at overvågningsplanen følges, og at bygningsmyndigheden i god tid underrettes skriftlig om behov for at afvige fra planen.

Bygningsmyndigheden kan tillade, at bygherren i gang sætter egenkontrol af om bygningsarbejdet er i overensstemmelse med projektbeskrivelsen, en kontrol som skal verificeres. Loven beskriver ligeledes at hvis det er nødvendigt i forhold til at bedømme projektet, kan bygningsmyndigheden undervejs i processen stille krav om, at der fremlægges en beskrivelse eller granskning af, hvordan projektet lever op til lovværket. Bygherren er ansvarlig for udgifterne til udarbejdelsen af denne form for udredning [PBL § 151]. Når en bygning er færdigopført, må den først tages i brug, når den er blevet godkendt ved slutsyn [PBL § 153].

Hvis man bygger i strid med loven, kan man blive idømt en bøde [PBL § 185].

Bilag 4a

Signaturforklaring:

: skal overholdes

Finland

LOV

Markanvändnings- och bygglag
5.2.1999/132
Markanvändnings- och bygglag
5.2.1999/132

FORSKRIFT

F1 Hinderfri byggnad, 2005

G1 Bostadsplanering,
2005

F2 Säkerhet vid användning av byggnad, 2001

VEJLEDNING; grænsefelt ift. byplanlægning og transportsektor mm.

Criteria for accessibility and the instruction cards (SuRaKu)

TEKNISK STANDARD

SFS-EN 81 70, 2003 Elevatorstandarden

Bilag 5: Tyskland

I første del beskrives kravselementerne i Tyskland. Derefter følger en beskrivelse af principper og midler i forbindelse med byggesagsbehandlingen.

Tyskland, kortlægning af kravselementer

Tyskland underskrev både FN's handicapkonvention og tillægsprotokollen 30. marts 2007, hvorefter de blev ratificeret 24. februar 2009.

Bundesrepublik Deutschland, Forbundsrepublikken Tyskland består af 16 *Länder*, delstater. På begge niveauer har man lovgivning, som har betydning for tilgængeligheden i det byggede miljø. I indeværende bilag beskrives først lovgivningen for det føderale niveau. Der er tale om love udarbejdet af *Bundesministerium der Justiz*.

Herefter beskrives principperne for lovgivningsstrukturen på delstatsniveau, og her vil delstaterne Berlin og Bayern blive belyst som eksempler på forholdene på delstatsniveauet. Eftersom det ville være alt for omfattende at gå dybere ind i forholdene i alle 16 delstater, er der valgt to delstater ud i denne rapport. Bilag 5 viser en grafisk fremstilling af kravstrukturen i Tyskland og de to udvalgte delstater.

Den tyske grundlov *Grundgesetz*, forkortet GG, blev i 1994 ændret for at inkludere mennesker med handicap. "Ingen mennesker skal forfordes eller diskrimineres grundet en funktionsnedsættelse" [egen oversættelse, GG, § 3]. Dette var et klart budskab, om hverken lovgivning der diskriminerer eller fremmedgør og ej heller diskriminerende forhold i hverdagen for personer med handicap er acceptable for samfundet som helhed [Barrier-Free Planning and Construction in Berlin, 2007].

Loven følges i 2002 op af Loven om lige muligheder for handicappede *Behindertengleichstellungsgesetz*, forkortet BGG. Denne lov har til formål at hindre, at de offentlige myndigheder forskelsbehandler mennesker med handicap. Derfor er det ligeledes et mål, at loven skal skabe forhold, som gør disse mennesker i stand til leve et selvstændigt liv samt at deltage i samfundet. Ifølge denne lov har man en funktionsnedsættelse, når ens fysiske funktioner, mentale kapabilitet eller psykiske tilstand i en periode på mere end seks måneder afviger fra de forhold, som er typisk for ens respektive aldersgruppe. Det betyder at ens evne til at deltage i samfundet er nedsat. Loven anvender begrebet *barrierefreiheit*⁴⁶, som kan oversættes til tilgængelighed. Loven omhandler både tilgængelighed i det fysiske miljø og på informations- og kommunikationssiden eksempelvis blanketter og IKT i det offentlige system. Det fysiske miljø omhandler både offentligt nybyggeri og ombygninger/udvidelser af eksisterende offentlige bygninger samt offentlige uderum, veje, gader og pladser. Her stilles der krav om, at de alle er tilgængeligt udformet i relation til pågældende tekniske bestemmelser. Ifølge [Brynn, 2009] opererer man med en grænse for ombygningsprojekter på 1 million euro, som definerer, at der dermed er tale om et omfattende ombygningsprojekt, som kræver fuld tilgængelighed.

46 I litteratur på engelsk anvendes begrebet Barrier-free.

Det føderale niveau

I 2006 får man i Tyskland en generel ligebehandlingslov, *Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz*, forkortet AGG. Det er lovens formål at eliminere og forebygge forskelsbehandling af blandt andet mennesker med handicap. Loven dækker primært arbejdslivet, uddannelsesområdet og sociale forhold. I relation til tilgængelighed i det byggede miljø, beskriver loven i § 2, at forskelsbehandling også omhandler adgangen til og leveringen af varer samt tjenesteydelse, som er til rådighed for offentligheden, hvilket også gælder boliger.

På føderalt niveau har Tyskland en plan- og bygningslov, *Baugesetzbuch*, forkortet BauGB, senest ændret i 2011. Den beskriver ikke forhold omkring byggesagsbehandling og byggetilladelse.

I relation til udformningen af plejeboliger for ældre mennesker eller mennesker med handicap, som har brug for pleje i deres eget hjem, har Tyskland en lov for disse hjem, *Heimgesetz*, forkortet HeimG, 2009. Denne lov har indirekte betydning for den fysiske udformning af de pågældende boliger, idet den beskriver kvalitetsniveauet for hjemmeplejen og formulerer krav til driften i relation til selve boligen.

Når det gælder udformningen af institutionaliserede plejeboliger i form af plejehjem for henholdsvis ældre og voksne, har man i Tyskland et sæt af minimumsbyggeforskrifter, *Heimmindestbauverordnung*, forkortet HeimMind-BauV, 2003. I relation til tilgængelighed omhandler forskrifterne temaer som belysning, sanitære forhold, elevatorer og interne adgangsveje.

Udformning af arbejdspladser behandles i Arbejdspladsforordningen, *Arbeitsstättenverordnung*, forkortet ArbStättV, 2008 og i tekniske forskrifter for arbejdspladsen, *Arbeitsstättenrichtlinien*, forkortet ASR. I ASR formuleres krav til tilgængeligheden på arbejdspladsen i relation til døre, adgangsveje, flugtveje, nødudgange trapper, orientering i bygning og sanitære faciliteter.

Vejledninger

Som beskrevet tidligere har DIN-standarderne en markant rolle på det tyske tilgængelighedsområde og også i vejledende litteratur om emnet. I modsætning til mange af de andre lande, findes der udgivelser i Tyskland på tysk, som hver især favner mange områder i samme udgivelse; standarderne, information om funktionsnedsættelser og eksempler på nyere tilgængelig arkitektur.

Forskellige organisationer har hjemmesider med information på tysk om barriere-frit design i forhold til design af bygninger og byrum.

Struktur for byggelovgivning på delstatsniveau

Den tyske byggelovgivning hører juridisk til på delstatsniveau. Det betyder, at hver stat har sit eget bygningsreglement. De pågældende ministerier på delstatsniveau, som har ansvar for byggelovgivningen, *Bauministerkonferenz – ARGEBAU* mødes og diskuterer hvilke bestemmelser, der kan samordnes. Disse drøftelser er resulteret i model-bygningsreglementet, *Münsterbauordnung*, forkortet MBO [Heiss et al, 2010]. Dette model-bygningsreglement er ikke juridisk bindende på delstatsniveau. Det kan betragtes som en skabelon, der anvendes som udgangspunkt for udarbejdelsen af hver enkelt stats bygningsreglement. Den seneste udgave er fra 2008.

Paragraf 50 omhandler krav til tilgængelige bygninger. MBO stiller krav til tilgængeligheden i:

- boligbebyggelser med flere end to boliger
- bygninger med offentlig adgang:

- kultur og uddannelsesbygninger
- faciliteter til sport og fritid
- sundhedsfaciliteter
- kontorer, regerings- og retsbygninger
- butikker og restauranter
- parkeringspladser, garager og toiletfaciliteter

Når der bygges mere end to boliger skal alle boligerne i stueetagen være tilgængelige. Det betyder, at dagligstue/opholdsrum, soveværelser, et toilet, et baderum samt køkken eller tekøkken skal være tilgængelig for en person med kørestol. I kategorien bygninger med offentlig adgang kan flere af kravene karakteriseres som detailkrav. De drejer sig om udformningen af ramper og bredden på en korridor. Dog er det muligt at fravige fra disse bestemmelser i de situationer, hvor den pågældende foranstaltning vil kræve uforholdsmæssige store udgifter grundet vanskelige forhold i terræn, installation af elevator, ugunstig eksisterende konstruktion eller hvis sikkerheden for mennesker med handicap forringes.

Denne paragraf 50 kan måske betragtes som et udtryk for et minimumsniveau, som delstaterne er enige om. Dog er det ikke til helt at gennemskue, hvor mange af delstaterne, der faktisk har indarbejdet paragraf 50 om tilgængelighed i deres eget bygningsreglement.

På delstatsniveau har hver stat sit eget bygningsreglement som suppleres af et antal love, som enten kan være føderale eller udarbejdet i den pågældende delstat.

Selve bygningsreglementet er som tidligere beskrevet udarbejdet på baggrund af Model-bygningsreglementet, men også de tyske tekniske DIN-standarder har spillet en væsentlig rolle i formuleringen af bygningsreglementet. DIN-standarderne har generelt en stærk position i det tyske tilgængelighedslandskab. Enhver vejledning eller bog om tilgængelighed nævner eller gennemgår dette sæt af DIN-standarder:

- DIN 18024-1, Barriere-frie byggede miljøer – del 1: Gader, pladser, stier, offentlig transport, rekreatiomsområder og legepladser - Design principper, 1998.
- DIN 18024-2, Konstruktion af tilgængelige bygninger – del 2: Offentlig tilgængelige bygninger og arbejdspladser - Design principles, 1996.
- DIN 18025-1, Tilgængelige boliger; Boliger for kørestolsbrugere - Design principper, 1992.
- DIN 18025-2, Tilgængelige boliger - Design principper, 1992.

De fire DIN-standarder; 18024 – 1+2 og 18025 – 1+2 er enten fuldt optaget, eller delvist indarbejdet i delstaternes bygningsreglementer bortset fra de to delstater Bayern og Nordrhein-Westfalen. Hess et al, 2010 har udarbejdet en oversigt, som viser hvilke afsnit fra DIN-standarderne, der er med i de 16 delstaters bygningsreglementer. Det varierer meget fra delstat til delstat, hvilke dele af standarden, de har taget med. Det er dog udelukkende afsnitsnumrene, der er angivet, derfor giver oversigten desværre ikke noget overblik over, hvilke temaer fra DIN-standarderne, der er blevet ophævet til forskrift i de forskellige delstater.

I forbindelse med gennemgangen af forholdene i delstaterne Bayern og Berlin, vil jeg komme nærmere ind på, hvilke temaer fra DIN-standarderne, der er blevet indarbejdet i den lokale lovgivning.

Disse fire DIN-standarder er i færd med at blive revideret. På nuværende tidspunkt gælder følgende standarder på tilgængelighedsområdet:

- DIN 18040-1, Konstruktion af tilgængelige bygninger - Design principper - del 1: Offentlig tilgængelige bygninger, 2010 – erstatter DIN 18024-2.
- DIN 18040-2, Konstruktion af tilgængelige bygninger - Design principper - del 2: Boliger, 2011 - erstatter DIN 18025-1 og DIN 18025-2.
- DIN 18024-1, Barriere-frie byggede miljøer – del 1: Gader, pladser, stier, offentlig transport, rekreatiomsområder og legepladser – Design principper, 1998⁴⁷.
- DIN 32975 Design af visual information i offentlige områder for offentlig, 2009.
- DIN 32984 Ground surface indicators in public areas, 2010.

DIN 18024-1+2 kan betragtes som værende de kritiske dokumenter for tilgængeligt design i Tyskland. De kritiseres for ikke at udfolde den problematik, der opstår, når målet er at fjerne og afskaffe barrierer for en gruppe ifølge forskrifter eller lign., da kan det lede til at, at en anden type barriere opstår for en helt anden gruppe [Hess et al, 2010]. De samme forfattere beskriver, at med DIN 18040 introduceres det såkaldte 'performance concept'⁴⁸. Funktionskravene lader det være op til arkitekten i hvert tilfælde at vælge den specifikke løsning, som imødekommer DIN-standardens funktionskrav. I DIN-standarderne er der beskrevet et eksempel, og i en konfliktsituation, bliver det arkitektens opgave at bevise, at den specifikke løsning faktisk opfylder kravene, selvom den ikke svarer til eksemplet. Som tidligere beskrevet, fungerer det lokale bygningsreglement i samspil med et antal andre love i hver enkel delstat. Der er stor forskel på, hvilke andre love, der lovgiver om tilgængelighed.

Delstatsniveau, Bayern

I delstaten Bayern er der fire andre love i spil i tillæg til det bayerske bygningsreglement, *Bayerische Bauordnung*, forkortet BayBO. I BayBO er det artikel 32 om trapper, artikel 37 om elevatorer og artikel 48 om barrierefrie bygninger, som omhandler tilgængelighed. Den bayerske lighedslov for personer med handicap, *Bayerisches Behindertengleichstellungsgesetz*, forkortet BayBGG. BayBGG beskæftiger sig med følgende temaer:

- Freedom from barriers (artikel 4).
- Barrier-free design and construction in buildings and transport (artikel 10).
- Right to class action (artikel 16). [Hess et al, 2010; kilde på engelsk].

Kravene i det bayerske bygningsreglement kan karakteriseres som en kombination af funktion- og detail-krav. Garage-parkeringsforordningen, *Gargenstellplatzverordnung*, forkortet GaStellV, omhandler forhold omkring parkeringspladser med betydning for tilgængeligheden. Et tema, som også er med i forordningen om detailsalg, *Verkaufsstättenverordnung*, forkortet Vkv, der har et afsnit om parkeringspladser for personer med handicap. Samme forordning stiller krav til brandforhold, som har betydning for tilgængeligheden. Den fjerde lov eller forordning er en forordning om forsamlingslokaler, *Versammlungsstättenverordnung*, forkortet VstättV. Den beskriver krav til følgende temaer:

- Siddepladser, gangzoner og steder for kørestolsbrugere.
- Toiletfaciliteter for kørestolsbrugere.
- Parkeringspladser for personer med handicap.
- Brandforhold i forhold til redning af personer med handicap og særligt kørestolsbrugere.

⁴⁷ Der er planer om at udarbejde en DIN 18040-3 om offentlige trafik- og frirum, som skal erstatte Din 18024-1 <http://nullbarriere.de/din18040-1.htm> og <http://www.din18040.de/> lokaliseret d. 5. oktober 2011

⁴⁸ Grundet mangelfulde tysk kvalifikationer, kan det blot konstateres, at der er færre tegninger med krav om mål i de nye udgaver af DIN-standarderne, hvilket stemmer overens med Hess et al, 2010.

- Dokumentation angående stoleopstillinger og flugtveje [Hess et al, 2010].

Delstatsniveau, Berlin

I delstaten Berlin er der foruden det berlinske bygningsreglement tre andre love/forordninger, som gælder i relation til tilgængelighed. Berlin var den første delstat, der forbød diskrimination og arbejdede på at udvikle en lov om lige rettigheder i 1999, Berlins Lighedslov, *Landesgleichberechtigungsgesetz*, forkortet LGBG [Barrier-Free Planning and Construction in Berlin].

Allerede i 1992 havde man fokus på at Berlin skulle blive en barriere-fri by og udarbejdede derfor en vejledning, som kunne understøtte den fremtidige forandring af byen. Det berlinske bygningsreglement, *Bauordnung Berlin*, forkortet BauO Bln omhandler følgende temaer:

- Elevatorer
- Boliger
- Parkeringspladser incl. cykelparkering
- Barrierer-fri bygninger (baseret på paragraf 51 MBO)
- Specielle strukturer

Kravene i det berlinske bygningsreglement kan karakteriseres som en kombination af funktion- og detail-krav.

Den anden lov som har betydning for tilgængeligheden i Berlin er Restaurantloven, *Gaststättenverordnung*, forkortet GastV. Den suppleres af cirkulæret '*Freedom from barriers in restaurants*' [Hess et al, 2010]. Ifølge de lokale restaurantforskrifter i Berlin skulle 10 % af alle værelser og tilhørende rum i nybyggede hoteller og gæstehuse tidligere være tilgængelige. Med den Restaurantlov, som trådte i kraft i 2005 inkluderede ikke længere denne form for logi. Det betyder, at der ikke længere eksisterer noget retsligt grundlag for tilgængelige hoteller og gæstehuse. Mellem 2000 – 2005 blev der bygget og indrettet et stort antal tilgængelige hoteller i Berlin [Barrier-Free Planning and Construction in Berlin].

Den tredje lov er *Operation of Constructed Facilities Act, Betriebs-Verordnung*, forkortet BetrVo, som indeholder forskrifter om offentlige tilgængelige bygninger, som anvendes af personer med handicap i kørestol samt om brandsikkerhed.

Som denne overordnede beskrivelse viser, er der store forskelle mellem de forskellige delstater med hensyn til dels udformningen af det lokale bygningsreglement og dels omfanget af krav fra andre love og forskrifter.

Tyskland; principper og midler i byggesagsbehandlingen

I forbindelse med kortlægningen af principper og midler i byggesagsbehandlingen har det ikke været muligt at finde skriftlige kilder på engelsk. En henvendelse til den lokale bygningsmyndighed afstedkom en reference til en allerede kendt kilde om tilgængelighedskravene og desværre ingen information om byggesagsbehandlingen til trods for afsendelsen af flere forklarende mails. Derfor baserer denne del sig på samtaler og mailudveksling med danske arkitekter, som har arbejdet eller arbejder i Tyskland og tyske arkitekter med erfaring fra både Tyskland og Danmark.

I Tyskland ansøges om byggetilladelse hos den kommunale bygningsmyndighed i den pågældende delstat. Det er meget almindelig og anbefalelsesværdigt at initiere dialog med den lokale bygningsmyndighed i den indledende fase af en byggesag. Det gælder også i forhold til spørgsmål omkring lo-

kalplanen⁴⁹. Den lokale myndighed har ingen pligt til at deltage i et forhåndsmøde med arkitekten mm. Det betyder, at mødet ikke er bindende på nogen måde, og den lokale myndighed vil udtale sig verbalt. Næste skridt vil være en *bauvoranfrage*, en byggeforespørgsel hos den lokale myndighed. Det er en officiel procedure, hvor der etableres et overblik over sandsynlige afslag eller alternative muligheder⁵⁰.

I forbindelse med ansøgningsmaterialet skal der udfyldes forskellige formularer. De omhandler ikke tilgængelighed men drejer sig for eksempel om koncept for brandsikring og flugtveje, dokumentation for konstruktionen, forseglede arealer/naturområder samt bebyggelsesareal. Rådgiverne har ansvaret for alle de byggetekniske aspekter af projektet⁵¹. Som i Norge stilles der krav til de rådgivere, som ansøger om byggetilladelse i forhold til erfaring fra praksis. Mindst to år skal de have arbejdet med byggeri efter endt uddannelse.

Der kan være typer af byggeri, hvor der stilles krav til godkendelse på baggrund af en norm i forbindelse med ansøgning om byggetilladelse. Eksempelvis i forbindelse med opførelse af en fabrik, vil der blive indhentet et certifikat fra TÜV⁵², VDS⁵³ eller en liggende accepteret organisation i forhold til design af det tekniske system⁵⁴.

Når byggetilladelsen er udstedt, og byggeriet er i gang, vil man kunne opleve, at der foretages inspektion på byggepladsen. En typisk form for inspektion foretages af *Prüfstatiker*, en offentlig instans betalt af bygherren, der har til opgave at vurdere og kommentere ingeniørens beregninger og løsninger samt udførelsen af dem. Der vil kunne forekomme andre former for inspektion, men de vil være projektrelaterede. Det kan være hygiejneforhold i forbindelse med opførelse af et hospital. Bygningsmyndigheden har til enhver tid ret til at få indsyn i kontrolrapporter og andet kontrolmateriale på byggepladsen [Bauordnung Berlin, § 71].

Når byggeriet er opført færdigmeldes det til bygningsmyndigheden. I den forbindelse udarbejder byggelederen en erklæring om, at byggeriet lever op til byggetilladelsen og det tegningsmateriale, som den udstedt ud fra [Bauordnung Berlin, § 60a].

En repræsentant herfra vil foretage inspektion af byggeriet. De typiske temaer er brand-og redningsforhold. Alt efter bygningens funktion kan der være tale om andre temaer, eksempelvis hygiejne (kantinekøkken, restaurant, hospital el. lign.). Det kunne også være tilgængelighed ifølge en arkitekt⁵⁵. En anden arkitekt udtaler, at der vil være fokus på tilgængelighed under denne inspektion⁵⁶. Denne uklarhed kan skyldes forskellige i procedure hos de forskellige myndigheder.

Bygningsmyndigheden udsteder en ibrugtagningstilladelse på baggrund af inspektionen.

Det beskrives i det Berlinske bygningsreglement, at hvis et ulovligt byggeri tages i anvendelse, og bygherren ikke reagerer på hverken mundtlige eller skriftlige advarsler, har bygningsmyndigheden lov til at lukke bygningen [§

49 Henrik Stæhr, stæhr|architekten <http://www.staehrarchitekten.com/> lokaliseret 2. dec. 2011

50 Nils Voglis, <http://www.mwgroup.net/> lokaliseret 12 dec. 2011.

51 Robert Degele, DISSING+WEITLING architecture a/s

52 En tysk godkendelsesordning <http://www.tuev-nord.de/en/index.htm> lokaliseret 12. dec. 2011.

53 En tysk certificeringsordning mht. brandsikkerhed <http://www.vds.de/> lokaliseret 12. dec. 2011.

54 Nils Voglis, <http://www.mwgroup.net/> lokaliseret 12 dec. 2011.

55 Henrik Stæhr, stæhr|architekten <http://www.staehrarchitekten.com/> lokaliseret d. 2. dec. 2011

56 Robert Degele, DISSING+WEITLING architecture a/s

69]. Ligeledes kan bygningsmyndigheden beordre fjernelse af ulovlige tiltag, hvis de ikke er blevet ændret til et lovligt niveau [§ 70].

Bilag 5a

Tyskland; fød. niveau

LOV

Signaturforklaring: : skal overholdes

GG (grundgesetz § 3) De grundlæggende ret-tigheder : 1994	BGG; Disability Discrimina-tion Act: 2002	AGG, General Anti-Discrimination Act, 2006	BauGB; Federal Build-ing Code, 1960/2011
HeimG, Homes Act, 1974/2006	HeimMindBauV; Minimum Building Regulations for Homes, 1978/2003	ArbStättV 2004/2008 + ASR	
MBO (model building regulation), § 50; 2002			
http://www.barrierefrei-mobilitaet.de/pages/startseite.php?lang=DE	http://nullbarriere.de/	Barriere-Free Design, principles Planning Examples, Edition Detail, 2010	
Barrierefrei - bauen für die zu-kunft, 2011	Handbuch Barriere-freies Bauen, 2011	Handbuch Barriere-frei im Verkehrs-raum. LEITdetails für Planung und Bauaus-führung, 2010	Barrier-Free Design, Prin-ciples Plan-ning Exam-ples, 2010
DIN 18040-1, part 1: Construction of accessible build-ings - Design principles - Publicly accessible buildings, 2010	DIN 18040-2, part 2: Construction of ac-cessible buildings - Design principles - dwellings, 2011	Construction and Design Manual Accessible Archi-tecture, 2009	Barrier-Free Planning and Construction in Berlin, Prin-ciples and Ex-amples, 2009
			DIN 32975 Designing visual in-formation in the public area for accessible use, 2009

VEJLEDNING

TEKNISK STANDARD

		DIN 32984 Ground surface indicators in public areas, 2010	
På delstatsniveau	Bay- ern		
LOV		BayBG; Den bayerske lov om ligestilling, integration og deltagelse af personer med handicap; 2003	
FORSKRIFT		BayBO; Bayerske bygningsreglement; 2010	
	Berlin		
LOV		LGBG; Lov om lige rettigheder for mennesker med og uden handicap; 1999	GastV, Restaurantloven,
FORSKRIFT		BauOBlIn; Berlins bygningsreglement; 2010	

Bilag 6: Polen

Det har ikke været nogen let opgave at finde information om, hvordan tilgængeligheden i det byggede miljø reguleres i Polen. Jeg har været i kontakt med en konsulent hos Dansk Byggeri, den polske ambassade i Danmark, den danske ambassade i Polen samt en polsk forsker ansat på SBI. I forbindelse med afdækningen af hvilke principper og midler, der anvendes i den polske byggesagsbehandling har det været endnu mere vanskeligt. Derfor har jeg valgt i denne del at indarbejde information om byggesagsbehandling mm. fremfor at gennemgå temaet i sit eget afsnit. Dette valg skyldes den mangelfulde information, som dog tyder på, at der ikke er noget specielt fokus på tilgængelighed i forbindelse med byggesagsbehandlingen.

Polen, kortlægning af kravselementer

Polen underskrev FN's handicapkonvention 30. marts 2007 men har endnu ikke ratificeret den.

Det er lykkedes at få tilvejebragt et overordnet men ikke særlig detaljeret billede af kravselementerne i Polen, som kan ses i en grafisk fremstilling i bilag 6a.

USTAWA z dnia 7 lipca 1994 r Prawo budowlane, Polens byggelov er fra 1994⁵⁷. Tilgængelighed optræder byggelovens første kapitel, paragraf 5. Bygningsobjektet og faciliteterne i forbindelse hermed skal i forhold til forventet levetid designes og udføres i henhold til relevante bestemmelser, hvilket omhandler både tekniske og bygningsmæssige forskrifter og tekniske principper. Det betyder, at der skal sørges for nødvendige forhold med hensyn til handicappedes brug af offentlige foretagender og kvarterer med flerfamilie boliger – og særligt bør man være opmærksom på personer, som anvender kørestol.

I de tilfælde, hvor der gives afkald på de pågældende tekniske og bygningsmæssige forskrifter, må det ikke gå udover sikkerheden eller på anden måde bringe menneskeliv i fare. Samtidig må det ej heller begrænse de handicappedes adgang til pågældende bygninger.

Paragraf 29 indeholder en lang liste over objekter og bygninger, hvor det ikke er nødvendigt at opnå en byggetilladelse inden projektet igangsættes. Direkte i relation til tilgængelighed, beskrives det i litra 18, at ramper beregnet på personer med handicap ikke kræver en byggetilladelse, men i stedet skal den pågældende myndighed underrettes om projektet.

Det har ikke været muligt at finde ud, hvilke (*technical and building regulations*), tekniske og bygningsmæssige forskrifter, byggeloven refererer til. Der skulle findes et sæt forskrifter fra 1995, hvor tilgængelighed primært optræder i relation til mennesker med kørestol og lidt i forhold til mennesker med en synsnedsættelse⁵⁸.

⁵⁷ Byggeloven fandt jeg selv på internettet i en engelsk udgave. Samme byggelov har både Søren Lange Nielsen i Dansk Byggeri og Steffen Eriksen fra den Danske ambassade i Polen henvist til.

⁵⁸ Udsagn fra den polske informant Ewa Kuryłowicz i forbindelse med CEN-arbejdet – kilde, Søren Ginnerup, SBI.

Det viser sig, at der findes et direktiv om tekniske bestemmelser fra december 1994, som beskrives i en udtalelse⁵⁹. Bestemmelserne gælder for nybyggeri og moderniseringer og omhandler temaerne: adgang, ramper, håndlister, elevatorer, trapper og badeværelser for mennesker med handicap. Som byggeloven er fokus udelukkende på kørestolsbruger, hvilket ifølge udtalelsen går igen i andet lovværk. Her nævnes Lov om turistservice, *Dz. U. z 2001 r., Nr 55, poz. 578 z późn. zm* og et direktiv om hoteller, *Dz. U. Nr 142, poz 1190*. Samtidig konstateres det i udtalelsen at til trods for dette snævre fokus frem for at tænke i 'design for alle', er der alligevel tale om et fremskridt i forhold til tidligere.

En byggelov befinder sig på et meget overordnet niveau, og når man ser på byggelove eksempelvis fra den skandinaviske kontekst, optræder tilgængelighed ikke mange gange i disse lov. Derfor kan det være vanskeligt på baggrund af den polske byggelov at udtale sig, om hvilken rolle tilgængelighed egentlig spiller i kravsapparatet. Det er dog tydeligt, at den tilgængelighed, der er fokus på i den polske byggelov primært er rettet mod mennesker med behov for kørestol.

I Polen ser man frem til at kunne begynde at anvende den tekniske ISO-standard *ISO 21542 Building construction -- Accessibility and usability of the built environment*⁶⁰, som er under udarbejdelse. Den omhandler langt flere tilgængelighedsaspekter end forhold omkring kørestolsbrug.

I denne samme hænge er følgende regulativ relevant⁶¹ *Rozporządzenie Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie 2009*; Forordning af 12 marts 2009, Ministeriet for infrastruktur; ændringer til teknisk dekret. En gennemlæsning viser, at dette regulativ beskriver:

- Krav til minimums dørbredde på 90 cm ved handicaptolletter.
- Krav til vandsystemets termostater i bygninger, som anvendes af børn og folk med funktionsnedsættelse.
- Grundlag for installation af elevator i offentlige bygninger og boligbebyggelse. Det er lovpligtigt at installere elevator i hospitals- og sundhedsbygning.
- Forhold omkring flugtveje, nødevakuering og nødbelysning i offentlige bygninger, særligt i forhold hospitaler mm. og brugere med nedsat mobilitet.

I forbindelse med ansøgning om byggetilladelse skal ansøgningsmaterialet indeholde information om blandt andet kloakforhold og geotekniske forhold. Samtidig har man også et fokus på det arkitektoniske bygningsdesign. For at illustrere principperne for, hvordan bygningen relaterer sig til sine omgivelser, skal følgende temaer skal belyses i ansøgningsmaterialet:

- Bygningsobjektets funktion, form og struktur
- Forhold omkring energiforbrug og miljømæssige temaer,
- Forslag til nødvendige tekniske løsninger
- Anvendelse af materialer

⁵⁹ Udtalelsen: 'accessibility policy in Poland' udarbejdet af Katarzyna Świeżawska-Ambroziak, ASM Centrum Badań i Analiz Rynku, 2006 http://www.polis-ubd.net/UserFiles/File/Accessibility_in_Poland_-_policy_and_law.pdf Lokaliseret 20. oktober 2011. Det har dog ikke været muligt at finde dette direktiv. Derfor refereres til den pågældende beskrivelse.

⁶⁰ Udsagn fra den polske informant Ewa Kuryłowicz i forbindelse med CEN-arbejdet – kilde, Søren Ginnerup, SBI.

⁶¹ Udsagn fra Steffen Eriksen, den danske ambassade. Lokaliseret på

<http://www.mi.gov.pl/files/0/1790886/wt60WTBpodpisane20090312zkorektechniczn.pdf> 7. oktober 2011.

Endvidere skal ansøgningen indeholde en beskrivelse af forholdene omkring adgangen til bygningen for personer med funktionsnedsættelse [§34]⁶². I princippet er det kun tilladt at afvige fra byggetilladelsen, hvis der indhentes tilladelse eller hvis der er tale om en ubetydelig fravigelse. Det pointeres i byggeloven, at denne type af fravigelser ikke er tilladte, når det handler om at sikre forhold, som er nødvendige for mennesker med funktionsnedsættelse [§36a].

Normalt foretages der en inspektion af byggeriet for at sikre, at det lever op til det oprindelige design. I forhold til bygningens tilgængelighed fortages der ikke nogen yderlig form for inspektion⁶³.

Vejledninger

I følge den danske ambassade⁶⁴ anvender de polske arkitekter mm. ikke nogen specifikke vejledninger eller standarder i deres projekteringsarbejde. Det er dog lykket at finde en polsk vejledning om tilgængelighed, som er rettet mod designere og arkitekter, *Projektowanie bez barrier – wytyczne*. Den er udarbejdet på baggrund af:

- De tidligere beskrevne kilder; Byggeloven 1994 og regulativet om tekniske krav, men i en udgave fra 2002.
- American with Disabilities Act Standards for Accessible Design⁶⁵
- *Mieszkanie dostepne dla osób z dysfunkcjami wzroku*, 2008; en vejledning om formgivning og indretning i forhold til personer med synsnedsættelse.
- *Mieszkanie dostepne dla osób z dysfunkcja narzadu ruchu*, 2008; en vejledning om formgivning og indretning i forhold til kørestolsbrugere.

Vejledningen beskæftiger sig med hele tilgængelighedsfeltet ud fra fem handicapgrupper:

- Bevægelseshæmmede.
- Kørestolsbrugere.
- Synhæmmede.
- Hørehæmmede.
- Dværgvækst.

⁶² Ifølge svar på forespørgsel til den danske ambassade, kan man som ansøger, hvis man er usikker på, hvorvidt projektet lever op til tilgængelighedskraven tilføje et afsnit herom i den tekniske beskrivelse, hvor man forklarer, hvad man har gjort.

⁶³ Udsagn fra Steffen Eriksen, den danske ambassade.

⁶⁴ Udsagn fra Steffen Eriksen, den danske ambassade.

⁶⁵ Denne standard behandles i afsnittet om USA

Bilag 6a

Polen

LOV

Signaturforklaring: skal overholdes

ACT of 7 July 1994 BUILDING LAW

Forordning af 12 marts 2009, Ministeriet for infrastruktur; ændringer til teknisk dekret

FORSKRIFT

?

VEJLEDNING

Projektowanie bez barrier -
wytyczne; vejledning om til-
gængelighed til designere

Mieszkanie dostępne dla osób z
funkcjami wzroku, 2008; en vejledning
om formgivning og indretning i forhold
til personer med synsnedbør

Mieszkanie dostępne dla osób
z dysfunkcją narządu ruchu,
2008; en vejledning om form-
givning og indretning i forhold
til kørestolsbrugere

TEKNISK STANDARD

?

Bilag 7: Holland

Tilsvarende bilaget om forholdene i Polen, optræder information om den hollandske byggesagsbehandling integreret i teksten om kravselementerne i Holland. Dette valg skyldes den sparsomme informationsmængde.

Holland, kortlægning af kravselementer

Holland underskrev FN's handicapkonvention 30. marts 2007. Man har valgt at først at se, hvorledes konventionen kan realiseres samt afdække hvor langt, man faktisk er kommet i Holland i forhold til at kunne leve op til kravene, inden man underskriver ratificeringen. Den var planlagt at skulle foregå i 2011, men forventes at blive udskudt til næste år⁶⁶. Bilag 7a viser en grafisk fremstilling af kravselementerne i Holland.

Man har i Holland en ligestillingslov, *Wet gelijke behandeling*, 1994, men den omhandler ikke personer med funktionsnedsættelse. Derimod fik man i en lighedslov i forhold til kronisk sygdom og personer med funktionsnedsættelse i 2003⁶⁷. Denne lov forbyder diskrimination på områderne: arbejde, erhvervsuddannelse, bolig og transport. Den beskæftiger sig ikke direkte med det byggede miljø, men kan i en eller anden grad få en indirekte virkning herpå.

En anden lov, som stimulerer i retning af design for alle, er *Wet maatschappelijke ondersteuning*. Ifølge denne lov skal kommunerne selv overtage den 'lettere' støtte i modsætning til egentlig 'zorg', den tungere pleje, der falder under sygesikringen.

Den hollandske planlov, *Wet ruimtelijke ordening*, 2010 forkortet Wro, indeholder forskrifter om tilgængelighed på et overordnet niveau⁶⁸.

I Holland har man et bygningsreglement, *Bouwbesluit*, seneste udgave fra 2003. Det er ganske omfattende og ikke særlig nemt at finde rundt i, også hvis man forstår hollandsk. Den følges af vejledningen, *Nota van toelichting behorende bij het Bouwbesluit*. *Bouwbesluit* beskriver de lovpligtige krav til tilgængelighed. Tilgængelighedsbestemmelserne findes generelt under pkt. 4 om brugbarhed. Derimod findes bestemmelser om adgang, niveauforskelle og ramper under pkt. om sikkerhed⁶⁹. Bestemmelserne i *Bouwbesluit* er tekniske krav/detail-krav, men udviklingen går i retning af præstationskrav/funktionskrav og almene beskrivelser⁷⁰.

Ministeriet VROM, *ministerie van vookhuisvesting, rumtelijke, ordening*, Ministeriet for bolig, fysisk planlægning og miljø udgav i 2003 en brochure ved-

⁶⁶ Seniorforsker Inge Mette Kirkeby interviewede 18. april 2011 Nienke Blijham, programmedarbejder ved Vilans, et selvejende videnscenter på omsorgsområdet. eksempelvis ift. plejeboliger og demens. Dette interview danner udgangspunkt for dette afsnit.

⁶⁷ http://www.cgb.nl/english/legislation/equal_treatment_disability_and_chronic_illness_act lokaliseret 11. oktober 2011. Dog ikke en lov, som Nienke Blijham nævner i interviewet.

⁶⁸ De skulle være beskrevet i *Besluit ruimtelijke ordening*, forkortet Bro, men det har ikke været muligt at finde dette dokument.

⁶⁹ Kort introduktion i mail fra Lammert Flokstra, hollandsk arkitekt bosiddende i Danmark.

⁷⁰ Interview med Nienke Blijham.

rørende krav til tilgængelighed *'Het nieuwe bouwbesluit Integrale toegankelijkheid'*.

I Bouwbesluit henvises på tilgængelighedsområdet til den hollandske norm NEN 1814:2001 Tilgængelighed i miljøer, bygninger og boliger. Den er ikke forpligtigende, men i så fald den opfyldes i et byggeprojekt, er man garanteret tillige at imødekomme Bouwbesluit⁷¹.

Temaer i NEN 1814:

- Pladsbehov ved passage
- Minimums dørbredde
- Plads ved siden af dør
- Kontrastmarkering på glasflader
- Trapper
- Ramper
- Sanitære forhold
- Parkeringspladser
- Naturlige ledelinjer
- Skiltning
- Bordhøjde i situation, hvor både kørestolsbrugere og ikke-kørestolsbrugere sidder sammen.

NEN 1814:2001 opererer med fire kvalitetsniveauer:

- *Aanpasbaar*, tilpasningsdygtig – kan tilpasses.
- *Bruikbaar*, brugbar – kan bruges.
- *Bezoekbaar* – kan besøges.
- *Integral Bezoekbaar*, kan både bruges og besøges.

I NEN 1814:2001 beskrives det, at den hollandske norm er afstemt med *Handboek voor Toegankelijkheid*, Håndbog i tilgængelighed. Håndbogen er skrevet af Maarten Wijk tidligere professor i tilgængelighed på Delft Universitet. Den seneste udgave er fra 2008. Håndbogen går længere i sine krav end både Bouwbesluit og NEN 1814:2001. Denne håndbog skulle være meget anvendt af arkitekter⁷². Ligeledes sikrer man sig, at man lever op de gældende krav i Bouwbesluit, når man følger håndbogen⁷³.

CROW, nationalt videnscenter for infrastruktur, trafik og offentlige rum har udgivet *'Richtlijnen integrale toegankelijkheid openbare ruimte*, CROW Publicatie 177, 2002, Retningslinjer for tilgængelig og integrerede offentlige rum, 2002

Eftersom det har været vanskeligt at få adgang til information om byggesagsbehandling mm. i Holland, præsenteres den sparsomme information i dette afsnit, og Holland vil som Polen ikke blive behandlet i rapportens del 3. Byggesagsbehandlingen foregår lokalt i kommunerne. Her kontrolleres ansøgningerne om byggetilladelse men primært omkring brandforhold⁷⁴.

⁷¹ Interview med Nienke Blijham.

⁷² Interview med Nienke Blijham. Udtalelse understøttes af oplevelse undervejs i projektet, hvor jeg fik hjælp af en hollandsk landskabsarkitekt til at finde tilgængelighedsbestemmelserne i Bouwbesluit. Det lykkedes ikke, men han foretog et par telefonopkald til arkitekter i Holland, som alle refererede til denne håndbog.

⁷³ Til trods for at denne håndbog er bestilt på biblioteket ret efter påske, har det endnu ikke været muligt at låne den bog.

⁷⁴ Interview med Nienke Blijham

Bilag 7a Holland LOV

Signaturforklaring: skal overholdes

Equal Treatment (Disability and Chronic Illness) Act, 2003

WRO, Wet ruimtelijke ordening/ Planlov, 2008

WMO Wet maatschappelijke ondersteuning/ Lov om socialstøtte fra kommunerne, 2007

FORSKRIFT

Bowbesluit (bygningsreglement) 2003

TEKNISK STANDARD

NEN 1814:2001, Tilgængelighed i miljøer, bygninger og boliger

VEJLEDNING

Handboek voor Toegankelijkheid/ Håndbog i Tilgængelighed 2008

Het nieuwe bouwbesluit Integrale toegankelijkheid, 2002

Richtlijnen integrale toegankelijkheid openbare ruimte, 2002

Bilag 8: Storbritannien

I første del beskrives kravselementerne i Storbritannien. Derefter følger en beskrivelse af principper og midler i forbindelse med byggesagsbehandlingen.

Storbritannien (England og Wales), kortlægning af kravselementer

I denne forbindelse behandles udelukkende kravs-apparatet gældende for England og Wales. Eftersom Skotland og Irland har de deres egen tilsvarende lovgivning. Bilag 8a viser en grafisk fremstilling af landskabet af kravselementer i Storbritannien.

I 1995 fik Storbritannien en Anti-diskriminationslov for handicapområdet; *The Disability Discrimination Act 1995*, som gjorde det ulovligt at diskriminere over for mennesker med handicap i relation til:

- rekruttering og ansættelse
- adgang til varer, faciliteter og services
- uddannelse
- transport
- køb og leje af land eller ejendom

Loven var en '*civil rights law*', som blev suppleret med *regulations*, statutory *Codes of Practice* og *guidance notes*.

I princippet krævede denne anti-diskriminationslov ikke at bygninger var tilgængelige i forhold til mennesker med handicap, ligesom den ej heller omhandlede standarder for tilgængelighed. Det var derimod den service, som blev udbudt, loven direkte rettede sig mod. Ved en lovændring blev det i oktober 1999 påbudt alle serviceudbydere at foretage rimelige justeringer i forhold til de handicappede. Det kunne være at sørge for ekstra hjælp, hjælpemidler eller forandre måden, hvorpå en service bliver stillet til rådighed. Fra oktober 2004 påbød en ændring i loven, at serviceudbyderne ligeledes skulle foretage rimelige justeringer angående de fysiske forhold for at få bugt med de fysiske barrierer [Sawyer et al, 2003].

Et antal love relateret til diskrimination af forskellige art blev samlet og videreført i Ligebehandlings/ Ligestillingsloven; *Equality Act 2010*. Loven er stadig rettet mod den udbudte service, men de fysiske rammer bliver omtalt flere steder. Første gang behandles de i den del af lovens som omhandler pligten til at foretage tilpasninger/justeringer. Her beskrives et grundlæggende krav i forhold til de bygningsfysiske rammer. For hvis en fysisk egenskab stiller et menneske med handicap i en betydelig dårligere situation i forbindelse med et relevant anliggende sammenlignet med et menneske uden handicap, bør der foretages rimelige foranstaltninger for at undgå en sådan situation [§ 6].

I relation til uddannelse spiller det fysiske miljø en rolle i loven. Med henblik på at forøge mulighederne for deltagelse i undervisningen for elever med handicap skal de pågældende myndigheder for en foreskrevet periode udarbejde en strategi for forbedringer af det fysiske miljø. Ligeledes for en foreskrevet periode skal der udarbejdes og løbende revideres en tilgængelig-

hedsplan, som beskriver den planlagte forbedring af det fysiske miljø [schedule 4]. Samme krav optræder i The Special Educational Needs and Disability Act 2001 (SENDA), som stadig er gældende, men som i sin tid blev udarbejdet som en supplerende lov på uddannelsesområdet.

Hvor vi i Danmark er vant til at tilgængelighedsbestemmelserne har en central placering, hvor vi i udgangspunktet kun skal forholde os til et dokument nemlig BR10, er situationen en anden i Storbritannien, hvor tilgængelighedsbestemmelserne er placeret i forskellige dokumenter.

Det engelske bygningsreglement, *The Building Regulations 2010* (vil blive omtalt om bygningsreglementet) er udarbejdet på baggrund af Byggeloven fra 1984, *the Building Act 1984*. Bygningsreglementet omhandler overordnede juridiske temaer og en kort gennemgang/oversigt af 14 mere byggefaglige temaer i Schedule 1; Part A, Part B, Part C, Part D, Part E, Part F, Part G, Part H, Part J, Part K, Part L, Part M, Part N og Part P. Bygningsreglementet foreskriver funktionelle krav for design og konstruktion af bygninger, som skal sikre sunde og sikre bygninger, der tillige er energibesparende og tilgængelige.

Det er primært Part M og Part B, der er bestemmende for tilgængeligheden. *Approved Document M - Access to and use of buildings 2004*⁷⁵ uddyber og vejleder om kravene angående part M i bygningsreglementet, mens *Approved Document B Fire Safety - volume 1 Dwellinghouses, 2006* og *Approved Document B Fire Safety - volume 2 Buildings other than dwellinghouses, 2006* uddyber og vejleder om kravene angående part B i bygningsreglementet.

Om Approved Document M

Part M i bygningsreglementet (M1 – M4) beskriver, at der skal sørges for, at mennesker kan få adgang til og bruge bygningen og dens faciliteter (M1). I forbindelse med adgangen til tilbygninger, som ikke indeholder boliger, skal der sørges for en passende og uafhængig/selvstændig adgang hvor det er praktisk muligt (M2). Dette gælder dog ikke, når adgangen tilvejebringes gennem den eksisterende bygning. Ligeledes skal der i forbindelse med ikke-beboelsesbygninger med sanitære faciliteter, hvor der bygges til, sørges for rimelige sanitære forhold (M3) Hvis der i forvejen er tilstrækkelig med sanitære faciliteter tilstede og brugerne har adgang til disse, er det ikke nødvendigt at sørge for sanitære faciliteter i tilbygningen. M4 handler om sanitære forhold i boliger. Her skal det sikres, at der er sanitære faciliteter på indgangsplanet, Hvis der ingen beboelige rum er på dette plan, skal de sanitære faciliteter enten placeres her eller på hovedplanet.

Som tidligere beskrevet, suppleres Part M med Approved Document M.

Approved Document M gælder:

- ved opførelse/nybyggeri af boliger og andre bygninger (non-domestic, ikke-boliger)
- ved udvidelse eller en væsentlig forandring af andre bygninger (non-domestic, ikke boliger)
- når en bygning eller en del af den undergår en væsentlig anvendelsesændring; gælder med hensyn til hotel, pensionat, institution, butik eller offentlig bygning.

I dette dokument gøres læseren opmærksom på, at uanset overensstemmelsen med bygningsreglementet, er der forpligtigelser under Disability

⁷⁵ Approved Document M Access to and use of buildings omtales i sin forrige udgave som Part M – Access and facilities for disabled people. Med den nye udgave har det været målet at indarbejde den Britiske Standard BS 8300:2001, bringe Part M i samsvar med de andre Parts i reglementet samt indarbejde en mere inkluderende tilgang og dermed et fokus på access and use for all/adgang og anvendelse for alle. [Sawyer et al, 2003].

Discrimination Act 1995 om at serviceudbydere skal vurdere barrierer fremkaldt af bygningens fysiske egenskaber, *features*.

I forbindelse med boliger, beskriver Approved Document M, at en udvidelse eller ændring af en bolig, må i relation til Part M i bygningsreglementet ikke forringe bygningen. Overordnet betragtes Approved Document M som et element, der angiver *guidance*, vejledning eller en form for styring/føring angående Part M i bygningsreglementet [Sawyer et al, 2003].

Dokumentet:

- fremlægger et antal mål, som bør imødekommes
- italesætter *design considerations*; design betragtninger
- beskriver tekniske detaljer på designløsninger; denne del omtales som *provisions*, som både kan betyde tilvejebringelse og i den juridiske verden: bestemmelse.

Disse *provisions*, løsninger viser en måde men ikke den eneste, hvorpå de overordnede bestemmelser kan imødekommes og overholdes. Der ligger altså ingen forpligtigelser i Approved Document M til at altid at vælge de samme løsninger, som er beskrevet her. Alternative løsninger accepteres, så længe de lever op til de overordnede bestemmelser [Sawyer et al, 2003].

Det betyder at vejledningen i de forskellige approved documents vil blive taget i betragtning i forhold til kontrolorganets⁷⁶ vurdering i forbindelse med byggesagsbehandlingen af, hvorvidt det planlagte eller igangværende byggeri imødekommer de overordnede bestemmelser. Det findes ydermere en juridisk antagelse/formodning om, at hvis man har fulgt vejledningen, så er det bevis på at ens arbejde lever op til bygningsreglementet. Det er kontrolorganets opgave at tage stilling til om tegningsmaterialet og den færdigstillede bygning lever op til kravene i Schedule 1 (Part A, Part B etc.) i bygningsreglementet. Derimod er det ikke deres opgave, at vurdere hvorvidt bygherren følger en specifik vejledning eller specifikt eksempel i et approved document. [Building Regulations, Explanatory Booklet, 2005:2.8].

Store dele af vejledningen i Approved Document M baserer sig på den britiske standard BS 8300:2001, *Design of buildings and their approaches to meet the needs of disabled people – Code of Practice* og nogle ergonomiske studier, som store dele af denne standard bygger på. Approved Document M synes derfor at være mere foreskrivende end de andre approved documents. Det fremhæves, at man altid skal huske på at vejledningen i Approved Document M er beregnet til at angive en måde, hvorpå bestemmelserne kan opfyldes. Der vil derfor være andre lige så tilfredsstillende måder at møde disse bestemmelser på. Passende løsninger af adgangsproblematikken vil variere alt efter størrelse, skala, type samt den forventede anvendelse af bygningen. Dette er særligt gældende i forbindelse med eksisterende bygninger, hvor omfattende tilgængeligheds løsninger er uigennemførlige grundet de begrænsninger, som bygningen konstruktion og kontekst skaber.

Om Approved Document B.

Som i Part M i bygningsreglementet beskrives forhold omkring tilgængelighed ej heller i Part B om brandsikkerhed. Vinklingen er meget generel og overordnet. Som Approved Document M er Approved Document B ligeledes opbygget af provisions.

I den forrige udgave af Approved Document B angående brandsikkerhed var det beskrevet, at man ikke fandt det nødvendigt at indarbejde specielle strukturelle forholdsregler til støtte for mennesker med handicap og deres rømning. Organisering af hjælpearrangementer vil i stedet være det nødvendige behov. [Sawyer et al, 2003]. Holdning har ændret sig, for i den

⁷⁶ Kontrolorganets rolle vil blive beskrevet yderligere i del 3.

gældende Approved Document B volume 1 og 2 spiller tilgængelighed en større rolle end tidligere; her benyttes begrebet Inclusive Design – Storbritanniens version af Universal Design.

I dokumentet angående 'boliger' beskrives det, at den sundhed og sikkerhed, som bygningsreglementet skal sikre også gælder for mennesker med handicap. Dokumentets provisions vurderes til at definere en fornuftig standard/ et fornuftigt/rimeligt niveau for de fleste bygninger. Alligevel kan der være mennesker med specielle behov, som dette dokument ikke adresserer/henvender sig til. Derfor vil det i nogle situationer være nødvendigt med ekstra forholdsregler for at imødekomme disse behov. Dette bør vurderes fra sag til sag.

I dokumentet om 'andre bygninger end boliger' suppleres dette budskab med en reference til Part M og anti-diskriminationsloven fra 1995 angående serviceudbydernes pligt til at vurdere, hvorvidt de fysiske forhold skaber barrierer for brugerne uanset handicap, alder eller køn. Det betyder at de brandsikkerhedsmæssige/brandtekniske forholdsregler i en bygning bør tage hensyn til alle brugerne og deres behov. Det vil derfor ikke være passende bortset fra meget særlige tilfælde⁷⁷ at formode, at visse grupper vil blive ekskluderet fra en bygning grundet dens anvendelse.

Ud over et afsnit i den generelle introduktion til dokumentet om 'boliger' er der ingen steder særlige beskrivelser eller bemærkninger angående tilgængelighed. For dokumentet om 'andre bygninger end boliger' er det anderledes, for her finder man information om særlige forhold omkring tilgængelighed i dokumentet i relation til de forskellige temaer, eksempelvis i forbindelse med 'vision panels in doors' og vertikale flugtveje.

Britiske tekniske standarder

Generelt for de forskellige approved documents refererer de til mange forskellige britiske standarder omhandlende forskellige temaer. I indværende sammenhæng er fokus udelukkende på de standarder, som direkte omhandler tilgængelighed og mennesker med handicap⁷⁸.

Approved Document M henviser til BS 8300:2001, som siden hen er blevet erstattet af *BS 8300:2009, Design of buildings and their approaches to meet the needs of disabled people – Code of Practice*. Denne standard omhandler ikke boliger, og derfor henviser den til *DD266:2007 Design of accessible housing – Lifetime home – Code of practice*. Selvom den er udgivet af British Standard, kan den ikke helt endnu betragtes som en teknisk standard, grundet dens status som udkast.

Approved Document B henviser til *BS 5588-8:1999 Fire precautions in the design, construction and use of buildings. Code of Practice for means of escape for disabled people*. Den var en del af en serie. Serien som helhed bortset fra BS 5588-1:1990 er siden blevet erstattet af *BS 9999:2008 Code of practice for fire safety in the design, management and use of buildings*. I forbindelse med alarmering af mennesker med nedsat hørelse refereres til BS5839-1:2002. Den nyeste udgave hedder *BS 5839-1:2002 + A2:2008 Fire detection and fire alarm systems for buildings – part 1: Code of practice for system design, installation, commissioning and maintenance*.

Code of Practice betyder i princippet, at der er tale om en vejledning med anbefalinger om god praksis, på dansk kunne en begrebet oversættes til 'praksis-kodeks'. En sådan praksis-kodeks kan ikke pålægge nogen lov-mæssig forpligtigelse og er derfor ikke et *authoritative statement of the law*.

⁷⁷ Der er ingen eksempler på hvilke særlige tilfælde, man har forestillet sig.

⁷⁸ Til trods for det store arbejde i forbindelse med kildegennemgangen, kan der være områder, som har været så godt gemt, at de simpelthen er blevet overset. Set ud fra et Universal Design perspektiv, er det positivt, at de faglige temaer er så generelle som mulige og dermed ikke specifikt optræder som handicaptilgængelighed.

Alligevel kan en sådan praksis-kodeks anvendes som bevis i en retsforfølgning/retssag. Nævn og domstol skal tage den i betragtning. En praksis-kodeks giver forklaring på vigtige dele af lovene, men eftersom der er områder præget af uklarhed, vil det i sidste instans være domstolen, som bestemmer, hvad der faktisk er lov. Særligt i relation til tilgængelighed og formuleringen af rimelige foranstaltninger eller ændringer i Ligestillingsloven, er det uklart, hvad 'rimelig' faktisk dækker over [Sawyer et al, 2003]. Her opstår begrebet *common law*, hvor en afgørelse i en sag dermed skaber præcedens for, hvad der er muligt at gøre efterfølgende.

Et landskab af vejledninger

Som kortlægningen af det britiske landskab viser i bilag 7, er antallet af vejledninger i Storbritannien ganske omfattende og af vidt forskellige karakter.

De kan overordnes inddeles tematisk:

- Officielle vejledninger, der supplerer en lov.
- Vejledning udgivet af myndigheder/lokale myndigheder/forvaltninger/organisationer omhandlende grænsefeltet mellem byggeri, byplan og transportområdet.
- Vejledning udgivet af interesseorganisationer
 - I forhold til bygninger og byggeproces
 - I forhold til specifik funktionsnedsættelse. Inden for hvert handicapfelt findes der adskillige vejledninger.
 - Et generelt tema som sport

Eftersom de officielle vejledninger relaterer sig direkte til lovgivningen, vil de blive opført i rapporten. Som tidligere beskrevet suppleres en lov af forskrifter, praksiskodeks og *guidance notes*, vejledende meddelelser. På sundhedsområdet har Department of Health udgivet:

- Health Building Note 00-02: Sanitary spaces; 2008. Evidensbaseret vejledning om design og indretning af sanitære faciliteter på sundhedsområdet i relation til patienter, besøgende og personale.
- Health Building Note 00-03: Clinical support spaces; 2009⁷⁹
- Health Building Note 00-04: Circulation and communication spaces; 2008, Vejledning om design af områder for circulation og kommunikation på hospitaler og andre sundhedsbygninger.
- Health Building Note 04-01: Adult in-patient facilities; 2008

En anden form for officielle meddelelser er kategorien *Building Bulletin*, som udgives af Department for Education og Department for children, schools and families. I forhold til tilgængelighed omhandler følgende dokumenter vejledning angående tilgængelighed:

- Building Bulletin 102: Designing for disabled children and children with educational needs: guidance for mainstream and special schools, 2008
- Building Bulletin 100: Design for fire safety in schools, 2007
- Building Bulletin 99: Briefing Framework for Primary School Projects, Incorporating primary school revision to Building Bulletin 82: Area Guidelines for Schools.
- Building Bulletin 90: Lighting Design for Schools, 1999
- Building Bulletin 77: Designing for Pupils with Special Educational Needs and Disabilities in Schools.

Ser man på vejledningerne samlet, kan man konstatere, at de dækker et meget bredt felt, fra et meget fagspecifikt objektniveau eksempelvis udformningen af handikaptoiletter til et mere processuelt niveau som eksempelvis

⁷⁹ Det har ikke været muligt for biblioteket på SBI/ Aalborg Universitet at skaffe og udlåne Health Building Note 00-03: Clinical support spaces; 2009 og Health Building Note 04-01: Adult in-patient facilities; 2008

undersøgelse af tilgængeligheden i en eksisterende bygning. Der har været fokus på at formidle viden, der kan understøtte de involverede parter; måske særligt de projekterendes arbejde på alle fronter.

Storbritannien; principper og midler i byggesagsbehandlingen

Kilden bag beskrivelse af proceduren i dette afsnit er *Building Regulation Explanatory Booklet*⁸⁰ og hjemmesiden Planning Portal, som er regeringens online bygnings- og planlægnings ressource⁸¹.

Det er bygherrens ansvar at bygningen lever op til de relevante planregler og bygningsreglement. Det er derimod *Building Control Bodies* (BCBs), bygningsmyndighedernes opgave at kontrollere at bygningsreglementet er blevet efterkommet. Der findes to typer af BCB; en *Local Authority Building Control* (LABC), en lokal offentlig bygningsmyndighed og en privat, *Approved Inspector Building Control* (AIBC) inspektør. Som firma eller enkeltperson kræves en autorisation under Byggeloven fra 1984 for at blive *approved inspector*, godkendt inspektør.

Alle de godkendte inspektører er registreret in the Construction Industry Council (CIC). Af forsikringsmæssige årsager kan de fleste af de godkendte inspektører ikke involvere sig i projekter, som omhandler bolighuse eller opførelse af lejligheder beregnet på udlejning eller salg.

Enhver bygherre kan selv vælge hvilket kontrolorgan, der ønskes i den pågældende byggesag. Valg af type meddeles til myndighederne ved den første obligatoriske underretning.

Vælges de lokale myndigheder skal bygherren alt efter omfanget af byggesagen ligeledes selv vælge mellem to byggesagsbehandlingsprocedurer; *full plan application* eller *building notice*.

Full plan proceduren indebærer, at ansøgeren før byggestart i forbindelse med ansøgning til den lokale myndighed indsender tegningsmateriale samt information, som viser alle konstruktionsdetaljer. De vil da kontrollere tegninger samt tage kontakt til relevante myndigheder angående eksempelvis brandforhold og kloakering. Inden for fire uger fra afleveringstidspunktet, vil proceduren blive afsluttet med en tilbagemelding. Hvis ansøgeren er indforstået med en lidt længere sagsbehandlingstid, kan det tage op til to måneder. Hvis byggeprojektet imødekommer reglementet vil ansøgeren modtage en godkendelse. Modsat hvis projektet afvises, vil det være muligt for ansøgeren at anmode om at få mulighed for at foretage ændringer i projektet eller frembringe yderlig detaljer. Alternativt kan en betinget godkendelse udstedes mod at ansøger enten foretager ændringer i projektet og tegningsmaterialet eller indsender yderlig dokumentation.

En byggetilladelse efter full plan proceduren gælder i tre år. Den lokale myndighed vil foretage inspektion af byggeriet. Efter anmodning i forbindelse med ansøgning om byggetilladelse, vil der blive udstedt en færdiggørelsesattest, *completion certificate*, i så fald at den lokale myndighed finder, at den færdige bygning imødekommer reglementet. Hvis der under processen opstår en uoverensstemmelse mellem ansøger og kontrolorgan, giver full plan proceduren ansøger mulighed for at bede om en afgørelse fra The Office of the Deputy Prime Minister (i England) eller the Welsh Assembly Government (i Wales), uanset om projektet lever op til reglementet eller ej.

⁸⁰ Udgivet af Office of the Deputy Prime Minister,

<http://www.planningportal.gov.uk/buildingregulations/goodpractice/booklet> senest lokaliseret 20. oktober 2011.

⁸¹ http://www.planningportal.gov.uk/wps/portal/portalhome/unauthenticatedhome!ut/p/c5/04_SB8K8xLLM9MSSzPy8xBz9CP0os3gjtxBnJydDRwMLbzdLA09nSw_zsKBAIwN3U_1wkA6zeHMXS4gKd29TRwNPi0s3b2e_AGMDAwOivAEO4Gig7-eRn5uqX5CdneboqKglAGUwqho!dl3/d3/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/ senest lokaliseret 20. oktober 2011.

Building Notice proceduren omhandler hverken aflevering eller afslag på et tegningsmateriale, da den er udviklet til hurtig sagsbehandling af små byggesager. Denne procedure kan ikke anvendes i følgende typer af byggesager:

- Når projektet er berørt af brandlovgivning; the Fire Precautions Act 1971 og Fire Precautions (Workplace) Regulations 1997.
- Når der bygges tæt på eller ovenpå van dog kloakføringer.
- Hvis pågældende nybyggeri har en facade mod en privat gade.

Så snart bygherren har afgivet building notice, har informeret de lokale myndigheder og er begyndt at bygge, vil en byggesagsbehandler foretage inspektion af byggeriet. I så fald at byggeriet ikke lever op til reglementet, vil ansøgeren blive rådgivet herom. Ligeledes kan den lokale myndighed kræve ekstra information, beregninger og tegningsmateriale i sådanne tilfælde. Modsat full plan proceduren er det med denne building notice procedure hverken muligt at få udstedt et færdiggørelses certifikat eller i en konflikt at bede om en afgørelse fra en højere instans.

En godkendt inspektør som kontrolorgan, har det formelle ansvar for kontrol af tegningsmateriale og inspektion af byggeriet, så snart de lokale myndigheder har accepteret den modtagne underretning (initial notice) fra ansøgeren.

Den godkendte inspektør vil bidrage med:

- Rådgivning om hvordan bygningsreglementet gælder i forhold til byggeriet.
- Kontrol af tegningsmaterialet.
- Udstedelse af *plans certificate*, planattest hvis bygherren anmoder om det. Certifikatet viser, at byggeprojektet lever op til reglementet.
- Inspektion af byggeriet under dets udførelse.
- Udstedelse af et *final certificate*, slutattest i forbindelse med færdiggørelsen af byggeriet.

Den udstedte slutattest skal af inspektøren afleveres til de lokale myndigheder. Denne slutattest garanterer, at den pågældende bygning beskrevet i den første underretning er færdiggjort og at inspektøren har fuldført sine forpligtelser. Viser det sig, at inspektøren ikke er tilfreds med byggeriet, er det ikke muligt at udstede en slutattest. I så fald at bygherren ikke ønsker at foretage relevante ændringer, er inspektøren nødt til at indberette dette til den lokale myndighed.

Som i forbindelse med full plan proceduren hos den lokale myndighed, er det muligt i forbindelse med en konflikt med den pågældende godkendte inspektør at bede om en afgørelse fra en højere instans.

Hvis bygherren overtræder reglementet kan den lokale myndighed, eller enhver borger vælge at føre en sag ved the magistrates' court, den laveste retsinstans i Storbritannien. Her kan bygherren og/eller entreprenøren blive idømt en bøde på op til £5.000 for overtrædelsen. Samtidig kan bygherren/entreprenøren blive bødelagt med op til £50 pr. dag, som går efter domsafsigelsen og så længe, som overtrædelsen fortsat finder sted. Alternativt eller i tillæg kan den lokale myndighed kræve i en *enforcement notice*, en officiel meddelelse, at bygherren og entreprenøren ændrer på eller helt fjerner den del af arbejdet, som har afstedkommet en overtrædelse af bygningsreglementet. Hvis bygherren nægter dette, har den lokale myndighed ret til at selv at påtage sig arbejdet og få rettet op på overtrædelsen men på bygherrens regning. Hvor mange sager af disse typer, der finder sted i Storbritannien, har det ikke været muligt at undersøge og ej heller det tematiske omfang af de, hvorvidt der føres sager angående manglende efterlevelse af tilgængelighedsbestemmelser.

Der er konkurrence mellem de to typer af kontrolorgan, den offentlige og den private. Konkurrencen ansporer til højere effektivitet og kvalitet på servicen til kunderne. Samtidig ligger der også i denne konkurrence en fare for forringelser, som kan true både sundheden og sikkerheden for brugerne af bygningerne. Department for Communities and Local Government formulerede derfor i 2006 en *Building Control Performance Standards*. Et tema i denne manual er inspektion på byggepladsen og af det færdige byggeri. Til hver byggesag skal der udarbejdes en inspektionsplan, som løbende skal revideres blandt andet i forbindelse med konstatering af fejl og mangler samt korrektionen af disse. Hvert byggeri bør inspiceres en gang om måneden, og hver tredje måned hvis byggeriet står stille.

Et helt andet tiltag i Storbritannien er The National Register of Access Consultants, forkortet NRAC. I NRAC kan man søge professionel vejledning om, hvordan man skaber og udvikler inkluderende miljøer, som er i overensstemmelse med Lighedsloven fra 2010. Når NRAC beskrives i dette afsnit skyldes det dels tiltaget karakter som ressource i forhold til at højne kvaliteten af det byggede miljø i forhold tilgængelighed og dels, at den svenske certificeringsordning på tilgængelighedsområdet lægger sig op ad denne ordning – dog i en mere formaliseret version, eftersom loven stiller krav om denne type certificering. Man derfor anskue tiltaget NRAC som et middel til at opnå bedre tilgængelighed. NRAC er et uafhængigt register af akkrediterede/godkendte Access Auditors og Access Consultants, som lever op til professionelle standarder og kriterier udarbejdet af et peer review (fagfælle) system. NRAC har eksisteret siden 1999, hvor initiativet blev sat i søen af Centre for Accessible Environments med finansiering fra forskellige offentlige instanser⁸².

Access statement er et middel i byggesagsbehandlingen

Et andet tiltag i Storbritannien er Access Statement. I den seneste udgave af approved document M introduceres det redskabsorienterede middel *Access Statement*⁸³, en udtalelse om adgang og tilgængelighed. Grundlæggende handler en sådan udtalelse om at gengive intentioner bag det pågældende byggeprojekt. Det anbefales at udarbejde et access statement for at identificere den filosofi og tilgang til inclusive design, man har valgt. Særlig i forhold til situationer, hvor man har valgt at fravige fra vejledningen i approved document M og operere med en alternativ løsning. Dermed optræder et access statement som et redskab eller en hjælp til for kontrolorganet at vurdere, hvorvidt et projekt i en ansøgning imødekommer bestemmelserne. Det anbefales, at dette access statement afleveres i forbindelse med ansøgning om byggetilladelse uanset, hvilken procedure der vælges (full plan eller building notice).

Indenfor planområdet⁸⁴ anbefales et access statement til at gengive og beskrive:

- filosofien bag og den anvendte tilgang til *inclusive design*
- hovedtemaerne i den pågældende plan
- kilden til den vejledning, som er anvendt i planprojektet

Samtidig bør man i relation til ansøgning om byggetilladelse se dette access statement som:

- Et redskab til at fremme dialogen mellem ansøger og kontrolorganet.

⁸² It was initially funded by central government. The Department for Work and Pensions (DWP) and the Department for Communities and Local Government (DCLG), the Department for Transport (DfT) and the former Disability Rights Commission (DRC) continue to support the Register and are observers on the Advisory Group.

<http://www.nrac.org.uk/> lokaliseret 20. oktober 2011.

⁸³ Direkte oversat til dansk: adgangsudtalelse, men det kunne også være en tilgængelighedsudtalelse. I stedet for at forsøge at frembringe en god dansk betegnelse, anvendes den engelske betegnelse i stedet i indeværende rapport.

⁸⁴ Planning and access for disabled people: a good practice guide udgivet i 2003 af the Office of the Deputy Prime Minister (ODPM) transferred the Department for Communities and Local Government.

- Et redskab til i projektet at organisere mængden af information omkring tilgængeligheden, beslutninger herom og rationalet bag disse beslutninger - også løbende i relation til slutbrugeren og forpligtigelserne i Ligebehandlingsloven.

Et access statement bør indeholde information om ansøgerens intention (bygherre, designer/arkitekt) samt en tilkendegivelse af, hvor projektet imødekommer vejledningen i approved document. Hvis en ansøger ønsker at afvige fra vejledningen i approved document M for at opnå en bedre løsning ved at anvende nye teknologier, en mere bekvem løsning eller beskæftige sig med begrænsningerne ved en eksisterende bygning, skal et sådan access statement redegøre for årsagen til denne fravigelse samt begrundelsen for den valgte design tilgang. Begrundelsen bør indeholde argumenter/beviser som eksempel:

- Reference til BS 8300, hvis den indeholder anbefalinger, som fraviger provisions i approved document M eller ikke er med i approved document M.
- Forskningsresultater publiceret inden for de seneste fem år.
- Udtalelser fra andre myndigheder og aktører.
- Overbevisende argumenter om at man med en alternativ løsning vil opnå det samme, et bedre eller et langt mere passende/fornuftigt udbytte.

Ligeledes i forbindelse med tilbygninger og væsentlige ændringer i anvendelsen i bygninger, tilbyder et access statement ansøgeren nogle muligheder. Det gælder i forhold til en kortlægning af de begrænsninger, som den eksisterende bygningsstruktur og nære miljø påtvinger samt lejligheden til at foreslå kompenserende forslag og foranstaltninger i de tilfælde, hvor fuld adgang viser sig at være uigennemførligt eller urimeligt. En alternativ løsning og dens forklaring vil blive taget i betragtning i de situationer, hvor en *less-than-fully* tilgængelig adgang foreslås.

Et access statement tillader tillige ansøgeren at definere og bestemme, om der er bygninger eller dele af bygningen, hvor det enten vil være rimeligt med begrænset adgang, eller urimeligt at forvente at bestemte grupper af mennesker vil kræve adgang. Det kunne eksempelvis være i forbindelse med håndtering af kemikalier eller andre arbejdsprocesser, hvor børns, ældre menneskers og mennesker med handicaps ophold kan resultere i en ulykke.

På planområdet findes der vejledninger til, hvordan man kan arbejde med access statement som et redskab. *Design and access statements, How to write, read and use them* blev udgivet af CABE⁸⁵ i 2006 i forbindelse med en regeringens ændringer til ansøgningsprocessen på planområdet. I Wales har Design Commission for Wales i 2008 udarbejdet sin egen vejledning, *Design and Access Statements in Wales – Why, What and How*.

Når der i denne rapport er fokus på access statement som inspirationskilde skyldes det, at der heri ligger et potentiale som redskab der kontinuerligt kan skærpe opmærksomheden på tilgængeligheden i projektet undervejs i designprocessen⁸⁶. Der ligger naturligvis en fare i, at access statement opfattes som et krav, der skal overståes i en fart frem for at være et redskab. Hvilket betyder, at man kopierer materialet fra et projekts access statement

⁸⁵ CABE var en forkortelse for the Commission for Architecture and the Built Environment, som var rådgiver for den britiske regering fra 1999 – 2011. Kommissionen er nu nedlagt, men det er stadig muligt at få adgang til det materiale, som er blevet udarbejdet gennem tiden.

⁸⁶ Omhandler både skitseringsfasen og projekteringsfasen.

til et andet projekt uden at stoppe op og se på tilgængeligheden med friske øjne⁸⁷.

BR10 er opbygget anderledes end approved document M, men alligevel vil access statement i en dansk kontekst kunne anvendes til at synliggøre, hvordan man har valgt at følge kravene og vejledningsteksten i BR10 samt til at beskrive den værdimæssige tilgang til projektet og tilgængelighed. Det kunne være interessant at udføre et pilotprojekt, hvor man afprøvede anvendelsen af access statement i nogle danske projekter og efterfølgende undersøgte både tilgængeligheden i de opførte byggeprojekter men også de involverede aktørers oplevelse af forløbet.

Access statement er et middel i byggesagsbehandlingen

Det har været tydeligt, at der i flere lande uden for Skandinavien er fokus på Occupancy-fasen, hvor den ny opførte bygning tages i brug og anvendes, og dermed har et liv efter, at byggebranchens aktører har tegnet og bygget den. Særligt i Storbritannien er der en opmærksomhed på dette aspekt af bygningen med hensyn til bygningens brugerflade, hvor mødet med brugerne finder sted. Et eksempel herpå ser vi i den tekniske standard BS 8300:2009 som beskæftiger sig med *Management and maintenance issues*, ledelse og vedligeholdelsestemaer. Vi har antagelig alle sammen oplevet at besøge en bygning, hvor bygningens brugerflade ikke fungerer som tiltænkt grundet forandringer af forskellige karakter, som er sket efterfølgende. Det kan være, at der står store grønne planter foran den knap, man skal trykke på, hvis man vil aktivere den automatiske døroplukning, eller at handicaptolietet anvendes som lagerum og dermed er umuligt at benytte.

I forbindelse med forskning i samspil mellem børn, skolens fysiske rammer og den pædagogiske praksis anvendes begrebet mulighedsfelt. Mulighedsfeltet består af alle de potentielle muligheder, som det fysiske rum tilbyder i relation til brugerens evne til at afkode mulighederne [Gitz-Johansen et al, 2001]. Dog står dette mulighedsfelt ikke alene, for måden de fysiske rammer udnyttes på kan ikke adskilles fra forvaltningen af dem. Det betyder, at den rolle, som det fysiske miljø spiller kun kan vurderes, hvis man også ser på den pædagogiske administration. Hvis børnene altid oplever, at døren til et lokale altid er låst, optræder lokale som en modspiller fremfor en medspiller, men ikke i kraft af sig selv men som en følge af forvaltningen [Kirkeby, 2005].

Man ser i en undersøgelse af et kontormiljø, hvordan mulighedsfeltet og de fysiske rammers rolle påvirkes af henholdsvis et forbud og en forvaltning, der har med den daglige vedligeholdelse at gøre; management and maintenance. Ledelsen har forbudt medarbejderne, at spise kage og lign. i fællesområdet kaffebarer. Kun et af de fælles semi-åbne møderum er udstyret med whiteboardtuscher, hvilket betyder, at det er dette rum, som anvendes til uformelle møder med flere deltagere. De resterende rum anvendes primært til telefonsamtaler. Et andet aspekt er kulturen i organisationen. Nogle semi-åbne møderum mangler stole, fordi folk har lånt en stol til et møde i det anvendelige rum og ikke har sat den tilbage igen efter brug. For at anvende møderummet som møderum, ville det kræve, at man må gå på jagt i de andre møderum efter stole. Dermed er det mere oplagt at anvende møderummene til telefonsamtaler [Grangaard, 2008].

I relation til tilgængelighed og generel anvendelig er den britiske opmærksomhed på bygningens brugerflade samt forvaltningen og vedligeholdelsen

⁸⁷ Marcus Ormerud, chef på SURFACE Inclusive Design Research Centre, Salford University udtalte i forbindelse med sit oplæg sin keynote speaker ved netværksmøde 2011 for det nordiske netværk for arkitekturforskere i Universal Design, at der i Storbritannien desværre var en tendens til 'copy-paste' i forhold til anvendelsen og aflevering af access statement i forbindelse med myndighedsbehandlingen.

af bygningen utrolig interessant. For det er her i mødet med brugeren, at bygningen virkelig står sin prøve, hvorvidt den faktisk fungerer i dagligdagen. BS 8300:2009 præsenterer en lang liste over forhold, man på forskellige niveauer bør være opmærksom på for at sikre, at den i udgangspunktet tilgængelige bygning faktisk også er tilgængelig og brugbar. Listen dækker et bredt spænd fra deciderede vicevært opgaver som snerydning til mere holdningsbearbejdende tiltag, som at få skabt en bevidsthed blandt personalet omkring vedligeholdelses- og forvaltningsaspektet af bygningen, så man undgår at pottedplanterne står i vejen eller at alt den overskydende sne er placeret på handicapparkeringspladserne. Hvorvidt denne opmærksomhed på bygningens brugbarhed skyldes sund fornuft eller ønsket om at gardere sig mod en retssag anlagt i henhold til anti-diskriminationsloven er ikke til at afgøre. Dog skal man nok ikke se bort fra, at der i de lande, hvor man har haft en anti-diskriminationslov i flere årtier, er en anden holdning til stede i forhold til forventninger omkring, hvem som har et ansvar i forhold at lægge til rette for tilgængelighed end i lande, hvor man nok er vant til, at det offentlige system har et ansvar.

Access audit

Samme opmærksomhed er til stede i forbindelse med *access audit*⁸⁸, vurdering af adgangen, som ligeledes er et britisk koncept. Denne tilgængelighedsvurdering er en vurdering af, i hvor høj grad et miljø eller en service imødekommer nuværende og potentielle brugere og deres behov. Samtidig afdækkes de barrierer, der måtte være til stede, ligeledes som vurderingen også påtager sig at anbefale løsningsforslag for at opnå en højere grad af tilgængelighed. Der er knyttet en proces til en access audit, hvor eksempelvis brugerne af en bygning involveres i at afdække viden om tilgængeligheden. En sådan access audit medvirker dermed også til at uddanne brugerne eller i hvert fald give dem en større indsigt i forhold omkring tilgængelighed. Den tidligere anti-diskriminationslov fra 1995 har spillet en stor rolle med hensyn til at slå fast, at nøglen til at få identificeret barrierer er anvendelsen af access audit [Grant 2005].

Som inspirationskilde, giver access audit umiddelbar størst mening i relation til regulering af tilgængelighed i Danmark i forbindelse med eksisterende byggeri samt som udgangspunkt for designprocessen⁸⁹ i forhold til at skabe en bevidsthed hos de involverede professionelle parter.

Access audit og opmærksomheden på forvaltning/vedligeholdelsesfokus i BS 8300:2009 vidner om, at man også har fokus på tilgængeligheden i det eksisterende byggeri og det nybyggede miljø samtidig som man tænker i processer i Storbritannien. En sådan opmærksomhed kunne man godt blive inspireret af i Danmark. Det ville være interessant eksempelvis i forbindelse med en offentlig bygning, at udforske det potentiale, der ligger i at involvere personalet i en access audit med henblik på at skabe større forståelse for potentielle brugeres behov og de barrierer, de møder i en bygning.

⁸⁸ Direkte oversat til dansk: vurdering af adgang.

⁸⁹ En type af access audit blev anvendt i forbindelse med uddannelsesforløb for rådgiverne på Danske Handicaporganisationers nye domicil; oplæg på SBI's Tilgængelighedsseminar 2011, 25.10.2011 af bygherrerådgiver Mette Thiberg, Gottlieb & Paludan.

Bilag 8a
Storbritannien

Signaturforklaring: skal overholdes

England og Wales. Scotland og Nordir-land har anden lovgivning.

LOV

The Equality Act 2010	Building Act 1984	Occupiers Liability Acts 1957 + 1984	SENDA 2001; Special Educational Needs and Disability Act 2001 (ang. bygninger først gældende fra 2005)	The Workplace (Health, Safety and Welfare) Regulations 1992 + The Health and Safety (Miscellaneous Amendments) Regulations 2010
-----------------------	-------------------	--------------------------------------	--	---

FORSKRIFT

The Building Regulations 2010, incl. Part M mm.	Approved Document M Access to and use of buildings 2004	Approved Document B Fire safety, vol 1 Dwellingshouses 2006 , vol 2 Buildings other than dwellinghouses, 2006
BS 8300:2009, British Standard, Design of buildings and their approaches to meet the needs of disabled people - Code of Practice	DD 266:2007 Design of accessible housing - Lifetime home - Code of practice	BS 5395-1:2010 Stairs, ladders and walks. Code of practice for the design, construction and maintenance of straight stairs and winders
		BS 9999: 2008 Code of practice for fire safety in the design, management and use of buildings
		BS 5839-1:2002 + A2:2008 Fire detection and fire alarm systems for buildings – part 1: Code of practice for system design, installation, commissioning and maintenance.
		BS 7000-6:2005 Design management systems - Part 6: Managing inclusive design - Guide

TEKNISK STANDARD

VEJLEDNING

Udgiver: Department of Health Supplement til lov

Health Building Note 00-02: Sanitary spaces; 2008	Health Building Note 00-03: Clinical support spaces; 2009	Health Building Note 00-04: Circulation and communication spaces; 2008	Health Building Note 04-01: Adult in-patient facilities; 2008
---	---	--	---

VEJLEDNING	Udgivet af Building Bulletin Department of Education mm.	BB 102: Designing for disabled children and children with educational needs: guidance for mainstream and special schools, 2008	BB 100: Design for fire safety in schools, 2007	BB 91: Access for Disabled People to School Buildings, Management and Design Guide, 1999.	BB 94: Inclusive Schools Design, Accommodating pupils with special educational needs and disabilities in mainstream schools, 2001.	BB 99: Briefing Framework for Primary School Projects	BB 90: Lighting Design for Schools, 1999	BB 77: Designing for Pupils with Special Educational Needs and Disabilities in Schools
		DETR Environment Transport Regions, Accessible thresholds in new housing – guidance for house builders and designers, 1999	The District Surveyors Association, The Association of British Theatre Technicians, Technical Standards for Places of Entertainment, 2001					
		DfT, Inclusive Mobility, 2002	DETR, Guidance on the use of tactile paving surfaces, 1998	Design for Access 2; Manchester City Council. 2003	ODPM: Planning and access for disabled people: a good practice guide; 2003	Design and Access Statement in Wales - Why, What and How, 2008	CABE: Design and access statements, How to write, read and use them, 2006	
VEJLEDNING								
VEJLEDNING; grænsefelt ift. byplanlægning og transportsektor mm.	Udgiver: offentlige myndigheder	DfT, Parking for disabled people						

VEJLEDNING	<div>Buildings for all to use - 2 : 2004; CIRIA (the construction industry research and information association)</div> <div>Sport England: Accessible Sport Facilities, 2010</div> <div>Sport England: Swimming Pools, 2011</div> <div>Sport England: Active Design, Promoting opportunities for sport and physical activity through good design</div> <div>Accessible Stadium, Sport Ground and Stadia Guide No1, 2003</div>				
VEJLEDNING; procesorienteret	CAE: Centre for Accessible Environments RIBA: The Royal Institute of British Architects	<div>Inclusive Accessible Design, 2007</div>	<div>Access Audit Handbook, 2005</div>		
VEJLEDNING; generel + specifik	CAE: Centre for Accessible Environments RIBA: The Royal Institute of British Architects	<div>Stairs, ramps and escalators: Inclusive design guidance, 2010</div>	<div>Designing for Accessibility, 2005</div>	<div>Platform Lifts, 2005</div>	<div>Good Loo Design Guide, 2004</div>
					<div>Designing for Accessibility, an essential guide for public buildings, Basingstoke and Dean Borough Council, 2004</div>
VEJLEDNING fra handicapporg. mm.	synsedsættelse mm	<div>JMU and the Sign Design Society: Sign Design Guide, a guide to inclusive signage</div>	<div>RNIB, Building Sight: A handbook of building and interior design solutions to include the needs of visually impaired people , 1995</div>	<div>RNIB, See it right, 2006</div>	<div>Housing LIN, Housing for people with sight loss, fact sheets no. 26, 2008</div>

bevægelses-
hæmmet; køre-
stol

Habinteg/BRE Press: Wheelchair
housing design guide, 2006

Livsløbsbolig

Lifetime Homes Standard, 2010;
16 temaer

Bilag 9: Australien

I første del beskrives kravselementerne i Australien. Derefter følger en beskrivelse af principper og midler i forbindelse med byggesagsbehandlingen.

Australien, kortlægning af kravselementer

Australien underskrev både FN's handicapkonvention d. 30. marts 2007, hvorefter den blev ratificeret 17. juli 2007. I 2009 underskrev man tillægsprotokollen.

Australien er opdelt i seks delstater. Den første del af dette hovedafsnit vil omhandle de generelle forhold med betydning for regulering af tilgængelighed på det føderale niveau i Australien. Efterfølgende vil forhold på delstatsniveau blive beskrevet med Ontario som eksempel. En grafisk præsentation er fremstillet i bilag 9a.

Den gældende anti-diskriminationslov på handicapområdet er the Disability Discrimination Act (DDA) fra 1992.

“Loven forbyder diskrimination af funktionshæmmede og dækker et bredt spektrum af samfundsområder; arbejde, uddannelse, varer og tjenesteydelser, bolig og offentlig liv. DDA omfatter desuden bestemmelser om adgang til bygninger, som er åbne for offentligheden (access to premises), og deltagelse i sport og føderal administration.” [Ryhl, 2009, s. 43]

I Australien har man på baggrund af denne anti-diskriminationslov, DDA udarbejdet et sæt af nationale standarder, som operationaliserer lovens krav. Her er standard et udtryk for en specifikation, alle relevante aktører er blevet enige om. Der er dermed tale om en form for kvalitetsniveau, som sikrer, at anti-diskriminationsloven ikke overtrædes og dermed får standarden funktion og karakter af at være en forskrift. Denne type af standard må derfor ikke forveksles med en teknisk standard.

“Samtidig vil brud på en gældende standard være ulovlig og giver dermed den diskriminerede adgang til at klage. I den forståelsesramme vil standarderne erstatte diskriminationslovgivningen på de respektive fagområder.” [Ryhl, 2009, s. 45]

Med hensyn til det byggede miljø udgav The Attorney-General's Department⁹⁰ *Disability (Access to Premises – Buildings)*⁹¹ Standards 2010 gældende fra 1. maj 2011.

Det har ikke været muligt at finde ud af, hvorvidt Australien som flere andre lande på det føderale niveau har en plan- og bygningslov eller en byggelov. Det har man på delstatsniveau. På det føderale niveau har man et bygningsreglement, *The Building Code of Australia* (BCA), som er en del af del af *The National Construction Code Series* (NCC). Det er et initiativ fra *Council of Australian Governments* udviklet for at samle alle bygningskrav i en lovsamling. Bygningsreglementet BCA administreres af the Australian Building Codes Board (ABCB) på vegne af den australske nationale regering og de australske staters og territoriers regeringer.

⁹⁰ Hvilket antageligvis svarer til et dansk justitsministerium.

⁹¹ Kan oversættes til Adgang til ejendom – bygninger.

På delstatsniveau har man forskellige niveauer af lovgivning, som fungerer sammen med BCA. Man opererer i det australske system med forskellige bygningsklasser, fra class 1 – class 10. Den seneste udgave af BCA udkom februar 2011.

Access to Premises

Hovedindholdet i Access to Premises er en Access Code; the Access Code for Buildings, udarbejdet af *the Office of the Australian Building Codes Board* i samarbejde med the Attorney-General's Department. Denne Access Code relaterer sig til kravene i en tidligere gældende udgave af BCA. Standarden beskæftiger sig ikke specifikt med brandsikkerhed, denne opgave overlades til BCA.

Access to Premises gælder for nybyggeri, tilbygninger samt eksisterende bygninger, der anvendes i forbindelse med offentlig transport. Denne standard adresserer tillige den målgruppe, som den direkte henvender sig til. Det gælder de personer som på den ene eller anden måde har ansvar for eller indflydelse på samt fører tilsyn med forhold omfattet af denne Access Code. Det gælder:

- Bygningssagkyndig, som kan være:
 - En privat bygningssagkyndig
 - En bygningsinspektør
 - Den lokale bygningsmyndighed
- Bygningsudvikler, som kan være:
 - En ejendomsudvikler
 - En ejer af en ejendom
 - En bygningsdesigner/arkitekt
 - En entreprenør
 - En projektleder
 - En ejendomsforvalter/lejer
- Bygningsleder, som kan være:
 - En ejer af en ejendom
 - En ejendomsforvalter/lejer
 - En driftsleder
 - Driftspersonalet

DDA og Access to Premises opererer med begrebet *unjustifiable hardship*, uberettiget byrde. Det er ikke ulovligt for en person ikke at kunne imødekomme standardens krav, hvis overholdelse betyder, at der pålægges en uberettiget byrde på personen. Dog kræves det, at kravene opfyldes i videst muligt omfang uden at indebære en uberettiget byrde. Det betyder, at det vil være en uberettiget byrde at kræve en udbygning af en elevator mens en opgradering af elevatorens kontrolpanel, så det indeholder både taktile knapper og punktskrift, ikke vil være det.

I Access to Premises præsenteres en lang liste af forhold, som skal inddrages i en vurdering af, hvorvidt en efterlevelse af et krav vil afstedkomme en uberettiget eller urimelig byrde.

Der er en nær relation mellem Access to Premises og de tekniske australske standarder. For selvom Access to Premises gælder frem for disse standarder og dermed underkender dem, så er der i selve kravteksten mange referencer til dem. Modsat er de seneste udgaver af disse standarder baseret på Access to Premises. Man kan derfor tale om en gensidig relation imellem dem. Disse tekniske standarder vil blive gennemgået lidt senere i rapporten.

I Access to Premises har specifikt i relation til *access and egress*, adgang og udgang valgt at operere med tre forskellige typer af krav:

- *Performance requirement*, hvilket svarer til funktionskrav
- *Deemed-to-satisfy provisions*, hvilket betyder at de pågældende krav automatisk er opfyldt, hvis man følger disse *deemed-to-satisfy provisions*.
- *General building access requirements*, generelle adgangskrav, som beskrives i forhold til de ti bygningsklasser. Kravene handler primært om at angiver antallet på foranstaltninger, der stilles krav om.

Senere i Acces to Premises beskrives krav til temaer som parkering, skiltning, swimming pools, ramper og belysning. Disse krav kan karakteriseres som en kombination af funktionskrav og detailkrav.

Australian Human Rights Commision har i marts 2011 udgivet en vejledning til Access to Premises, *Guideline on the application of the Premises Standards*. Allerede inden standarden udkom i 2010 havde samme menneskeret-tighedskommission påbegyndt arbejdet med *Advisory Notes on Access to Premises*. Selve vejledningen kan karakteriseres som en læse-og forståelsesvejledning, mens de vejledende noter relaterer sig direkte til kravene. De påpeger eksempelvis, hvad man skal være særlig opmærksom på, og hvornår man bør tage BCA eller i AS (Australisk standard) i betragtning.

BCA; bygningsreglement

Det australske bygningsreglement BCA består af flere dele opdelt i forhold til de forskellige bygningsklasser. Med hensyn til tilgængelighed har man samlet alt i BCA Volume One. Denne del af BCA vil i indeværende rapport blive omtalt som BCA-1. Tilgængelighed defineres i BCA således:

Accessibility means having features to enable use by people with disability. [BCA-1, s. 19]. Samme definition anvendes også i de australske standarder. Her er fokus på brug fremfor adgang.

BCA-1 er opdelt i to niveauer:

- Vejledningsniveau, skal betragtes som en hjælp til at fortolke og forstå kravs-niveauet
 - *Objectives*; mål
 - *Functional Statements*; udtalelse om funktion
- Kravs-niveau
 - *Performance Requirements*, funktionskrav
 - *Building Solutions*, løsninger, som skal leve op til funktionskravene
 - *Deemed-to-Satisfy Provisions*, en obligatorisk bestemmelse
 - *Alternative Solution*, alternativ løsning.

En løsning som lever op til deemed-to-satisfy niveauet imødekommer automatisk funktionskravet. En alternativ løsning derimod skal vurderes i forhold til en eller flere vurderingsmetoder for at vise, at den lever op til funktionskravet. Der findes fire overordnede vurderingsmetoder:

- *Documentary evidence; Evidence of suitability*, forklaring om overensstemmelse
- *Verification Methods*, kan være en test, inspektion eller beregning
- *Expert Judgements*, ekspertvurdering
- *Comparison with Deemed-to-Satisfy Provisions*, sammenligning med obligatorisk bestemmelse

BCA-1 er struktureret tematisk i forhold til et antal hovedemner. Kapitlet 'adgang for mennesker med et handicap' er placeret under hovedemne *access and access*, adgang og udgang. I relation til de forskellige bygningsklasser beskrives krav til omfang af tilgængelige boliger, hotelværelser og fælles arealer. Derefter beskrives 'deemed-to-satisfy' kravene til:

- Adgang til bygning.
- Hvilke dele af bygning, som skal være tilgængelig, for at man kan tale om, at den er tilgængelig.
- Parkeringpladser
- Skilting
- Teleslynge mm.
- Taktil indikatorer.
- Kørestolspladser i forsamlingslokale.
- Swimming pools
- Ramper

Disse krav kan karakteriseres som en kombination af funktionskrav og detalikrav, hvoraf flere er deciderede omfangskrav. Trapper, ramper og elevatorer har derefter sit eget afsnit, ligesom 'braillesskrift og taktil skiltning' samt tilgængelig adgang til swimming pools har. Kravene her er detalikrav.

Ifølge den australske nøgleperson kræver forskrifterne, at der tilvejebringes tilgængelighed for 90 % af de mennesker, som har et handicap. Det har ikke været muligt at finde yderligere information herom.

Australske tekniske standarder

På tilgængelighedsområdet findes der en hel serie af australske standarder med overskriften *Design for access and mobility*.

Den primære standard er AS 1428.1-2009 *Design for access and mobility Part 1: General requirements for access – New Buildings*. Den beskriver, at den specificerer minimumsdesignkravene til nybyggeri som det kræves af BCA og Access to Premises- standarden i forhold til kørestolsbrugere, personer med et ambulant handicap og personer med synsnedsættelse. AS 1428.1-2009 er baseret på et datagrundlag fra empiriske forsøg med voksne mellem 18 og 60 år, og derfor kan dens tekniske krav ikke direkte overføres til løsninger, der henvender sig til andre aldersgrupper. Ligeledes er kravene baseret på undersøgelser af deltagelsen til 80 % af de voksne kørestolsbrugere sammen med nogle anerkendte behov fra andre grupper af handicappede.

AS 1428.2-1992 *Design for access and mobility, Part 2 Enhanced and additional requirements – Buildings and facilities*. Denne standard supplerer AS 1428.1-2009 idet den dækker temaer, som ikke er med i AS 1428.1-2009, samtidig som den omhandler et højere kvalitetsniveau. For kravene i AS 1428.2-1992 er, hvor det har været muligt, bestemt ud fra undersøgelser i forhold til 90 % af kørestolsbrugerne. Dog er der mål, hældninger og andre tekniske krav fra AS 1428.1-2009, som går igen i AS 1428.2-1992, eftersom de har vist sig at være anvendelige også for de 90 %.

AS 1428.3 - 1992 *Design for access and mobility Part 3: Requirements for children and adolescents with physical disabilities*. Som det eneste land har Australien en standard, der omhandler forhold for børn. Man fandt at børnene var en overset gruppe, og der blev derfor igangsat et forskningsprojekt i 1986. AS 1428.3-1992 er baseret på denne undersøgelse af 288 børn i forskellige aldre, både med og uden forskellige funktionsnedsættelser dog ikke i forhold til synsnedsættelse. Deres evner i forhold til mobilitet, rækkevide og styrke er blevet testet i 1:1 skala forsøg. Standarden operer med flere kate-

gorier af alder og flere kategorier af børn og deres funktionsnedsættelse og opnår derfor en bredde, som viser sig at være relevant i forhold til børnenes evner, og konsekvensen for udformningen af det fysiske miljø.

Den næste standard i serien er *AS/NZS 1428.4.1:2009 Design for access and mobility Part 4.1: Means to assist the orientation of people with vision impairments - Tactile ground surface indicators*, som også gælder på New Zealand.

Hvor de andre standarder i serien indleder deres afsnit om *scope*, rammer og omfang for standarden med formuleringer om, at de fremsætter krav til designet af bygninger og faciliteter for at tilvejebringe adgang for mennesker med handicap, skiller AS/NZS 1428.4.1:2009 sig ud. Her introduceres begrebet værdighed. For den indleder med en formulering om at standarden fremsætter krav til design og anbringelse af taktile markering i form af ledelinier og opmærksomhedsfelter ved nybyggeri for at sikre en sikker og værdig mobilitet for personer som er blinde eller har en synsnedsættelse. Samtidig beskrives antallet af mennesker i Australien som lider af en eller anden form for synsnedsættelse.

Den sidste standard i serien er *AS 1428.5-2010 Design for access and mobility, Part 5: Communication for people who are deaf of hearing impaired*. Ligeledes i denne standard får læseren information om antallet af mennesker i Australien, som har nedsat hørelse.

Modsat de norske standarder, gør de australske standarder, bortset fra standarden rettet mod design for børn med fokus på deres formåen og standarden angående personer med høretab, ikke så meget ud af at skabe en forståelse for og en viden om de forskellige funktionsnedsættelser. I stedet ligger fokus på detailkravene til de pågældende temaer. På tilgængelighedsområdet er følgende australske standarder 'adopted by reference' af BCA 2009:

- AS 1428, part 1 fra 2009, part 1 fra 2001, part 1 fra 1993, part 2 fra 1992 og part 4 fra 1992
- AS/NZS 1428 part 4.1 fra 2009

Tilgængelighedsbestemmelser på delstatsniveau

Som repræsentant for en delstat, er Western Australia valgt ud. I denne delstat skal byggeprojekterne imødekomme *Building Act 2011, Building Regulations 1989* samt BCA. Umiddelbar skulle man tro, at building regulation i denne sammenhæng svarer til bygningsreglement, men på delstatsniveau er der tale om en samling forskrifter, der omhandler alt lige fra byggetilladelse til krav om røgalarm. På nogle niveauer vil der være information om bestemmelserne to steder, både i disse forskrifter og i BCA.

The Disability Services Commission, kommission etableret under Disability Services Act 1993 (WA), er et offentlig organ, der er ansvarlig i Western Australia for at forbedre mennesker med handicaps muligheder for blandt andet at deltage i samfundet og opnå højere livskvalitet.

En anden lov, som har betydning for det byggede miljø er *the State Disability Services Act, 1993*, forkortet DSA, Statslig servicelov for handicappede, som dog optræder i flere udgaver på delstatsniveau. I denne lov forlanger, at statslige organer og lokale myndigheder har en *Disability Access and Inclusion Plan*, tilgængeligheds- og inkluderingsplan for handicappede. I årsrapport og indberetninger til the Disability Services Commission forpligter de sig

til at beskrive, hvilke tilgængelighedstiltag de har implementeret⁹². I den forbindelse er der udarbejdet en vejledning; *State Government Access Guidelines for Information, Services and Facilities*, seneste version fra 2009. Denne vejledning svarer til den svenske *Riv hindren – Riktlinjer för tillgänglighet*, som også retter sig mod de offentlige organer og deres tilrettelægning af virksomhedens opgaver samt rammer omkring.

The Disability Services Commission har arbejdet med initiative: *You're Welcome WA Access – community acces for all ages and abilities*. Initiativet arbejder på at tilvejebringe og præsentere viden til *business and community groups*, forretnings- og kommunikationsgrupper⁹³ med henblik på at udvide deres kundegruppe og gøre deres service mere adgangsvenlig/tilgængelig. I denne forbindelse har man udarbejdet informationsark⁹⁴ eller en form for værktøj, som består af et sæt af betragtninger, ledelsen bør reflektere over i deres planlægningsproces. Informationsarkene omhandler blandt andet temaer som banker, kirker, bænke i rekreative områder, biografer, hoteller, butikker og swimming pools.

I relation til Access to Premises har the Building Commission⁹⁵ i Western Australia udarbejdet en vejledning *BCA 2011 – Disability Access Provisions and the Premises Standard*, rettet mod kommunerne og byggebranchen som en hjælp til at navigere i feltet udspændt mellem bygningsreglement og Access to Premises.

Australien; principper og midler i byggesagsbehandlingen

Som i del 1, hvor Western Australia blev anvendt som eksempel på et kravsapparat på delstatsniveau, vil samme delstat ligeledes blive brugt til at beskrive forhold omkring byggesagsbehandlingen. Der er tre niveauer i Australien; føderalt niveau, delstatsniveau og *local government*, i denne sammenhæng er begrebet kommune valgt for at vise, at der er tale om det nederste niveau i hierarkiet. I Western Australia, som er stat, der dækker det største areal, er der 141 af disse kommuner. Der kan være områder, som er dækket ind under en kommune, og derfor støder man også på i lovgivningen, at det beskrives, at myndighederne på de højere niveauer her spiller en større rolle end ellers.

I Australien opererer man med begrebet *permit authority*, den myndighed, som udsteder tilladelse. Ofte vil det være kommunen, der er denne myndighed, men det kan også være regeringen på delstatsniveau eller en specielt udpeget myndighed [Building Act 2011 handbook]. Den kommunale bygningsmyndighed kontrollerer i forhold til opførelse, anvendelse og nedrivning af bygninger og tilhørende tiltag (det kan være en swimming pool i forbindelse med en villa) gennem at udstede tilladelser samt håndhæve overholdelsen af disse tilladelser.

92

http://www.disability.wa.gov.au/aud/planningbetteraccess/buildingfacilities/codes_standards_guidelines.html#building ode lokaliseret 18. oktober 2011.

93 Er i tvivl om en dansk oversættelse, idet der både kan være tale om erhvervslivet, kirkesamfund og andet, som har en kontakthoved med offentligheden.

94 <http://www.disability.wa.gov.au/aud/accesspublications.html> lokaliseret 18. oktober 2011.

95 Hører under Government of Western Australia, Department of Commerce. En sådan Building Commission findes ikke i alle delstater, i Western Australia er den etableret på grund af succesfulde erfaringer i Victoria og Queensland. Det tyder på, at denne instans finansieres af indtægter fra industrien og registreringsgebyrer. De lægger selv vægt på, at de befinder sig med en armslængde til selve regeringen, og dermed er risikoen for konflikter mindre i de situationer, hvor regeringen rolle er dobbelt, fordi regeringen både er bygherre men samtidig også den, som udarbejder regler. http://www.buildingcommission.wa.gov.au/bc/Building_Commission.aspx lokaliseret 21. oktober 2011.

Enhver opførelse af en bygning kræver en byggetilladelse. Med den nye byggelov fra 2011 har man ændret proceduren for ansøgning. Man anvender nu begrebet *certified application*, en bekræftet ansøgning. Når en ansøgning er bekræftet betyder det, at den indeholder et vigtigt bilag: *a certificate of design compliance*, underskrevet af en *independent building surveyor*⁹⁶, som er registreret under *the Building Services (Registration) Bill*. Denne "design overholdelsesattest" udarbejdet af den uafhængige bygningsinspektør viser, at bygningen overholder lovgivningen. Det kan stadig lade sig gøre i forhold til nogle af bygningsklasserne at søge om byggetilladelse uden denne attest, men processen varer længere tid. Endvidere skal bygningsmyndigheden så sørge for, at ansøgningsmaterialet checkes. De kan give opgaven til en uafhængig bygningsinspektør.

Hvor byggetilladelsen er den første tilladelse, der skal indhentes, er *Occupancy permit*, anvendelsestilladelsen den efterfølgende. Den er obligatorisk for bygninger som indeholder flere boenheder, anvendes til kommercielle formål eller er offentlige. En sådan tilladelse udstedes på baggrund af inspektioner eller test af udstyr og systemer for at sikre, at bygningen er sikker i forhold til anvendelse. Denne anvendelsestilladelse er ikke helt identisk med en ibrugtagningstilladelse, eftersom den kræves i forskellige situationer:

- Når en færdig bygning skal tages i brug (tilsvarende en ibrugtagningstilladelse)
- En ufærdig bygning skal anvendes midlertidigt.
- Ved midlertidig funktionsændring af en bygning.
- Ved permanent funktionsændring af en bygning.
- Ved ændring af ejerskab i boligbebyggelse; '*strata titling*'.
- Ved retrospektiv godkendelse af uautoriseret bygning.
- Når en eksisterende godkendt bygning skal bringes ind i det nye bygnings kontrolsystem.

En ansøgning om anvendelsestilladelse af en færdigopført bygning kræver ligeledes et vigtigt bilag. Den uafhængige bygningsinspektør skal udarbejde *a certificate of construction compliance*. Denne opførelsesattest, viser at bygningen er opført i henhold til den pågældende byggetilladelse. Når der ellers søges om anvendelsestilladelse, skal ansøgningen indeholde *a certificate of building compliance*. Denne bygningsoverholdelsesattest udarbejdes ligeledes af en uafhængig bygningsinspektør, som dermed garanterer, at bygningen lever op til relevant lovgivning og samtidig er sikker at anvende [Building Act 2011 Overview].

I byggeloven beskrives det, at der i forskrifterne kan fastsættes krav til inspektion og test af bygninger [afsnit 36]. Det er ikke umiddelbart til at finde noget om temaet i forskrifterne. Det kan skyldes at de er fra 1989, og den nye byggelov er fra 2011 og er en del af en reform⁹⁷. Det kunne tyde på, at der vil blive udarbejdet nye forskrifter.

Som i mange af de andre lande, beskrives byggetilladelsen, inspektion og yderligere tilladelser på et meget overordnet niveau i lovværket; at bygningen skal overholde bygningsreglementet. Derfor kan det være vanskeligt at vide, hvorvidt der er fokus på tilgængelighedsbestemmelserne. I forsøget på at blive klogere på forhold omkring den uafhængige bygningsinspektør, opdagede jeg en hjemmeside for et firma, som skriver, at de er den største og mest erfarne uafhængige bygningsinspektør konsulentfirma i Australien⁹⁸.

⁹⁶ Alt efter kontekst kan surveyor oversættes til vurderingsmand (mht. forsikringsager), landinspektør og bygningsinspektør. Sidstnævnte titel vil blive anvendt i forhold til Australien velvidende at en bygningsinspektør i en dansk kontekst er en medarbejder i kommunalt regi. Derfor vil denne bygningsinspektør blive angivet 'uafhængig' bygningsinspektør, for at vise forskellen.

⁹⁷ <http://www.buildingcommission.wa.gov.au/bc/BuildingAct.aspx> lokaliseret 21. oktober 2011.

⁹⁸ <http://www.jmgbuildingsurveyors.com/about.html> lokaliseret 21. oktober 2011.

Firmaet beskriver på deres forside, at de har kvalificerede *access consultants*, tilgængelighedskonsulenter der kan sikre, at bygningen lever op til såvel relevant regelværk som DDA på føderalt niveau. Dette kunne tyde på, at tilgængelighed er et tema, som der bliver lagt vægt på i forbindelse med godkendelse af byggerier ikke mindst grundet anti-diskriminationslovgivningen på området.

Bilag 9a

Signaturforklaring:

Australien; det føderale niveau

DDA Disability Discrimination Act 1992

LOV

FORSKRIFT

VEJLEDNING

VÆRKTØJ

TEKNISK STANDARD

Australien/ New Zealand
Standard

: skal overholdes

Disability (Access to Premises — Buildings) Standards 2010		BCA Building Code Australia 2011		
Premises Standards Guide-line 2011				
Advisory Notes on Access to Premises 1997				
AS 1428.1-2009 Design for access and mobility, Part 1: General requirements for access - New building work	AS 1428.2-1992 Design for access and mobility Part 2: Enhanced and additional requirements - Buildings and facilities	AS 1428.3 - 1992 Design for access and mobility Part 3: Requirements for children and adolescents with physical disabilities	AS 1428.4.1:2009 Design for access and mobility Part 4.1: Means to assist the orientation of people with vision impairments - Tactile ground surface indicators	AS 1428.5-2010 Design for access and mobility Part 5: Communication for people who are deaf and hearing impaired
AS 1735.7-1998 Lifts, escalators and moving walks - Stairway lifts	AS 1735.12 - 1999 Lifts, escalators and moving walks Part 12: Facilities for persons with disabilities	AS 1735.13-1986 Lifts, escalators and moving walks - Lifts for persons with limited mobility - Manually powered	AS 1735.15-2002 Lifts, escalators and moving walks - Low rise passenger lifts - Non-automatically controlled	AS 1735.16-1993 Lifts, escalators and moving walks - Lifts for persons with limited mobility - Restricted use - Automatically controlled
AS 1735.17-1995 Lifts, escalators and moving walks - Lifts for people with limited mobility - Restricted use - Water-drive		AS/NZS 2890.5: 1993 parking facilities Part 5: On-street parking	AS/NZS 2890.6: 2009 parking facilities Part 6: Off-street parking for people with disabilities	

Delstatsniveau

Western Australia

LOV

Building Act
2011

FORSKRIFT

Building Regulations
1989

BCA

State Disability Services Act,
1993

VEJLEDNING

Building Act
2011 Handbook

BCA 2011 – Disability Access Provisions and the Premises Standard

You're Welcome WA Access – community access for all ages and abilities. Informationsark.

State Government Access Guidelines for Information, Services and Facilities

Bilag 10: USA

I første del beskrives kravselementerne i USA. Derefter følger en beskrivelse af principper og midler i forbindelse med byggesagsbehandlingen.

USA, kortlægning af kravselementer

USA underskrev FN's handicapkonvention 30. juli 2009 men har ikke ratificeret den. En grafisk fremstilling af kortlægningen af kravselementerne i USA præsenteres i bilag 10a.

USA er kendt for vedtagelsen af verdens første anti-diskriminationslov i relation til mennesker med handicap, som fandt sted på baggrund af en stor frivillig indsats blandt handicaporganisationer og enkeltpersoner [Ryhl, 2009]. Den gældende lov på dette område er the Americans with Disabilities Act 1990, forkortet ADA inklusiv ændringer ADA Amendment Act of 2008. Loven er en del af United States Codes.

"Loven forbyder diskrimination med personer med funktionsnedsættelse og sikrer ret til lige adgang til uddannelse, bygninger med offentlig adgang, telekommunikation og transport." [Ryhl, 2009, s. 30].

De fire områder: Title 1 *Employment*, Title 2 *Public Services*, Title 3 *Public Accommodations* og Title 4 *Telecommunications Relay Services* dækkes af loven. Krav til tilgængeligheden i eksisterende byggeri omfattes tillige af ADA, og her tænkes ikke kun på ombygninger [Ryhl, 2009].

Den amerikanske ADA-standard

I 2010 udkom den nye 2010 ADA Standard, *2010 ADA Standards for Accessible Design*. Den relaterer sig direkte til Titles 2 og 3 i loven, og den administreres af *Department of Justice*, DOJ, Justitsministeriet.

Denne 2010 ADA standard fastsætter minimumskravene til det byggede miljø, så det er tilgængeligt og brugbart for mennesker med handicap. Det gælder dels i forhold til omfang af kravene og dels med hensyn til det mere tekniske indhold i kravene. Det betyder, at når et byggeri lever op til 2010 ADA standarden overholder det også anti-diskriminationsloven. 2010 ADA standarden gælder for nybyggeri og ombygninger af:

- Føderale eller lokale myndigheders faciliteter/bygninger
- Privat ejede bygninger med offentlig adgang
- Kommercielle faciliteter.

2010 ADA standarden omhandler derfor ikke krav til tilgængelighed i det eksisterende byggeri, som ikke er under ombygning. Her er det DOJ, som har bemyndigelsen til at stille krav om fjernelse af barrierer under Title 3 i ADA'en.

2010 ADA standarden indeholder følgende dele:

- 28 CFR 35.151 New Construction and Alterations
- 28 CFR part 36, subpart D – New Construction and Alterations
- ADAAG 2004, chapter 1 – 10.

Dog er det ikke helt de samme kravtekster, der gælder i forhold til de tre kategorier af bygninger.

Når det drejer sig om de føderale eller lokale myndigheders bygninger, er det 28 CFR part 35.151⁹⁹ og ADAAG 2004 (dette dokument, vil blive beskrevet senere), som gælder. Begge er en del af 2010 ADA standarden og i princippet først gældende for bygninger, som opføres eller forandres fra og med d. 15. marts 2012. Frem til denne dato, kan bygherren vælge at følge enten ADA standarden fra 1991, Uniform Federal Accessibility Standards eller 2010 ADA standarden.

UFAS, *Uniform Federal Accessibility Standards*, er en standard, der i sin tid blev udarbejdet som et redskab til at leve op til ABA *Architectural Barriers Act of 1968, as amended*. For denne lov "kræver, at alle bygninger designet, konstrueret, ombygget eller lejet med føderal finansiering skal være tilgængelige. Lovens formål var at sikre handicappede borgere adgang til arbejdsmarkedet gennem fjernelse af fysiske barrierer." [Ryhl, 2009, s. 36].

Når det gælder privat ejede bygninger med offentlig adgang samt kommercielle faciliteter, er det 28 CFR Part 36 Subpart D og ADAAG 2004, som gælder, som jo begge er en del af 2010 ADA standard. Der er også tale om en overgangsordning på dette område, hvor enten ADA standarden fra 1991 eller 2010 ADA standarden skal anvendes indtil 2010 ADA standarden for alvor træder i kraft.

ADAAG, *Americans with Disabilities Act and Architectural Barriers Act Accessibility Guidelines* fra 2004 udgivet af the United States Access Board¹⁰⁰. Denne ADAAG er en designanvisning¹⁰¹, som dækker 'access for people with disabilities', adgang for mennesker med handicap under ADA og ABA. Tidligere fulgte der en designanvisning til hver af disse love, men fra 2004 bliver de samlet i en og samme reviderede vejledning. Det betyder, at de er blevet mere ensartede samtidig som nye temaer er kommet med eksempelvis omkring forhold for mennesker med en synsnedsettelse. ABA'en dækker udelukkende føderale faciliteter, men ADA'en som tidligere nævnt også dækker privatejede bygninger med offentlig adgang og kommercielle faciliteter.

Denne nye udgave har samtidig betydet, at vejledningen er blevet mere konsistent med *the International Building Code*, forkortet IBC (vil blive beskrevet lidt senere i afsnittet) og industriens standarder, samtidig som denne nye udgave har også fået betydning for dem. Der er altså tale om en gensidig påvirkning og dermed opnåelse af en form for harmonisering på flere fronter.

I den selvstændige udgave af ADAAG 2004 fra 2004 beskrives det i introduktionen, at denne anvisning ligger bagved de standarder, som er udarbejdet som redskaber til at håndhæve lovene ADA og ABA. Det er derfor ikke ADAAG, som skal efterleves men de pågældende standarder. ADAAG 2004 har derimod samme status som en *model building code*; model bygningsreglement. Kun i de tilfælde, hvor denne anvisning adopteres af en lovgivende myndighed, vil den være obligatorisk. Det er ikke vanskeligt at blive lidt forvirret, for ADAAG 2004's rolle har forandret sig idet, den nu er blevet optaget i 2010 ADA standarden – og er blevet til en forskrift, som skal overholdes. Den har fået nummeret 36 CFR part 1191, *appendices B and D*. I de tilfælde, hvor der er forskel mellem ADAAG 2004 og bestemmelserne 28 CFR part 35.151 eller 28 CFR Part 36 Subpart D, da er det bestemmelserne, der er gældende.

⁹⁹ CFR står for Code of Federal Regulation. Enhver forskrift har sit eget nummer

¹⁰⁰ A federal agency committed to accessible design.

¹⁰¹ Begrebet designanvisning anvendes af Camilla Ryhl [Ryhl, 2008], samme begreb anvendes derfor også i indeværende rapport selvom begrebet guideline kunne oversættes med det danske ord vejledning.

28 CFR part 35.151 og 28 CFR Part 36 Subpart D beskæftiger sig primært med forskellige definitionsspørgsmål. De handler om undtagelser, fortolkninger, begrebsafklaring samt nogle overordnede krav på et detailniveau, der foreskriver omfang. Et eksempel herpå drejer sig om omfanget af fængsels-celler, hvoraf 3 % og minimum en celle i et fængsel skal leve op til 2010 ADA standarden.

ADAAG 2004 er struktureret i 10 kapitler. Kapitel 1 (13 sider) handler om anvendelse og administration af dokumentet. Heri beskrives det, at ADAAG 2004 udover at omhandle tilgængelighed i forhold til steder, faciliteter og bygninger også dækker elementer. Det kan være vaskemaskiner, salgsautomater, postkasser og drikkefontæner. Samme kapitel refererer til en række standarder, særligt industriens tekniske standarder:

- American National Standard (ANSI) angående rullende fortove og automatiske døre
- American Society of Mechanical Engineers (ASME) angående elevatorer og løfteplatforme
- American Society for Testing and Materials (ASTM) angående specifikationer på overfladen for de materialer, som anvendes på legepladser
- National Fire Protection Association (NFPA) angående National Fire Alarm Code – en form for bestemmelse om brandsikkerhed
- International Building Code 2000 (IBC)

I de tilfælde, hvor der er tale om en forskel på én teknisk standard og ADAAG 2004, er det ADAAG 2004, der gælder.

Kapitel 2 (54 sider) omhandler *scoping requirements*, omfanget af kravene. Mange forskellige temaer behandles. Mange af kravene optræder som funktionskrav. Samlet dækker de forskellige typer af krav. Fra krav om minimumsantallet af tilgængelige selvbetjenings opmagasineringspladser til forhold omkring historiske bygninger og overordnede krav til en golfbane. Mange af kravene suppleres med en vejledning.

Den resterende del af ADAAG 2004, kapitel 3 – kapitel 10 (fra s. 104 – 252) beskæftiger sig tematisk med det man kan kalde 'det næste lag af krav'; *technical requirements*. Her går man et skridt dybere ned i kravene og beskriver de tekniske specifikationer. De kan karakteriseres som detailkrav. Nogle af kravene suppleres med vejledende information. Følgende otte temaer behandles: *building blocks; accessible routes; general site and building elements; plumbing elements and facilities; communication elements and features; special rooms, spaces, and elements; built-in elements* og til sidst *recreation facilities*. Generelt forekommer der i alle kapitlerne mange krydshenvisninger undervejs i de forskellige kravtekster, hvilket gør det vanskeligt som læser at fastholde fokus.

IBC; bygningsreglement

The International Building Code er udarbejdet af the International Code Council. IBC angiver et minimumsniveau på kravene til det byggede miljø for at beskytte almenhedens sundhed, sikkerhed og velfærd for brugerne af ny byggeri og bygninger som forandres. IBC er et modelbygningsreglement på føderalt niveau. De amerikanske stater eller andre internationalt kan vælge at "adoptere" IBC eller anvende den som skabelon for udarbejdelsen af deres eget bygningsreglement. IBC eller et mere lokalt bygningsreglement får først status af at være på forskrifts niveau, når det er vedtaget af en myndighed. IBC kan derfor betegnes som et model-bygningsreglement.

IBC præsenterer sig selv som et bygningsreglement bestående af *'prescriptive and performance-related provisions'*, foreskrivende og ydelesesrelaterede bestemmelser, som kan oversættes til funktionskrav.

Kapitel 11 i IBC handler om tilgængelighed. IBC mener, at der er temaer i forhold til tilgængelighed, der ikke udelukkende er til fordel for personer med handicap men som tillige bidrager med en håndgribelig fordel også for personer uden handicap. Disse temaer omhandler bestemmelser, som man har valgt at præsentere i IBC som generel anvendelige uden nødvendigvis at identificere dem som specielt tilgængelighedsrelateret. Disse bestemmelser er blevet almene for eksempel gælder det synlige alarmer i kapitel 9 om Brandsikkerhedssystemer og krav til ramper i kapitel 10 om udgange. For overskuelighedens skyld er fokus i denne rapport på kapitel 11, som udelukkende omhandler tilgængelighed.

Det er hensigten at kravene i kapitel 11 skal regulere designet og konstruktionen af faciliteter med tilgængelighed for fysiske handicappede personer. Bygninger og faciliteter skal udformes og udføres på en sådan måde, at de er tilgængelige i overensstemmelse med både bygningsreglementet og ICC A117.1. IBC og ICC A117.1 er stærkt knyttet sammen, selvom de er to selvstændige dokumenter.

ICC A117.1 er en amerikansk teknisk standard, den tilhører i princippet kategorien af industriens standarder og udgives af American National Standard, ANSI og International Code Council ICC. Den seneste udgave *ICC A117.1-2009 Accessible and usable buildings and facilities* er som IBC til rådighed for adoption af en myndighed.

Kapitel 11 i IBC er struktureret omkring syv overordnede temaer: tilgængelige "ruter", tilgængelig adgang, faciliteter til parkering og af-og pålæsning af passager, boenheder og soveenheder, 'special occupancies', andre faciliteter, skiltning mm.

Som kapitel 2 i ADAAG 2004 omhandler disse funktionskrav i IBC kapitel 11 også krav, der definerer det mindst mulige acceptable omfang angivet i et skema. Det kan eksempelvis være hvor mange parkeringspladser ud af det samlede antal, som skal være tilgængeligt udformet. Sammenligner man de to kapitlers skemaer og indholdet heri, er det tydeligt, at IBC anvender de samme skemaer som er gengivet i kapitel 2 fra ADAAG 2004. Man kan derfor konstatere, at IBC til et vist niveau stiller de samme krav som ADAAG 2004. For kapitel 2 i ADAAG 2004 er dog mere omfangsrigt og stiller dermed på dette niveau flere krav end IBC.

The American Institute of Architects, som blandt andet rådgiver sine medlemmer om at være praktiserende arkitekt, så muligheder i IBC i relation til ADA, da den seneste udgave var på vej. For i og med Justitsministeriet godkendte IBC, ville en overholdelse af IBC eller det bygningsreglement, som har adopteret den, samtidig betyde, at man lever op til kravene formuleret på baggrund af Anti-diskriminationslovgivningen.

*"Streamlined implementation of the ADA. One of the frustrations with the ADA has been that the Department of Justice (DOJ) hasn't certified local codes. With adoption of the international building codes, the DOJ could certify one model code, ending the confusion about what is required for ADA compliance."*¹⁰²

¹⁰² Citat fra organisationen the American Institute of Architects;

http://www.aia.org/aiaucmp/groups/ek_members/documents/pdf/aiap017469.pdf lokaliseret 13. oktober 2011.

Den amerikanske tekniske standard ICC A117.7-2009

Som tidligere beskrevet refererer IBC i sin indledning på kapitlet om tilgængelighed til ICC A117.1. I indeværende rapport er det ICC A117.1-2009, som behandles eftersom det er den gældende tekniske standard på området. Eftersom den udkom samme år som IBC, og IBC ikke beskriver, om de henviser til ICC A117.1 fra 2003 eller 2009 er det ikke muligt at vide, hvilken udgave, der faktisk henvises til. I forordet til ICC A117.1-2009 beskrives det, at man som i den tidligere udgave har arbejdet for at opnå koordinering med ADAAG.

ICC A117.7-2009 er bygget op omkring ni temaer. Otte af dem er de samme, som ADAAG 2004 behandler i kapitlerne 3 – 10. Det ekstra tema, som ICC A117.7-2009 har med, er 'boligheder og soveenheder', som også IBC behandler. Sammenligner man tegningsmaterialet i ICC A117.7-2009 med ADAAG 2004, viser det sig, at de indeholder præcis de samme illustrationer med samme krav til mål mm. Selv billedtekst og figur nummer er ofte identisk. Et par enkelte steder har den ene en ekstra illustration med og et andet sted, er det den anden, som har en ekstra illustration med. Et par illustrationer i ICC A117.7-2009, fungerer bedre end de tilsvarende i ADAAG 2004, fordi de er bearbejdede en ekstra gang.

Det umiddelbare indtryk er, at ICC A117.7-2009 stort set er identisk med ADAAG 2004. Det vil dog kræve en nærmere nærlæsning og sammenligning af kravteksterne for helt eksakt at kunne redegøre for ligheder og forskelle. Begge fremstår meget omfattende og detaljerede. The United States Access Board har tidligere foretaget en sammenligning mellem ADAAG 2004 og IBC 2003 inklusiv den tekniske standard, ANSI¹⁰³, som den daværende udgave af IBC refererede til. I to kolonner er de respektive kravtekster opstillet. Kigger man dem igennem, virker det umiddelbart til, at mange sætninger og afsnit af tekst går igen i begge kolonner. Det har dog ikke været muligt at finde en samlet konklusion på den opstillede sammenligning.

Det blev tidligere i afsnittet beskrevet, at IBC danner grundlag for udarbejdelsen af bygningsreglementer på delstatsniveau, samtidig som hver enkel stat kan vælge at anvende IBC – adoptere IBC. En kortlægning (bilag 11) af de forskellige dokumenter staterne anvender¹⁰⁴ på tilgængelighedsområdet viser, at der i alt er tale om ni forskellige kombinationer af dokumentations-sætninger:

- ADAAG 2004
- ADAAG 2004 + eget bygningsreglement
- ADAAG 2004 + IBC
- ADAAG 2004 + ICC A.117.1
- IBC
- Eget bygningsreglement
- ICC A.117.1
- ICC A.117.1 + IBC
- ICC A.117.1 + eget bygningsreglement

Det er sandsynligt at registreringen af staternes anvendelse af dokumenterne ikke er helt opdateret, men det giver os i hvert fald et umiddelbart billede af situationen på området, hvor der er mange kombinationer i spil i de forskellige delstater.

Set i et historisk perspektiv, er der ingen tvivl om, at hele ADA'en og dens dokumenter har haft en enorm betydning for tilgængeligheden i det byggede

¹⁰³ <http://www.access-board.gov/ada-aba/comparison/index.htm> lokaliseret d. 14. september 2011.

¹⁰⁴ Empirien er blevet indsamlet via denne hjemmeside, som har registreret, hvilke dokumenter, de forskellige stater anvender. <http://www.reedconstructiondata.com/building-codes/> lokaliseret 14. september 2011.

miljø i USA [Ryhl, 2009]. Man kan nogle gange godt få fornemmelsen af, at der er tale om en meget ideel situation i USA, hvor tilgængelighedsområdet er meget problemfrit grundet den omfattende regulering. Alligevel er situationen måske mere kompleks end som så, for der opstår problemer, som medfører retssager. Et eksempel herpå er retssager omhandlende problemstillinger knyttet til den fysiske udformning af sports- og underholdningsarealer [Mazumbar et al, 2011].

Tilgængelighedsbestemmelser på delstatsniveau

Kapitel 11 i bygningsreglementet for staten New York 2010, *Building Code New York State*¹⁰⁵ omhandler tilgængelighed, samtidig som dele af kapitel 10 om udgange beskæftiger sig med blandt andet ramper. Alle bygninger og faciliteter skal designes og konstrueres/udføres så de er tilgængelige i overensstemmelse med dette lokale bygningsreglement og ICC/ANSI A117.1. Eftersom bygningsreglementet er fra 2010 må man forestille sig, at der refereres til den tekniske standard fra 2009.

En gennemgang af kapitel 11 i bygningsreglementet fra staten New York viser, at den på nær et nogle få delafsnit er en næsten identiske gengivelse af kapitel 11 fra IBC. Denne delstat har valgt at adoptere IBC i en tilnærmelsesvis fuldstændig udgave. Indenfor staten New York findes der yderligere syv bygningsreglementer for følgende *municipalities*, kommuner; Albany, Amherst, Buffalo, New York, Rochester, Syracuse og Yonkers¹⁰⁶.

City of New York har sit eget bygningsreglement¹⁰⁷ fra 2008 men med indarbejdede ændringer i 2010. Umiddelbart fremstår det som en gengivelse af delstatens bygningsreglement, dog er der nogle undtagelser, som ikke er med her.

Organisationen the American Institute of Architects anbefaler deres medlemmer aldrig at tage det for givet, at nypublicerede udgaver af modelbygningsreglementet bliver implementeret med det samme i de lokale bygningsreglementer¹⁰⁸.

I delstaten Minnesota har man indarbejdet IBC 2006 i sit lokale bygningsreglement. I kapitel 1341 om tilgængelighed, *Minnesota Accessibility Code*, beskriver man kun ændringerne i forhold til IBC 2006:

- Oplisting af delafsnit man har valgt at udelade.
- Gengivelse af delafsnit med ændringer.
- Tilføjelse af yderligere bestemmelser.

Endvidere henviser man til den tekniske standard A117.1 fra 2003. Hvor man som arkitekt eller bygherrerådgiver i staten New York eller en af kommunerne primært skal forholde sig til det lokale bygningsreglement og den tekniske standard ICC A.117.1, skal man i staten Minnesota yderligere forholde sig til IBC 2006. IBC 2006 bør læses samtidig med det lokale bygningsreglement for at opnå en sammenhængende mening, idet kapitel 1341 fremstår fragmenteret og usammenhængende.

¹⁰⁵ http://publiccodes.citation.com/st/ny/st/b200v10/st_ny_st_b200v10_11_section.htm lokaliseret 13. oktober 2011

¹⁰⁶ <http://www.reedconstructiondata.com/building-codes/new-york/> lokaliseret 13. oktober 2011

¹⁰⁷ http://publiccodes.citation.com/st/ny/ci-nyc/b200v08/st_ny_ci-nyc_b200v08_11_section.htm?bu=YC-P-2008-000006 lokaliseret 13. oktober 2011

¹⁰⁸ http://www.aia.org/aiaucmp/groups/ek_members/documents/pdf/aiaip016641.pdf lokaliseret 13. oktober 2011

USA; principper og midler i byggesagsbehandlingen

The American Institute of Architects har udarbejdet en liste over de 10 områder, hvor der oftest opstår misforståelser i forbindelse med godkendelsesprocessen hos de lokale myndigheder, og som resulterer i forsinkelser. To områder knyttet til tilgængelighed optræder på listen: udgange og tilgængelighed generelt.¹⁰⁹

Byggesagsbehandlingen forgår på det lokale niveau i delstaterne. I New York City har lokale byggemyndighed, The New York City Buildings Department¹¹⁰ har til opgave at sikre sikker og lovlig anvendelse af bygninger og ejendomme gennem håndhævelsen af bygningsreglementet og en plan resolution.

The New York City Buildings Department opererer med en procedure bestående af en DOB tilladelse, men eftersom denne procedure er tidskrævende tilbyder The New York City Buildings Department som et alternativ et professionelt certificerings initiativ, som giver registrerede arkitekter og ingeniører mulighed for at attestere at det udarbejdede tegningsmateriale lever op til loven. Med dette eksterne initiativ undgår aktørerne at skulle vente på, at den offentlige bygningsmyndighed proces omkring undersøgelse og godkendelse af materialet.

En anden attest, der opereres med er *Certificate of Occupancy*, anvendelsesattest, som dokumenterer lovlig anvendelse af bygningen. Ved brugsændring, eller forandring af adgangsforhold i en eksisterende bygning kræves en ny anvendelsesattest. En ny bygning må først tages i brug, når der er udstedt en slutanvendelsesattest eller en midlertidig anvendelsesattest. Anvendelsesattesten udstedes kun, hvis bygningen:

- Lever op til det indleverede tegningsmateriale og gældende love.
- Alt papirarbejde er udført.
- Alle nødvendige tilladelser fra forskellige myndigheder er indhentet.
- Alle gebyrer er blevet betalt til bygningsmyndigheden.
- Eventuelle overtrædelser er rettet.

Om det er bygningsmyndigheden eller en ekstern part, der står for denne anvendelsesattest, har det ikke været muligt at få afklaret.

¹⁰⁹ http://www.aia.org/aiaucmp/groups/ek_members/documents/pdf/aiap016641.pdf lokaliseret 13. oktober 2011

¹¹⁰ <http://www.nyc.gov/html/dob/html/about/about.shtml> lokaliseret 26. oktober 2011.

Bilag 10a

Signaturforklaring:

: skal overholdes

USA, det føderale niveau

LOV

ADA The Americans with Disabilities Act 1990 incl. ADA Amendment Act of 2008; del af United States Code

FORSKRIFT

Designanvisning:

2010 ADA Standards for Accessible Design: - 28 CFR 35.151 + - 28 CFR part 36ADAAAG 2004

VEILEDNING

Guidance on the 2010 ADA Standards for Accessible Design

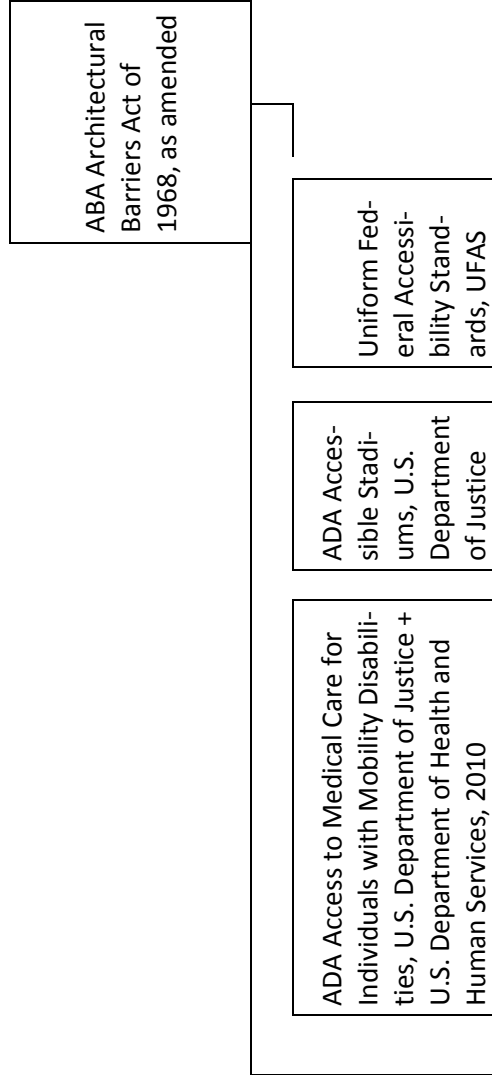
FORSKRIFT

Overordnet

IBC International Building Code, 2009
ICC A117.1-2009 Accessible and usable buildings and facilities, American National Standard

TEKNISK STANDARD

Safety Standard for Platform Lifts and Stairway Chairlifts A18.1 - 2008

Delstatsniveau; flere modeller ift. tilgængelighed

- IBC
- IBC + ADAAG
- Egen building Code
- Egen building Code + ICC A117.1 2009
- ADAAG + ICC A117.1 2009
- ADAAG
- ICC A117.1 2009

Delstatsniveau New York

LOV

FORSKRIFT

2010, Building Code New York State:+ syv lokale bygnings-reglementer

TEKNISK STANDARD

ICC/ANSI A117.1

Bilag 11: Canada

I første del beskrives kravselementerne i Canada. Derefter følger en beskrivelse af principper og midler i forbindelse med byggesagsbehandlingen.

Canada, kortlægning af kravselementer

I Canada underskrev man FN's handicapkonvention 30. marts 2007 og ratificeret den 11. marts 2010. Bilag 10 viser en grafisk fremstilling af kortlægningen af kravselementerne i Canada.

Menneskerettighedsloven, *The Canadian Human Rights Act of 1977*, forkortet CHRA betragtes som meget vigtigt middel i arbejdet mod tilgængelighed for personer med handicap, idet den forbyder diskrimination af denne gruppe [Rogerson et al, 2005]. Den seneste udgave af loven er gældende fra 2008, og den administreres af the Human Rights Commission. Hvis en udbyder af varer, services mm. til offentligheden forhindrer eller nægter, at en kunde får adgang dertil, er det en diskriminerende handling. Det samme gælder i forhold til eksempelvis udledning af en bolig. Dermed får Menneskerettighedsloven betydning for tilgængeligheden i det byggede miljø.

"A person who proposes to implement a plan for adapting any services, facilities, premises, equipment or operations to meet the needs of persons arising from a disability may apply to the Canadian Human Rights Commission for approval of the plan." [§ 14].

Loven beskriver ikke hvilke typer af planer, der er tale om. I så fald en sådan plan godkendes og eksempelvis den pågældende facilitet er tilrettelagt eller tilpasset efter planen, er det ikke grundlag for at klage under den procedure, som loven tillige beskriver.

*The Governor in Council*¹¹¹ kan udarbejde bestemmelser, der foreskriver en vis standard på tilgængelighed til service, faciliteter og ejendomme. Ligeledes her er der ikke grundlag for at klage i forhold til beskrevet procedure i loven, hvis foreskrevne standarder imødekommer hensynet til tilgængeligheden [§ 24].

Canada er en forbundsstat bestående af ti provinser og tre territorier. Som Tyskland, Australien og USA er kravs-apparatet i Canada sammensat af flere niveauer; det nationale niveau og det mere lokale niveau.

På nationalt niveau findes model-bygningsreglementet, *The National Building Code of Canada 2010*, forkortet NBC og udarbejdet af Canadian Commission on Building and Fire Codes. Sammen med National Plumbing Code of Canada 2010 og National Fire Code of Canada 2010 kan dette model-bygningsreglement adopteres helt eller delvist af regeringerne i de canadiske provinser og territorier i deres egen byggelovgivning. Først derefter optræder bestemmelserne som lovpligtige tilgængelighedskrav – i deres nye

¹¹¹ Definition: In Canada, the governor in council is the governor general acting on the advice of the federal cabinet. Orders in council and minutes of council are signed by the governor general giving legal force to cabinet decisions relating to a statutory authority or the royal prerogative. <http://canadaonline.about.com/cs/gg/g/govincouncil.htm> lokaliseret 12. oktober 2011. Usikker på oversættelse.

kontekst. Det har ikke været muligt at adgang til de lokale bygningsreglementer¹¹² fra eksempelvis Alberta, British Colombia, City of Vancouver og Quebec. Rapporten vil dog kortlægge hvilke andre dokumenter mm., der på provinsniveau har en betydning for reguleringen af tilgængeligheden. Her er Ontario valgt ud som repræsentant for dette niveau.

NBC

Bestemmelserne i NBC beskriver et minimumniveau. I 2005 valgte man at udgive NBC i et '*objective – based code format*', målbaseret reglementsformat.

NBC omhandler bestemmelser, som adresserer mindst et af hovedtemaer eller mål, som NBC omtaler dem som:

- Sikkerhed
- Sundhed
- Tilgængelighed for personer med handicap
- Brand og 'structural protection of buildings'

NBC er overordnet struktureret i tre dele;

- Division A. I denne del defineres omfanget af reglementet samtidig som denne del beskriver:
 - *Objectives*, mål
 - *Functional statements*, funktionsudtalelse
 - Forhold nødvendige for at overholde bestemmelserne
- Division B. Denne del indeholder acceptable løsninger, i daglig tale omtalt som 'tekniske krav', som er '*deemed to satisfy*', skal tilfredsstille mål og funktionsudtalelser fra division A.
- Division C. I denne del beskrives de administrative bestemmelser.

Målene beskriver de overordnede mål, som bestemmelserne skal opnå. Karakteren af dem er kvalitativ, og det er ikke intentionen, at de skal stå alene eller anvendes alene i design - og godkendelsesprocessen.

Funktionsudtalelserne er mere detaljerede end målene. De beskriver de forhold i bygningen, der understøtter opnåelsen af målene. Mål og funktionsudtalelser er stærkt relaterede til hinanden. Der kan eksempelvis være flere funktionsudtalelser knyttet til et mål, og modsat kan en funktionsudtalelse beskrive en funktion i bygningen, som kan leve op til mere end et mål. Som målene er karakteren af disse funktionsudtalelser kvalitative, og det er ikke meningen, at de skal anvendes alene i design-og godkendelsesprocessen.

NBC gælder med hensyn til design, konstruktion og *occupancy*, besiddelse/anvendelse¹¹³ i forbindelse med:

- Nybyggeri
- Ombygning
- Rekonstruktion
- Nedrivning
- Internering
- eksisterende bygninger – her fremhæves anvendelse i forhold til denne type bygning.

Det gælder uanset om bygningen bygges på stedet eller er præfabrikeret. NBC giver mulighed for at vælge og udarbejde andre bygningsfysiske løsninger end de løsninger, der er beskrevet i Division B, så længe de mindst

¹¹² Biblioteket på SBI/Aalborg universitet har ikke kunnet skaffe disse eksemplarer.

¹¹³ I en dansk kontekst, er det vanskeligt at finde et begreb, som favner den rette betydning af begrebet. Grundlæggende handler begrebet om bygningen i brug. Det betyder implicit, at man har et fokus på, at "bygningen har et liv", efter at arkitekten har afleveret projektet.

opnår et minimumsniveau af *performance*, ydelse defineret i mål og funktionsudtalelse i Division A. Vælger man en alternativ løsning, kræver det omfattende dokumentation. I så fald, der er flere parter involveret i designet, skal der udpeges en person, som er ansvarlig for at koordinere designet og dokumentationen.

Tilgængelighedsbestemmelser i NBC

Det overordnede mål i NBC angående tilgængelighed er at indskrænke sandsynligheden for, at designet eller konstruktionen/udførelsen af en bygning er skyld i, at en person med en fysisk eller synsmæssig begrænsning vil være hindret i at få adgang til en bygning eller til at anvende dens faciliteter. Målene er derfor opdelt i henholdsvis barriere-fri adgang (OA1) og barriere-frie faciliteter (OA2). Samme opdeling går igen i funktionsudtalelserne:

- At facilitere adgang til og cirkulation i bygningen og dens faciliteter for personer med fysiske eller synsmæssige begrænsninger (F73).
- At facilitere/understøtte personer med fysiske eller synsmæssige begrænsninger i deres anvendelse af bygningens faciliteter (F74).

Dog gælder disse mål og funktionsudtalelser ikke i forhold til:

- Fritliggende huse (boliger?)
- Delvis fritliggende huse
- *Houses with a secondary suite*,
- Dobbeltthus
- Trippelhus
- Byhuse
- Rækkehuse
- Pensionat
- Bygninger i gruppe F i appendix A¹¹⁴
- Bygninger, som ikke er tænkt til at anvendes dagligt eller heltid, hvilket eksempelvis inkluderer transformatorstationer og pumpehuse.

NBC opererer med fem overordnede bygningsklasser defineret efter byggeriets størrelse og funktion. Nogle af klasserne er under inddelt. Tilsammen er der tretten forskellige klasser.

Afsnit 3.8 i Division B (den del, som indeholder acceptable løsninger) handler om barriere-frit design. Afsnit 3.8 er struktureret i forhold til følgende temaer:

- Generelt
 - Krav til indgange, gangzoner, elevatorer og rullende fortov.
- *Occupancy requirements*, bestemmelser i forhold til anvendelse
 - Oplistning af de områder i en bygning, hvor det er nødvendigt at udforme gangzoner, som er tilgængelige.
 - Krav til antallet af kørestolspladser i forsamlingslokaler; omfangskrav
 - Krav til adgangen til parkerings arealer
 - Krav til hvornår at sanitære forhold skal udformes tilgængeligt
- Design Standards, hvor de tekniske krav til tilgængeligheden beskrives med hensyn til skiltning, udendørs stier, døre, ramper, sanitære faciliteter og skranker.

I del 9 om boliger og små bygninger optræder tilgængelighed i delafsnittet Barriere-frit design, som primært indeholder henvisninger afsnit 3.8 og afsnittets bestemmelser om tilgængelighed. Derudover optræder tilgængelighed indirekte i eksempelvis afsnittene om ramper og håndlister, samtidig som der også her igen er henvisninger til afsnit 3.8. Det beskrives eksem-

¹¹⁴ Har ikke kunnet finde ud af, hvilken type der faktisk er tale om.

pelvis, at hvis der er tale om en rampe på en barriere-fri sti, da gælder artikel 3.8.3.4. Bestemmelserne i NBC, de acceptable løsninger, kan karakteriseres som detailkrav, samtidig som NBC tilvejebringer mulighed for at arbejde med alternative løsninger, så længe de efterlever funktionsudtalelserne.

Canadiske tekniske standarder

NBC refererer i afsnit 3.8 til den tekniske canadiske standard CAN/CSA-B355, *Lifts for Persons with Physical Disabilities*, elevator for personer med fysiske handicap. I oversigten over alle de tekniske standarder, NBC refererer til angives en udgave fra 2000, men den seneste udgave er fra 2009. Derudover findes der i Canada to andre tekniske standarder på tilgængelighedsområdet. Den ene er CAN/CSA-B651-04 *Accessible design for the built environment*, og den anden er CSA B651.1-09 *Accessible design for automated banking machines*. Disse tekniske standarder beskriver de tekniske krav samtidig som de også indeholder en form for vejledning; beskrives under overskriften 'kommentar' i forbindelse med hvert tema.

Regulering af tilgængelighed på provinsniveau

Som en repræsentant for provinsniveauet er Ontario valgt ud i denne rapport. Det skyldes, at man i Ontario har det samme system som i de andre provinser; en lokal menneskerettighedslov, en lokal byggelov og et lokalt bygningsreglement, som suppleres af standarder og guidelines i forhold til sektorer og byer.

I Ontario er den gældende version Menneskerettighedslov, *Ontario Human Rights Code* fra 1990. Den suppleres af *The Ontarians with Disabilities Act*, 2001, forkortet ODA som igen suppleres af flere forskellige love. Særligt i relation til de fysiske rammer kan nævnes *The Assessment Act*, 1998 angående det økonomiske grundlag for etablering af plejeboliger fremfor at ophold på en institution, og *The Blind Persons' Rights Act*, 1990 som forbyder diskrimination angående service, indkvartering, faciliteter og 'occupancy' i forhold til binde personer, der anvender førerhund.

I ODA beskrives det, at regeringen i Ontario forpligter sig til at udvikle en barriere-fri design vejledning, som der kan medvirke til at fremme tilgængeligheden i de bygninger, som regeringen ejer, lejer, bygger eller renoverer. Bygningernes tilgængelighedsniveau skal enten svare til eller overstige det niveau, som er beskrevet i bestemmelserne under *Building Code Act*, 1992 [ODA, § 4]. Hvert ministerium, offentlige transport organisation, hospital og uddannelsesinstitution skal hvert år udarbejde en tilgængelighedsplan, som blandt andet skal indeholde en beskrivelse af de tiltag, man har foretaget for at fjerne barriere for personer med handicap, og hvad man planlægger at foretage sig fremover.

I 2005 kom tilgængelighedsloven, *The Accessibility for Ontarians with Disabilities Act*, 2005, forkortet AODA. I præsentationen af loven i brochuren *About the Accessibility for Ontarians with Disabilities Act, 2005 (AODA)* lægges der vægt på at beskrive, at der faktisk er fordelagtige økonomiske forhold forbundet med at tænke inkluderende. Lignende tilgang til tilgængelighed ser man i forordet i CAN/CSA-B651-04, hvor der citeres fra The Montreal International Declaration of Inclusion, June 2010:

"Equitable access to all arenas of life is the pre-requisite for universal human rights and fundamental freedoms of people. ... Accessible and inclusive design of environments, products, and services increases efficiency, reduces overlap, results in financial savings and contributes to the development of cultural, economic and social capital." [CAN/CSA-B651-04 s. xiv].

AODA skulle lede til formulering af en Standard på forskrifts niveau på hvert af områderne:

- Kundeservice; realiseret.
- Information og kommunikation; realiseret.
- Det byggede miljø – baseret på det lokale bygningsreglement; der arbejdes på den¹¹⁵.
- Ansættelse; realiseret.
- Transport; realiseret.

Det er Ministeriet for Kommunikation og Social Service, der koordinerer arbejdet omkring disse standarder.

På bygningsområdet har man i Ontario som allerede nævnt en Byggelov fra 1992. Den beskæftiger sig primært med de administrative aspekter af byggeriet. Under denne lov findes bygningsreglementet, *Ontario Regulation 350/06 Building Code*, forkortet OBC sidst ændret i 2010. Afsnit 3.8 handler som i NBC om Barriere-fri design og er bygget op omkring samme struktur. Dette bygningsreglement omhandler flere ekstra temaer og detaljer, ligeledes som nogle af kravene er strengere end NBC.

I the City of London i Ontario, har man udarbejdet en tilgængelighedsstandard, *2007 Facility Accessibility Design Standards* med henblik på at leve op til den lokale Menneskerettighedslov i Ontario. Den gælder for alt offentligt nybyggeri samt ved ombygninger og tilbygninger af offentlige bygninger. Standarden er udarbejdet på baggrund af de 7 design principper for Universal Design¹¹⁶. I de tilfælde, hvor der opstår en konflikt mellem standarden og bygningsreglementet OBC, skal den løsning vælges, som giver det mest fordelagtige udbytte, men det må dog aldrig være dårligere end minimums-kravene i OBC.

På baggrund af en tidligere udgave af tilgængelighedsstandard fra the City of London fra 2001, har the City of Windsor udarbejdet en tilgængelighedsstandard i 2006, som har samme formål. Heri opererer man med begrebet universal access, universel adgang som et begreb, der både henvender sig til mennesker i alle aldre og mennesker med handicap.

City of Toronto har derimod valgt at udarbejde en vejledning, *City of Toronto Accessibility Design Guidelines 2004* som et redskab til at nå målet om at byen skulle være fuldt tilgængelig i 2008. Denne vejledning beskæftiger sig derfor både med bygninger og byens udearealer, eksempelvis fortove og pladser. Den er baseret på føderal lovgivning, samtidig som den beskriver, at alle projekter skal leve op til Menneskerettighedsloven i Ontario, ODA og OBC, derfor er vejledningen tilpasses og vil løbende blive tilpasset lovværket.

Canada; principper og midler i byggesagsbehandlingen

I denne sammenhæng beskrives forholdene i delstaten Ontario. Byggeloven fra 1992, sidst ændret i 2010 gør meget ud af at beskrive rollerne til forskellige aktører. Det er bygherrens opgave:

- at lade en bygning opføre i overensstemmelse med byggeloven, bygningsreglementet og tilladelse udstedt på baggrund af byggeloven.
- at byggearbejdet (ordet *construction* anvendes)/at konstruktionsarbejdet ikke foregår uden en tilladelse udstedt af *the chief building official*.

¹¹⁵ http://www.mcass.gov.on.ca/en/mcass/programs/accessibility/other_standards/builtenvironment/index.aspx lokaliseret 17. oktober 2011

¹¹⁶ Formuleret på NC State University, Center for Universal Design.

- at konstruktionsarbejdet ivaretages af fagpersoner med både kvalifikationer samt en forsikring, som kræves af loven.

Derudover opererer byggeloven med følgende aktører: designer/arkitekt, entreprenør, producent af byggematerialer mm., *registered code agency*, *chief building official* og *inspector*. Samtidig beskrives det, at der ikke er noget i denne del af loven, som skulle kunne fratage disse aktører inklusiv bygherren fra deres pligt til at overholde lovgivningen [Building Code Act 1992, del 1.1].

Det er kommunalbestyrelsens ansvar, at der arbejdes for en overholdelse af loven. Kommunerne har mulighed for at indgå samarbejdsaftaler. I hver kommune skal der udnævnes en *chief building official*, kommunal bygningschef¹¹⁷ og et antal bygningsinspektører. Det er bygningschefens opgave at arbejde på det overordnede niveau i forhold til eksempelvis at udarbejde og indføre procedurer for håndhævelsen af byggeloven og bygningsreglementet. På næste niveau arbejder bygningsinspektørerne, de er i større grad i kontakt med byggeriet, idet de ser på tegninger og foretager inspektioner både i forbindelse med opførelse af byggeri og i forbindelse med *maintenance*, vedligeholdelse. Opgaven omkring udstedelse af byggetilladelse ligger hos kommunen, hvor den varetages af bygningschefen og dennes stab af inspektører.

Den daglige håndhævelse af loven; byggesagsbehandling mm. er delvist outsourcet til *registered code agencies*, forkortet RCA, registrerede eksterne lovbyureauer [Building Code Act, 1992, del 1.1]. I et 'overview' angående samme lov men i forhold til en version fra 2005, beskrives det, at kommunerne kan outsource denne opgave¹¹⁸. Noget tyder derfor på, at opgaven er gået fra at blive udført i offentlig og kommunal regi til at blive udført i privat regi. I loven beskrives hovedopgaverne for RCA er:

- gennemgang af ansøgningsmateriale for at bestemme, hvorvidt det foreslåede projekt efterlever bygningsreglementet.
- Udstedelse af plangennemgangsattester.
- Udstedelse af forandringsattester.
- Inspektion af opførte byggerier, som har fået tilladelse på baggrund af loven.
- Udstedelse af *final certificates*, slutattest

Derudover kan RCA pålægges opgaver defineret enten i loven eller i bygningsreglementet [Building Code Act 1992, del 15.15].

RCA skal bestå et eksamensprogram, som administreres af the Ministry of Municipal Affairs and Housing, før kontoret kan opnå tilladelse til at praktisere indenfor et defineret antal bygningsklasser [OBC 2010, del 3; 3.4.3.2]. Samtidig stilles der krav til kontorets forsikring, før kommunen vil indgå en aftale med kontoret [OBC 2010, del 3; 3.6.2.3].

Fra og med 1. januar 2012 får RCA tilladelse til at udarbejde *certificate for the occupancy of a building*, anvendelsesattest [OBC 2010, del 3; 3.7.4.3]. RCA har dokumentationspligt. Eksempelvis i forbindelse med kontoret inspektioner af byggeprojekter, skal der udarbejdes en skriftlig protokol/journal [OBC 2010, del 3; 3.7.4.2]. Den kommunale bygningschef kan på ethvert tidspunkt gribe ind i en byggesag, hvis bygningschefen har mistanke om, at RCA ikke lever op til sine forpligtigelser. Det kan også være i forbindelse med ophøret af en aftale, der er det bygningschefens opgave enten at finde

¹¹⁷ Det er muligt, at der findes bedre oversættelser, måske burde det være kommunal bygningsinspektør.

¹¹⁸ [http://www.fasken.com/files/Publication/e1311a93-863f-46aa-9f2f-](http://www.fasken.com/files/Publication/e1311a93-863f-46aa-9f2f-8a87eb2f8491/Presentation/PublicationAttachment/004b4ce6-0385-4539-a068-9978a69dc3dc/CONSTRUCTCANADA_DSHORT_05.PDF)

[8a87eb2f8491/Presentation/PublicationAttachment/004b4ce6-0385-4539-a068-](http://www.fasken.com/files/Publication/e1311a93-863f-46aa-9f2f-8a87eb2f8491/Presentation/PublicationAttachment/004b4ce6-0385-4539-a068-9978a69dc3dc/CONSTRUCTCANADA_DSHORT_05.PDF)

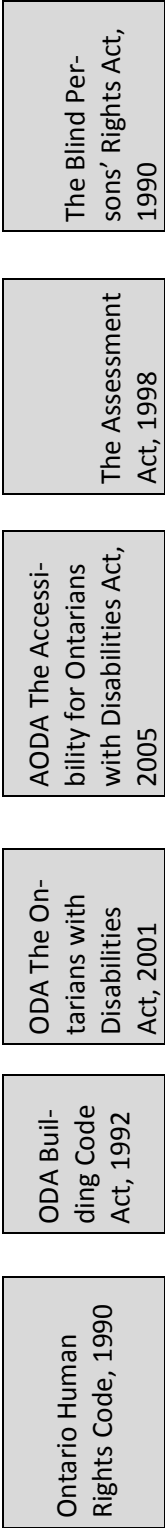
[9978a69dc3dc/CONSTRUCTCANADA_DSHORT_05.PDF](http://www.fasken.com/files/Publication/e1311a93-863f-46aa-9f2f-8a87eb2f8491/Presentation/PublicationAttachment/004b4ce6-0385-4539-a068-9978a69dc3dc/CONSTRUCTCANADA_DSHORT_05.PDF) lokaliseret 22. oktober 2011.

et andet RCA-kontor, som kan overtage sagen eller lade opgave overgå til kommunen [Building Code Act 1992, del 15.21]. I loven beskrives ligeledes nogle overordnede forhold omkring inspektion af byggeri. Hvis der er tale om en bolig, må der ikke foretages inspektion med mindre, man eksempelvis er i besiddelse af en retskendelse eller inspektionen er yderst nødvendig grundet manglende sikkerhed [OBC 2010, del 16].

Bilag 11a	Canada, det føderale niveau	LOV	CHRA Canadian Human Rights Act 1985/2008	National Building Code (modelbygningsreglement)	FORSKRIFT	VEJLEDNING	TEKNISK STANDARD	Signature forklaring: : skal overholdes
								CSA B651.1-09 Accessible design for automated banking machines
								CSA B355-09 Lifts for person with physical disabilities
								CAN/CSA-B651-04 Accessible design for the built environment

Delstatsniveau,
Ontario

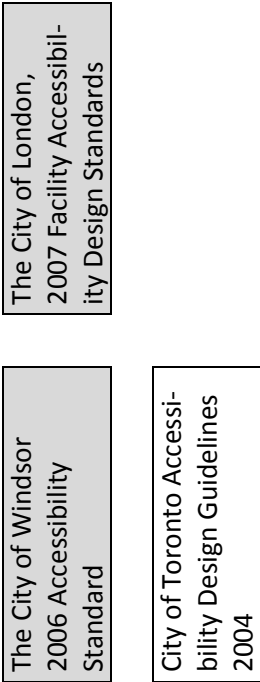
LOV

FORSKRIFT

STANDARD

VEJLEDNING

Bilag 12: Svar fra nøglepersoner

Dette bilag indeholder svarene fra tre af de fem nøglepersoner inden for det internationale arbejde med tilgængelighed.

Følgende nøglepersoner har svaret på de pågældende spørgsmål:

- Australien, Murray Mountain, Access Design Solutions. Han har været aktiv i udviklingen af de australske tekniske standarder.
- Irland, Fionnuala Rogerson, Fionnuala Rogerson Architects. Forfatter til den irske udgivelse "A Review of the Effectiveness of Part M of the Building Regulations".
- Seniorrådgiver Søren Ginnerup, SBI. Han er aktiv i det europæiske standardiseringsarbejde.

Følgende nøglepersoner har ikke svaret på de pågældende spørgsmål:

- Storbritannien, Marcus Ormerud, Salford University. Leder af forskningscenteret SURFACE Inclusive Design Research Centre.
- Canada, Betty Dion, Betty Dion Enterprises Ltd. Hun er blandt aktiv i forhold til de tekniske standarder i Canada¹¹⁹.

I det udsendte spørgeskema blev nøglepersonerne bedt om at placere de forskellige lande på en skala, som gik fra 'Very low level of accessibility' til 'High level of accessibility'. Eftersom ingen af nøglepersoner valgte at placere landene på denne skala, er denne skala ikke gengivet i bilagets besvarelser.

Svar fra Australien

The level of accessibility concerning the built environment – questions about your impression:

How would you describe the level of accessibility in your own country? All types of new and existing buildings.

- *"New buildings: very good as our building regulations require that we provide disability access for 90% of people with a disability.*
- *Existing Buildings: Getting better as any "New Building Work" in existing buildings are also required to comply with the disability requirements. There is no retrospectively for existing buildings to comply, but as most buildings tend to undergo a refurbishment at one stage, it is at this point that they are then required to be made accessible."*

Building work must comply with Disability Access Requirements. How do the new buildings and alterations comply with the regulations in your own country (as an example concerning USA: the ADA standard 2010 + local building code)?

- *"Our federal legislation....Disability Discrimination Act – 1992 and various State legislation has been picked up by The Australian Building Code in its entirety over the past 20 years to the point where all buildings must comply."*

What is your impression about the level of accessibility in the following existing buildings g countries in relation to new buildings (if you have any comments about existing buildings please write them at the bottom)?

- *“Australia: Very Good*
- *Canada: Not sure about new buildings, however, what I have seen is good.*
- *USA: Not sure about new buildings, however, what I have seen is getting better, as the USA dropped the ball in relation to disability access some time back, but are now recommencing getting their built environment in to better shape..*
- *Germany: OK, but many of the solutions have been resolved by members of specific groups without wide consultation with other peak bodies resulting in solutions that will not work for everybody.....especially the various groups within groups. E.g. Vision impaired groups.*
- *Norway: Cannot comment, I'm not up to scratch enough.*
- *Sweden: excellent in many ways*
- *United Kingdom: Very good, but again evidence of insufficient cross consultation between different disability groups.”*

If you have any comments about Denmark, the Netherlands, Finland and Poland – feel free to write about these countries:

- *No comments*

Svar fra Irland

The level of accessibility concerning the built environment – questions about your impression: How would you describe the level of accessibility in your own country? All types of new and existing buildings.

- *“In Ireland new buildings are generally reasonably accessible for people with mobility impairments, perhaps a bit less so for people with sensory and other impairments. Up until recently there has been limited building control applied to ensuring compliance with the regulations. With the introduction in January 2010 of mandatory “Disability Access Certificates” this has changed and now almost every building (other than dwellings) but including material alterations to existing buildings, must have a Disability Access Certificate, before it can be opened or used. It remains to be seen whether this will make a big difference, but certainly every architect in the country now has to think about it as they must apply for a certificate for all their projects.”*

How do the new buildings and alterations comply with the regulations in your own country (as an example concerning USA: the ADA standard 2010 + local building code)?

“I don't fully understand the question, ie the part that references the ADA standard. I have not been in the USA for a few years. The last time I was there I did not think the standard was much higher than in Europe and certainly the standard for housing was much lower than what we have in Ireland and also the UK.”

What is your impression about the level of accessibility in the following countries in relation to new buildings (if you have any comments about existing buildings please write them at the bottom)?

- *“Australia: The legislation and standards are good – I don’t know what it is like in reality as I don’t know the country.*
- *Canada: As Australia*
- *USA: See 2nd question above. I do not like the ADA approach of prescriptive regulation but the standards certainly cover an extremely wide range of building functions, but are also quite focused on mobility impairments. I do feel that the attitudes of people to accessibility in the US and Canada is generally positive. I prefer the approach of the Canadians to those in the USA, to regulation.*
- *Germany: Reasonably good*
- *Norway: Reasonably good. The positive approach of the Norwegian government to embracing Universal Design as a driving force in all areas of policy is interesting.*
- *Sweden: Don’t know*
- *United Kingdom: Reasonably good. In the UK the Disability Discrimination act has had a big effect but also the attitude to “inclusion” permeates all areas of policy.*
- *The movement in Scandinavia and the UK towards making the business case more of a driver to implement change is also good. This has recently developed momentum in Ireland. Last week I attended a presentation on Accessibility and Universal Design hosted by SISK, one of the largest building firms in Ireland. This was motivated by Kanchi. See www.kanchi.org, an organisation that has also been motivating change among organizations like Diageo, Intel, Marks and Spencers, Guinness etc.”*

Place the countries on this scale:

- *“Difficult to do without first hand and recent experience of each country—see comments above.”*

Svar fra Danmark¹²⁰

The level of accessibility concerning the built environment – questions about your impression: How would you describe the level of accessibility in your own country?

“I’d say it depends on category of environment and user groups referred to, e.g.:

- *Urban spaces, parks, crossings, public access buildings, enterprise, housing (public and private), ICT in public space, transportation etc.*
- *User groups included?”*

How do the buildings comply with the regulations, the standards etc. in your own country?

- *“New buildings, existing, alterations?*
- *Accessibility related regulations only, or is adherence to codes of practice, standards and guidance referred to included?*
- *The term standards in some countries bear a slightly different meaning, consequently referral to EN or national standards may be more precise.*
- *I suggest utilizing precise benchmarks or, as an alternative strategy, evaluations of a general non-specific type (personal opinion) to aid the person asked, as long as no international standards for benchmarking ex-*

¹²⁰ Søren Ginnerup har haft en rolle som både sparringspartner på udarbejdelsen af spørgsmålene og som nøgleperson. Derfor har han svaret på det første udkast. Det er derfor disse spørgsmål og svar, som er gengivet i bilaget.

ist yet. But handle answers with care, most people involved only know about their own country, valid comparisons are few."

What is your impression about the level of accessibility in the following countries in relation to new buildings (if you have any comments about existing buildings please write them at the bottom)?

- *"As above; needs to be more specific as to environments and user groups. Suggest a tabular format in combination with the written descriptions."*
- *Australia: High degree of compliance in most environments, and, correspondingly, a high level of accessibility*
- *Canada: No personal experience*
- *USA: High degree of compliance in most environments, and, correspondingly, a high level of accessibility*
- *Germany: above average level of compliance, and above average level of accessibility*
- *Norway: average level of compliance, average level of accessibility*
- *Sweden: above average to high level of compliance, above average level of accessibility*
- *United Kingdom: High degree of compliance in most environments, high level of accessibility*

Bilag 12a, USA og alle delstaterne

Accessibility Code:	ADA Standard	ADAAG 2004	ICC A117.1-2009	IBC 2000	IBC 2006	IBC 2009	Egen code
Stat:							
Alabama		x					
Alaska		x					gælder ikke mht. 1, 2 og 3 bolig
Arizona		x; Applies to all buildings					
Arkansas				x with state supplement			
California							California Building Code 2010 (Title 24, Part 2)
Colorado			x (2003)				
Connecticut			x (2003)				
Delaware			x (1992)				samt Delaware Architectural Accessibility Standards: apply only to state-owned or leased facilities.
District of Colombia		ingen overhovedet					
Florida		x					(+ Florida State Accessibility Code)
Georgia		x					(+Georgia Access Law, Chapter 120-3-20)
Hawaii		x; Applies as a mandatory minimum to public buildings and facilities					

Accessibility Code:	ADA Standard	ADAAG 2004	ICC A117.1-2009	IBC 2000	IBC 2006	IBC 2009	Egen code
Idaho		x; Applies as a mandatory minimum to state-owned buildings				x	
Illinois		x; (Illinois Accessibility Code) Applies as a mandatory minimum to all buildings except residential					
Indiana							2008 Indiana Building Code, Chapter 11
Iowa							Iowa Code Rules 661-302.1 through 302.11 (103A, 104A)(based on ADAAG)
Kansas		x					
Kentucky			x (2003)				2007 KBC
Louisiana		x					
Maine		x					
Maryland							2006 Maryland Accessibility Code
Massachusetts							Architectural Access Regulations, CMR 521
Michigan							Michigan Building Code 2006 (ADAAG)
Missouri							http://oa.mo.gov/fmdc/dc/fmdc_dip/index.htm
Minnesota			x (2003)				Building Code, MN Rules Chapter 1341)
Mississippi		ingen overhovedet		?			
Montana			x			x	
Nebraska		ADAAG 1991 (Nebraska State Fire Code Regulations, Title 156)					

Accessibility Code:	ADA Standard	ADAAG 2004	ICC A117.1-2009	IBC 2000	IBC 2006	IBC 2009	Egen code
Nevada		ADAAG (Nevada Revised Statutes, Title 28, Chapter 338.180)					
New Hampshire			x (2003)		x		
New Jersey			x (2003)with technical amendments				N.J.A.C. 5:23-7 Barrier Free Subcode
New Mexico			x(1998)				(+New Mexico Building Code)
New York							2010 New York State
North Carolina			x (2003)				Chapter 11 of the 2009 NC State Accessibility Code
North Dakota		ADAAG (ND Century Code, State Building Code Chapter 54-21.3-04.1)					
Ohio		(x)	(x)				2007 Ohio Building Code
Oklahoma		ingen overhovedet					
Oregon							2010 Oregon Structural Specialty Code, Chapter 11
Pennsylvania			x (2003)			x	
Rhode Island		x	x				(Rhode Island State Building Code), UFAS, others - ADAAG
South Carolina			x				
South Dakota		x					Applies to health-care facilities that are licensed and certified by the State Dept. of Health, Div. Of Licensure and Certification
Tennessee		TN Public Building Accessibility Act Online					Applies to all public buildings

Accessibility Code:	ADA Standard	ADAAG 2004	ICC A117.1-2009	IBC 2000	IBC 2006	IBC 2009	Egen code
Texas		Applies to publicly-funded, state-owned and state-leased buildings, and public and private buildings as defined by the ADA					Texas Accessibility Standards (TAS)
Utah		ingen overhovedet					
Vermont		x					
Virginia					(x)		Virginia USBC
Washington		x					(+ State Building Code, WAC Chapter 51-40)
West Virginia			x				(State Building Code)
Wisconsin	x		i link: denne med		http://www.commerce.state.wi.us/SB/SB-DivCodesListing.html		(WI Commercial Building Code, Chapter 62)
Wyoming	ingen						

Denne rapport indgår i rækken af studier over metoder til fremme af tilgængeligheden i det byggede miljø. Rapporten sammenligner med de nærmeste landes indsatser og erfaringer og fremhæver elementer, der måske kan bruges i Danmark, hvis vi ønsker at gå nye veje for at forbedre tilgængeligheden. De sammenlignende lande er Norge, Sverige og Finland, Tyskland, Polen og Storbritannien Australien, USA og Canada. Den opnåede viden kan være med til at perspektivere og kvalificere diskussionen af den danske tilgængelighedsindsats.

1. udgave 2013

ISBN 978-87-92739-50-6